

V ŠOLI

A suitable start to winter culture arranged only by us as regards wealth. People also entered eagerly with their wealth. Co the household, masons for the widowed citizens covered all pro-

- **Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine**
- **Socialni vidiki širjenja krščanstva (1.–3. stoletje)**
- **Kratek oris korporativizma na Slovenskem 1929–1941 (drugi del)**
- **Predstavitev kulturnega centra Kamnik**

ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

Spoštovane bralke in bralci!

V tokratni številki Zgodovine v šoli vas želimo opozoriti zlasti na članke v didaktično-metodični rubriki in obeh strokovnih rubrikah. Metoda dela z zgodovinskimi viri oz. besedili bi morala postati ob metodi razlage in pogovora najpomembnejša pri poučevanju in učenju zgodovine. Prav na to metodo je možno navezati zelo kakovostne aktivnosti učencev, zato vam jo v dveh člankih posebej predstavljamo. Prvi članek prinaša poleg praktičnih primerov še teoretične podlage te metode, drugi pa je dragocen zato, ker je avtorica uspela metodo uspešno preizkusiti v praksi in vam predstavlja svoje izkušnje. Pomembno je zlasti, da metoda dela z zgodovinskimi viri ne izzveni le v pridobivanje novih informacij ali za ilustracijo zgodovinskega dogajanja, skratka črpanja novega znanja le na taksonomski ravni poznavanja, ampak je idealna tudi za uveljavitev višjih taksonomskih ravni, kot so analiza, sinteza in presoja zgodovinskega dogajanja. Učenci pa ob njej lahko uspešno razvijajo spretnost pridobivanja in presoje verodostojnosti informacij, pisnega in ustnega sporočanja ipd.

Obe strokovni rubriki prinašata članke priznanih in uglednih strokovnjakov, ki vam bodo služili pri strokovnih pripravah na pouk. Na vaše pobude iz študijskih skupin smo zaprosili za strokovna prispevka, ki se nanašata na prikaz socialnih vidikov širjenja krščanstva in na značilnosti gospodarskih prelomnic v času prve jugoslovanske države. Oba prispevka sta avtorja v svojih referatih predstavila tudi na seminarju z naslovom Aktivno poučevanje in učenje zgodovine – igra vlog in simulacije 14. februarja leta 2000. Referat dr. Jožeta Prinčiča s tega seminarja z naslovom Deset mejnikov v novejši gospodarski zgodovini Slovencev (1945–1991) pa smo objavili že v prejšnji številki. V prispevku o zgodovini korporativizma vam avtorica predstavlja to dokaj zakoreninjeno obliko stanovsko-družbenega organiziranja, ki temelji v srednjeveški stanovski družbeni organizaciji. V različnih oblikah pa se je pojavljala tudi v obdobju med obema vojnama in s posameznimi elementi tudi po drugi vojni v komunistični družbenopolitični organizaciji in tudi na Zahodu z neokorporativizmom, o čemer bo avtorica pisala v tretjem delu članka v prihodnji številki Zgodovine v šoli. Nekatere prvine predvojnega korporativizma pa lahko zasledimo celo danes pri vodenju kakega društva pri nas. Zanimiv je tudi prispevek, ki obravnava znamenito srednjeveško listino v Slovenj Gradcu, ki naj služi kot dobrodošla dopolnitev k obravnavi srednjeveških mest na Slovenskem.

Vljudno vas tudi vabimo, da se nam pridružite na zgodovinski strokovni ekskurziji Po sledih kretsko-mikenske in klasične grške civilizacije. Obvestilo je bilo v drugi polovici novembra 2000 poslano na vse šole v Sloveniji. Že na obeh naših strokovnih ekskurzijah v Izrael in na Sinaj (Zibelka človeštva v loku Rodovitnega polmeseca) in v Toskano (Etruščani kot posredniki med grškim in rimskim kulturnim krogom) smo ugotavljali in dokazovali velik pomen takšnih ekskurzij, saj so lahko priprave in načrtovanje pouka dejansko bolj kakovostni, če kraje pomembnih zgodovinskih dogodkov in pojavov vidimo in situ. Delo študijskih skupin je do nadaljnjega prekinjeno, smo pa za učitelje 12. decembra 2000 pripravili strokovno voden ogled razstave o zgodovini Oglejskega patriarhata v Ogleju in Čedadu.

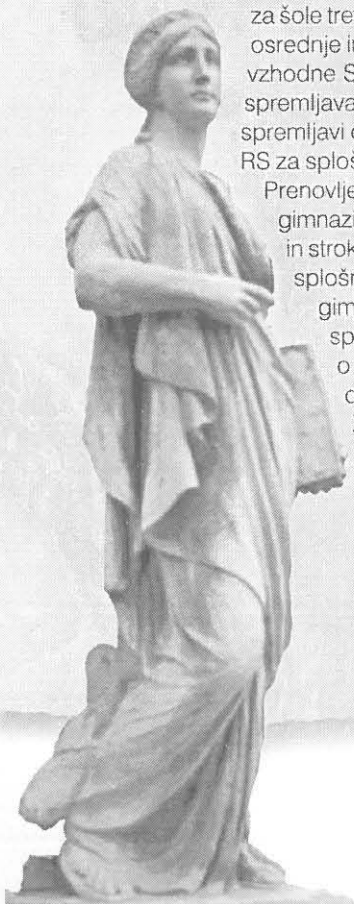
Nadaljuje se uvajanje devetletne osnovne šole. Za zgodovino sta bila uvajalna seminarja za šole tretjega kroga, ki začenjajo vpeljevati devetletko, že izvedena, in sicer za šole iz osrednje in zahodne Slovenije 19. oktobra in 8. decembra 2000 v Ljubljani in za šole iz vzhodne Slovenije 20. oktobra in 11. decembra v Mariboru. Tekoče bo potekala tudi spremljava pouka zgodovine v 7. in 8. razredu devetletne osnovne šole. Poročilo o spremljavi devetletke v preteklem šolskem letu pa je bilo sprejeto na Strokovnem svetu RS za splošno izobraževanje dne 19. oktobra 2000.

Prenovljeni učni načrti za zgodovino se letos izvajajo prvič že tudi v tretjem letniku gimnazije, tako da bomo letos spremljali tudi pouk zgodovine v tretjem letniku splošnih in strokovnih gimnazij. Pripravljena so že poročila o analizi spremljave prvega letnika splošne in strokovne gimnazije, poročilo o spremljavi drugega letnika splošne gimnazije in poročilo o analizi spremljave vpliva mature na pouk v četrtem letniku splošne gimnazije. Strokovni svet RS za splošno izobraževanje je sprejel poročilo o analizi spremljave vpliva mature na pouk v IV. letniku splošne gimnazije 14. decembra 2000. Preberete ga lahko na spletnih straneh zavoda RS za šolstvo.

Želimo vam veliko mirnih in ustvarjalnih trenutkov ter srečno 2001.

Vilma Brodnik,
odgovorna urednica

Vilma Brodnik

ZGODOVINA

V ŠOLI

Letnik IX
številka

3-4

MM

Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi*Danijela Trškan:*

Metoda dela z besedili pri pouku zgodovine 3

Duška Zupančič:

Prikaz učne ure na temo Bivalna kultura v gotiki in renesansi 7

Mojca Lazar - Doberlet:

Skozi deset taborišč – delo z besedilom 10

Zgodovinska računalniška delavnica*Ljubica Goričanec:*

Razmišljanje o uporabi računalnika pri pouku zgodovine 13

Zgodovina in matura*Rajko Bratož:*

Socialni vidiki širjenja krščanstva (1. – 3. stoletje) 16

Žarko Lazarevič:

Gospodarske prelomnice v času prve jugoslovanske države 26

Anka Vidovič - Miklavčič:

Kratek oris korporativizma na Slovenskem 1929–1941 (drugi del) 33

Iz zgodovinopisja*Franček Lasbaher:*

Znamenita srednjeveška češka listina v Slovenj Gradcu 37

Muzeji – arhivi – šole*Zora Torkar:*

Predstavitev kulturnega centra Kamnik 42

Popotovanja zgodovinarjev*Marija Kaltenekar:*

Po »Mojzesovi poti« na Sinaj 44

Zgodovina – učiteljica življenja?*Bojan Končan:*

Zgodovina na maturi leta 2000 46

Zora Rutar Ilc, Brane Slivar:

Kritične pripombe h kritikam Analize spremljave 48

Prvi raziskovalni koraki mladih zgodovinarjev*Verica Peterle Grahonja:*

Ortopedska bolnišnica Valdoltra (1909–1999) 49

Poročila, ocene, mnenja

Bojan Godeša, Ervin Dolenc:

Izgubljeni spomini na Antona Korošca, Iz zapuščine Ivana Ahčina,
Nova revija Zbirka Korenine, Ljubljana 1999, 254 strani (Bojan Balkovec) 55

Mary Anne Kovacs, Kenneth S. Lambert, James W. Lane:

World History, Book 4: 1920–1992 (učni listi) (Danijela Trškan) 55

Zgodovina ZDA v seriji treh videokaset založbe Videofon (Vilma Brodnik) 57

Seminarji

Bojan Balkovec:

Različne poti k istemu cilju 59

Bojan Balkovec:

Konferenca o izobraževanju učiteljev zgodovine v Atenah 60

Razstave

Matjaž Ternovec:

Od Rimljanov do Slovanov (Vtisi z razstave) 60

Vilma Brodnik:

Vizumi za življenje: Pravični diplomati. Razstava v Muzeju novejšje zgodovine
v Ljubljani od 4. do 15. septembra 2000 62

Tekmovanja

Cvetka Bovha:

Tekmovanje iz znanja zgodovine za dijake gimnazij Celje, Slovenj Gradec in Velenje 63

Maja Kraigher:

Kdor hoče iti na Dunaj 65

Milena Globočnik:

IX. regijsko srečanje mladih raziskovalcev Gorenjske 66

Zgodovina v šoli,

9. letnik, številka 3–4/2000

ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik:

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Uredniški odbor:

docent dr. Bojan Balkovec (Filozofska fakulteta), Vilma Brodnik, prof. (ZRSS), Andreja Droljc, prof. (Gimnazija Šentvid, Ljubljana), Janez Globočnik, prof. (Srednja ekonomsko-turistična šola Radovljica), Saša Mikić, prof. (ZRSS), Marjan Rode, dipl. zgodovinar (OŠ Bičevje, Ljubljana), Cirila Trampuš (OŠ Kolečija, Ljubljana), prof. dr. Štefan Trojar (Filozofska fakulteta)

Odgovorna urednica: Vilma Brodnik, prof.

Naslov uredništva: Vilma Brodnik, ZRSS, OE Ljubljana,
Parmova 33, tel.: 01/2363119, fax: 01/2363150,
e-pošta: Vilma.Brodnik@zrss.si

Jezikovni pregled: Tine Logar, prof.

Urednica založbe: Zvonka Labernik

Oblikovanje: Simon Kajtna, akademski slikar

Tisk: Kurir d. d., Ljubljana

Naročila revije sprejema:

Maja Hribar Mlakar,
ZRSS, Poljanska 28, 1000 Ljubljana,
telefon: 061/ 300 51 13
ali elektronska pošta: Maja.Hribar@zrss.si

Izhajanje revije sofinancira Ministrstvo za šolstvo in šport.

Ljubljana, december 2000

Naročnina:

7500,00 SIT – cena štirih števil letnika za ustanove in posamezne naročnike
1950,00 SIT – cena posameznega izvoda za ustanove in posamezne naročnike
6000,00 SIT – cena štirih števil letnika za študente, dijake in upokojece,
1600,00 SIT – cena posamezne številke za študente, dijake in upokojece

Danijela Trškan

METODA DELA Z BESEDILI PRI POUKU ZGODOVINE

Ob izdajah novih učbenikov, strokovne literature in virov se odpira tudi vprašanje sistematične in poglobljene metode dela z zgodovinskimi besedili.

Uvod

Že leta 1964 je Josip Demarin zapisal: »Zgodovinsko berivo, poljudno znanstveni odlomki zgodovinske vsebine in književnosti, literarno umetniški odlomki zgodovinskega značaja, vse vrste zgodovinskih dokumentov, kolikor so kot zgodovinski tekst iz psihološke in pedagoške strani pravilno izbrani, služijo kot trdna osnova za osvajanje, pojmovanje in ocenjevanje zgodovinskih dejstev, dogodkov in osebnosti. Delo s temi raznovrstnimi zgodovinskimi teksti ustvarja med učenci razpoloženje, razvija v njih zanimanje za predmet, poživlja in osvetljuje zgodovinsko snov in nudi možnost za samostojno spoznavanje in proučevanje zgodovinskih dogodkov na gradivu, ki ga najdemo v zgodovinskem arhivu, muzeju ali knjižnici.«¹

Štefan Trojar pa tudi meni, da je treba pisne zgodovinske vire uporabljati za globinsko spoznavanje, problematizacijo, osmišljanje ali analizo političnih, gospodarskih in drugih sistemov ter političnih programov.²

Tomaž Weber deli pisne zgodovinske vire na sodobna pisna sporočila ali dokumente preteklosti, ki so objavljeni v odlomkih v čitankah, zbirkah virov (npr. listine, akti, državne pogodbe, zapisniki, urbarji, davčne knjige, statistični viri, historiografski spisi: anali, kronike, biografije, avtobiografije, dnevniki, spomini, pisma, letaki, časniki, časopisi ...), na zgodovinska besedila (znanstvene sinteze in monografije) in literarnozgodovinska in umetniška dela (npr. zgodovinski romani, novele, pesmi z zgodovinsko vsebino).³

Pisne vire pa lahko delimo na primarne in sekundarne pisne vire. »O virih prve roke govorimo, kadar je mogoče ugotoviti neposreden stik avtorja vira z dogodki ali stanji, ki jih izpričuje ali opisuje, o virih druge

roke, kadar takšnega neposrednega stika ni, marveč je med dogodki ali stanji ter avtorjem vira nedvomno eden ali več posredovalcev.«⁴ Tako je sekundarni pisni vir poročilo, ki črpa svoje znanje iz ohranjenih in dostopnih poročil, primarni pisni vir pa je poročilo, ki izvira od očitca ali pa se opira na priče.⁵

Metoda dela z zgodovinskimi besedili

Zgodovinska besedila se lahko uporabljajo na dva načina. Prvi način je iskanje podatkov iz virov. Pri tem načinu se besedila oz. pisni viri uporabljajo za opis in pripovedno opisovanje ali za razumevanje zgodovinskih dogodkov in različnih interpretacij o zgodovinskem dogajanju. Pri tem učenci berejo, poskušajo obnoviti vsebino, »analizirajo, izločajo posamezne pomembne dele, naštevajo bistvene elemente, primerjajo dele vsebine, ugotavljajo razlike in podobnosti, konkretizirajo posplošitve na novih primerih, povezujejo vsebino s kakšnimi sorodnimi obdelanimi temami, dokazujejo in sklepajo na podlagi izločenih podatkov, vsebino logično strukturirajo, sintetizirajo z ocenjevanjem vrednosti, ki jih daje tekst.«⁶ Tako se učenci usposablajo za raznovrstne postopke zgodovinskega razmišljanja in poročanja, saj se naučijo smiselno in sistematično brati besedilo in oblikovati sintetična mnenja o sporočilu besedila.⁷

Drugi način pa je ugotavljanje, kaj, zakaj in kako so zgodovinarji pisali o dogodkih. Pri tem je treba ugotoviti, ali je pisni vir zanesljiv in ali vsebuje osebno mnenje oz. pristranskost. Primarni pisni viri so ponavadi subjektivni in tudi nezanesljivi. Glavna vprašanja, ki se lahko postavijo za ugotavljanje zanesljivosti, so: Zakaj je nastal?; Kdo ga je napisal?; Kje je bil izdan?; Ali je imel avtor dostop do teh informacij?; Ali je avtor povezan z dogodkom?; Ali gre za avtorjevo mnenje? Sekundarni pisni viri so sicer bolj objektivni, vendar pa so tudi lahko subjektivni in tako nezanesljivi. Glavna

vprašanja, ki se lahko postavijo na takšne vire, so: Kdo je avtor (strokovnjak ali pisec ...)?; Ali je avtor uporabljal druge vire?; Ali dokazi potrjujejo njegovo interpretacijo?; Ali je dodal svoje mnenje?; Ali je vir napisan na temelju primarnih virov?

Metoda dela z zgodovinskimi besedili poteka po več stopnjah. Prva stopnja je, da se učenci naučijo brati besedilo, ga opazovati in iskati podatke, ki se navezujejo na vprašanja. Druga stopnja je ugotavljanje vrste pisnega vira (primarni ali sekundarni) in vrste tematike (uradna, verska, osebno mnenje ipd.). Tretja stopnja je iskanje podatkov o avtorju oz. njegovi bibliografiji. Četrta stopnja je ugotavljanje ozadja dogodka (npr. datum objave, datum zapisa in glavne značilnosti obdobja ter dogodka). Peta stopnja je analiza oz. opis glavnih idej in dogodkov v besedilu. Šesta stopnja je razlaga idej in opisov z lastnimi besedami, razlaga avtorjevega prikaza ali prikritja resnice, avtorjeve povezave z vsebino ter njegovih namenov. Sedma stopnja je ugotavljanje posebnosti sporočila in vsebine za takratni čas in za sedanji čas. Osmo stopnja je kritična primerjava vsebine besedila z drugimi viri in osebno mnenje.⁸

V srednji šoli bi se lahko zgodovinska besedila uporabljala v vseh fazah učnega procesa, to je pri motivaciji, obravnavanju učne snovi, urjenju, ponavljanju in preverjanju ter ocenjevanju. Tako bi učitelj najprej določil obseg in globino učne snovi za eno učno uro; potem bi učno vsebino uskladił z besedilom (poiskal ustrezna učila); pripravil naloge oz. vprašanja ter podal navodila za učence pri aktivni metodi dela z besedili; potem bi moral predvidevati tudi čas za pripravo na poročanje in samo poročanje ali čas za pregled odgovorov; na koncu pa bi moral načrtovati še način pisnega in ustnega preverjanja uporabe zgodovinskih besedil.⁹

Pisni viri se lahko uporabljajo kot motivacijsko sredstvo, demonstracijsko gradivo pri obravnavanju nove učne snovi, kot vir znanja za pridobivanje nove učne

1 Demarin, J. 1964: Pouk zgodovine v osnovni šoli. DZS, Ljubljana, str. 66.

2 Trojar, Š. 1995: Pomen in metodološke značilnosti samostojnega dela učencev s pisnimi zgodovinskimi viri. V: Zgodovina v šoli. Ljubljana, Letnik IV, št. 4, str. 51.

3 Weber, T. 1981: Teorija in praksa pouka zgodovine v osnovni šoli. DZS, Ljubljana, str. 63.

4 Grafenauer, B. 1980: Struktura in tehnika zgodovinske vede. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana, str. 252.

5 Grafenauer, B. 1980: Struktura in tehnika zgodovinske vede. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana, str. 256-257.

6 Poljak, V. 1974: Didaktika. DZS, Ljubljana, str. 114-116.

7 Več o tem: Trojar, Š. 1995: Pomen in metodološke značilnosti samostojnega dela učencev s pisnimi zgodovinskimi viri. V: Zgodovina v šoli. Ljubljana, Letnik IV, št. 4, str. 53.

8 Več o tej metodi: Salinero, G., François, P., Thillay, A. 1996: Histoire Géographie au collège. Berlin. Paris, str. 301.

9 Pet stopenj je povzel po: Bertoncelj, I. 1969: Metoda dela s teksti. Delavska univerza Boris Kidrič. Ljubljana, str. 86.

snovi in tudi kot študijsko sredstvo za ugotavljanje zanesljivosti.¹⁰

Najpogostejša vprašanja, ki se nanašajo na zgodovinska besedila, so v povezavi z vsebino ali z zanesljivostjo podatkov v besedilu. V povezavi z vsebino se lahko postavijo vprašanja kot: O čem govori besedilo? Kateri so glavni podatki (kraj, čas, osebe, dogodki), ki jih prinaša? Kateri so razlogi in katere posledice, ki jih navaja besedilo o dogodku? Katere so glavne ideje, katere so glavne teme vsebine? Kakšen je pomen vsebine? itd. V povezavi z zanesljivostjo vsebine pa se lahko postavijo naslednja vprašanja: Kdo je napisal to besedilo? Kaj je po poklicu ali kakšno vlogo je imel? Kaj pove? Česa besedilo ne pove? Kdaj je bilo besedilo napisano? Kakšno je zgodovinsko ozadje? Kaj bi lahko vplivalo na avtorjeve ideje? Kje se je zgodilo? Zakaj je bilo napisano? Ali je bil kakšen poseben namen? Za koga je bilo napisano? Kako je sestavljeno? Ali gre za pretiravanje, za pristranskost ali popačenje podatkov? Ali gre za natančnost ali pomanjkljivost navajanja podatkov? Ali so te pomanjkljivosti namerne?¹¹

Primeri

V slovenskih učbenikih, delovnih zvezkih in drugih priročnikih prevladujejo vprašanja, ki se nanašajo na vsebino besedila.

Npr. na zgodovinske vire lahko učitelj sestavi vprašanja, ki se nanašajo samo na podatke. V nadaljevanju so predstavljena vprašanja, ki jih učitelj lahko dopolni ali spremeni.

Weber, T., Novak, D. (1996). 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi SHS, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–41), DZS, Ljubljana, str. 57: *Pristop kraljevine Jugoslavije k trojnemu paktu; Množice na ulicah Beograda, Podpisovanje pristopa*: Kdaj je bil podpisan Pakt treh sil? Kdo ga je podpisal? Kdaj je Jugoslavija pristopila k temu paktu? Kakšne pravice in obljube si je s tem Jugoslavija pridobila? Kdo je podpisal ta pakt v imenu Jugoslavije? Kakšna je bila reakcija Jugoslovancev? itd.

Weber, T., Novak, D. (1996). 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Evropa

in svet med obema vojnama 1918–39, DZS, Ljubljana, str. 17–18: *Stalinova revolucija 'od zgoraj', kolektivizacija kmetijstva v Sovjetski zvezi*: Kaj je bila kolektivizacija? Ali je bila prostovoljna? Na kakšen način so se kmetje upirali kolektivizaciji? Kako se je Stalin rešil odgovornosti za nasilno kolektivizacijo? Od kdaj do kdaj je potekala intenzivna kolektivizacija? itd.

Weber, T., Novak, D. (1996). 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Evropa in svet med obema vojnama 1918–39, DZS, Ljubljana, str. 25: *Fašistovska revolucija v Italiji*: Kateri časopis je objavil članek o fašistični revoluciji v Italiji? Kdaj je ta časopis izšel? Kako naj bi Mussolini sestavil svojo vlado? Kakšen naj bi bil Mussolinijev program zunanje politike? itd.

Weber, T., Novak, D. (1996). 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Evropa in svet med obema vojnama 1918–39, DZS, Ljubljana, str. 26: *Ideologija nacionalnega socializma*: Katere so bile glavne značilnosti ideologije Adolfa Hitlerja? Kdaj je Adolf Hitler napisal knjigo *Mein Kampf*? Kakšen je bil moto knjige? itd.

Weber, T., Novak, D. (1996). 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi SHS, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–41), DZS, Ljubljana, str. 16–17: *Ustanovitev kraljevine SHS 1. 12. 1918*: Kdaj je bila ustanovljena K SHS in kakšen je bil njen polni naziv? Kaj se je zgodilo z Narodno vlado oz. Narodnim svetom države SHS po razglasitvi K SHS? itd.

Weber, T., Novak, D. (1996). 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi SHS, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–41), DZS, Ljubljana, str. 23: *Uradni list deželne vlade za Slovenijo*: Kdaj je bila sprejeta 1. ustava? Iz ustave ugotovi, kakšen je bil naziv države, kakšna je bila politična ureditev, kakšna je bila zastava, kakšen je bil grb, kateri je bil uradni jezik oz. službeni jezik, kakšno je bilo državljanstvo, katere so bile temeljne liberalne pravice, kje je bilo objavljeno besedilo nove ustave in kdaj je kralj predstavil novo ustavo itd.

Na zgodovinske vire pa lahko učitelj poleg vprašanj, ki se nanašajo na podatke, sestavi tudi vprašanja, ki se nanašajo na vir oz. besedilo in avtorja.

V nadaljevanju so predstavljeni primeri takšnih vprašanj.

Weber, T., Novak, D. (1996). 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi SHS, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–41), DZS, Ljubljana, str. 58–59: *Hitlerjeva navodila za napad na Jugoslavijo*: Kdaj je bil dokument napisan? Kdo ga je napisal? Komu je bil namenjen? itd.¹²

Weber, T., Novak, D. (1996). 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi SHS, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–41), DZS, Ljubljana, str. 35: 24. april 1920: Kateri časopis je pisal o dogodkih 24. 4. 1920? Katera politična stranka je izdajala ta časopis? Kateri dogodek opisuje? Na kakšen način časopis opisuje ta dogodek? Kateri so podatki, ki jih časopis navaja? **Pri časopisih** se lahko postavijo še naslednja vprašanja: Ali izhaja dnevno, tedensko, mesečno? Ali je informativni časopis ali vsebuje osebna stališča? Kdo so glavni bralci? Na kateri strani je objavljen dogodek? Koliko prostora zavzema? Ali ima fotografije, karikature, uvodni članek k dogodku? Kaj poudarja ta stran? Ali je komentar ločen od besedila? Ali besedišče razkriva kakšno ideologijo? Ali je ton nevtralen, neosebni, angažiran, ironični ali čustven? Ali je sporočilo dogodka popolno? Katere so jasne trditve? Katere trditve so dvoumne? itd.¹³

V tujih učbenikih, delovnih zvezkih, učnih listih pa je poleg vprašanj v zvezi z vsebino, tudi veliko vprašanj o samem viru oz. o zanesljivosti vira.

Primer št. 1:

»**VIR A:** Ali nimamo pravice obrniti to liberalno filozofijo februarske revolucije naravnost narobe? Da, imamo pravico reči: Isti čas, ko je uradniška družba, ves ta slavni zgornji ustroj vladajočih razredov ... živel iz dneva v dan nedelavno in avtomatično, se prehranjeval s spomini izrabljenih idej, gluhi za zahteve razvoja, se zadovoljil s slepili in nič sluteč; isti čas, v delavskih množicah, se je začel samostojen proces rasti, ne samo sovraštva do vladajočih, ampak tudi kritično razumevanje njihove nezmožnosti, kopičenje izkušenj in kreativnega zavedanja, ki sta ga revolucionarni upor in zmaga samo še dopolnila.

¹⁰ Tomaž Weber in Drago Novak navajata tri metodične postopke pri delu s pisnimi viri: 1. ilustrativno metodo, kjer pisni viri pomagajo motivirati učence, konkretizirati učiteljevo razlago; 2. dokazovalno metodo, kjer se pisni viri uporabljajo za podkrepitev učiteljeve razlage; 3. analitično-sintetično metodo: v prvem delu gre za dejstva in podatke pisnega sporočila, v drugem delu pa za primerjave, ugotavljanje vzrokov in posledic ter sinteze sporočila. Weber, T., Novak, D. 1996. 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Od začetka dvajsetega stoletja do konca prve svetovne vojne (1900–1918). DZS, Ljubljana, str. 6–7.

¹¹ Wedam Vida pa deli to metodo še na tri različne operacije: »a) medsebojna primerjava več zgodovinskih virov, ki poročajo o istem dogodku različno; b) analiza vira in primerjava njegove vsebine s tem, kar se najde o opisanem dogodku v zgodovinski literaturi; c) analiza več virov, ki poročajo o različnih stopnjah nekega dogajanja ali o različnih pogledih na določen problem.« Wedam, V. 1997: Analitično-sintetična metoda dela z zgodovinskimi viri. V: Zgodovina v šoli. Ljubljana, Letnik VI. Št. 3, str. 45.

¹² Vprašanja so povzeta po: History teaching and the promotion of democratic values and tolerance. 1996: A handbook for teachers. Council for Cultural Co-operation. Strasbourg, str. 37.

¹³ Vprašanja na vsebino pa so: Katere države bi pomagale Hitlerju pri napadu na Jugoslavijo? Iz katerih smeri je Hitler nameraval napasti Jugoslavijo? Kako se je imenoval ta vojaški načrt? Za katero državo je Hitler predvideval vojaško akcijo Marita? itd.

VIR B: Vedeli so, da je bilo vse organizirano in kar svobodno javno mnenje o Rusiji proti vsakršni diktaturi, proti spremembam vladajočega sistema do sklica Ustavodajne skupščine. Samo z zaroto, izdajalskim vojaškim bojem, je bilo možnost razpustiti začasno vladno in preprečiti ustanovitev demokratičnega sistema v Rusiji po revoluciji. (Kerenski: Politika začasne vlade in Trocki: Zgodovina ruske revolucije; navedba v: Russian Revolution and Bolshevik Victory, Ed. Adams. D. C. Heath, 1960)¹⁴

- Enega od teh virov je napisal Aleksander Kerenski, enega pa Lev Trocki. Razloži, kateri vir je napisal Trocki in katerega Kerenski.
- Kateri vir trdi, da bi lahko samo delavci, ki razumejo marksizem, vodili pravo revolucijo?
- Kdo so bili zarotniki, ki so vodili 'izdajalski oboroženi boj'?
- Na kakšen način se oba vira ne strinjata s tem, kar je hotelo rusko ljudstvo leta 1917?
- Pomisli na razlog, zakaj se oba vira lahko štejeta za nezanesljiva in pristranska?¹⁵

Primer št. 2:

Mashallov plan

»Resnici na ljubo bodo potrebe Evrope po tujih, večinoma ameriških prehranskih izdelkih in drugih življenjsko pomembnih proizvodih v naslednjih treh ali štirih letih veliko večje, kakor je Evropa zdaj sposobna plačati. Evropa mora zato dobiti precejšnjo dodatno pomoč, sicer ji grozi hudo gospodarsko, socialno in politično osiromašenje. /.../

Zato je logično, da bodo ZDA storile vse, kar je v njihovi moči, da bi znova vzpostavile normalne, zdrave gospodarske razmere v svetu, brez katerih ni politične stabilnosti in trdnega miru. Naša doktrina ni usmerjena proti kaki deželi ali doktrini, temveč proti lakoti, revščini, obupu in kaosu. /.../

Vsaka vlada, ki je pripravljena sodelovati pri obnovi, bo – o tem sem prepričan – deležna vsestranske podpore vlade ZDA. Vlada, ki skuša prepričati obnovo drugih držav; od nas ne more pričakovati pomoči. Vladam, političnim strankam ali skupinam, ki si prizadevajo ohraniti človeško bedo, da bi imele od nje politične ali drugačne koristi, se bodo ZDA uprle.«

(George C. Marshall, ameriški državni sekretar: Govor na harvardski univerzi, junija 1947)¹⁶

V drugi fazi analize naj bi učenci ugotovili glavne teme besedila in jih razporedili v skupine, npr. 1. Položaj v Evropi; 2. Odgovornosti ZDA; 3. Grožnje za mir po Marshallu in 4. Ameriški odgovor. Potem bi razložili, da besedilo govori o težkem položaju Evrope, o predlogu gospodarske pomoči in o ameriški odločnosti za zagotavljanje miru. Besedilo pa ne govori o strahu ZDA pred komunistično ekspanzijo in koristnosti Marshallovega plana za ameriško gospodarstvo. Pri celotni analizi lahko učenci vključijo tudi uporabljeno besedišče, stil in ton pisanja.¹⁷

Primer št. 3:

Hitlerjeva zunanja politika, 1933–37:

Vir A: Nihče tukaj noče ponovitve vojne ... Naša mladina predstavlja edino upanje za prihodnost. Ali si predstavljate, da jo vzgajamo, da bo potem padla na bojnem polju? Smo močati dovolj, da spoznamo, da ko eden izgubi vojno ... mora tudi nositi posledice. Občutili smo jih, vendar je nevzdržno za nas, da moramo biti kot 65 milijonski narod ponovno osramočeni in

ponižani. (Hitler; v intervjuju z dopisnikom Daily Maila, 19. oktober 1933)

Vir B: Boj proti Versaillesu ne pomeni konec moje politike. Ne zanimam se samo za prejšnje meje Rajha. Ponovno oblikovanje predvojne Nemčije ni samo naloga, vredna truda naše revolucije ... Sovjetska Rusija ... je težaven problem ... Vojna z Rusijo me ne bi zanimala. (Hitler; v pogovoru z Hermannom Rauschningom, osebnim prijateljem, 1934)

Vir C: Cilj nemške politike je bil varovati in ohraniti rasno skupnost in jo povečati. Bilo je tudi vprašanje prostora ... Nemški problem bi se lahko rešil z uporabo sile ... potem bi ostali samo še odgovori na vprašanja 'Kdaj?' in 'Kako?' ... (Pogled naprej v obdobje 1943–45) Po tem času se po mojem mnenju lahko pričakuje le sprememba na slabše. Oprema vojske, mornarice in letalstva je bila skoraj končana ... Naša relativna moč bi se zmanjšala v povezavi s ponovnim oboroževanjem, ki bi bil izpeljan v ostalem delu sveta ... Če bi firer še živel, je bila njegova nespremenljiva odločitev rešiti nemško vprašanje prostora do najkasneje leta 1943 (45). (Poročilo Hitlerjevega govora vojaškim oficirjem, ki ga je napisal polkovnik Hossbach, 5. novembra 1937)

Vir Č: Nemški obisk Halifaxa je bil iz mojega stališča velik uspeh zato, ker je dosegel svoj cilj, to je ustvariti atmosfero, v kateri se je mogoče pogovarjati z Nemčijo o praktičnih vprašanjih, ki zadevajo evropske sporazume ... Oba Hitler in Goering sta rekla, posebej in s poudarkom, da nimata želje oz. namena začeti vojno, in mislim, da je to lahko točno ... Seveda želita prevladovati v Vzhodni Evropi; želita prav tako tesno unijo z Avstrijo kot jo lahko dobita brez priključitve k rajhu. (Dnevnik Neville Chamberlain, 26. november 1937)¹⁸

- Kako v kontekstu virov razumeš naslednje izraze: 'ponovitve vojne'; 'boj proti Versaillesu'; 'rajh'

V prvi fazi naj bi učenci ugotovili glavno temo.

Učenci naj bi:

- ugotovili kontekst oz. ozadje (položaj ZDA, Evrope in SZ);
- ugotovili, kaj je Marshallov načrt;
- vzpostavili vzporednico s Trumanovo doktrino;
- opisali Marshallov načrt;
- ugotovili ozadje in politiko ZDA do komunizma.

Učenci naj bi ugotovili avtorja, njegov položaj, vrsto vira, kraj in datum nastanka besedila.

¹⁴ Snellgrove, L. E. 1989: Modern World History. Course notes, Examples, Exercises. DP Publications LTD. London, str. 120.

¹⁵ Možne rešitve: »a) Vir A je napisal Lev Trocki, ker obsoja začasno vladno, ki je nadaljevala star režim s carjem. Vir B je napisal Aleksander Kerenski, ker pravi, da bi boljševiki, ki so bili proti svobodni izbiri in mnenju, prevzeli oblast, čeprav so vedeli, da je večina Rusov proti njim. To so storili pred zasedanjem ustavodajne skupščine, saj so vedeli, da bi ta ustanovila demokratično vladno. b) Vir A. c) Lenin in njegovi somišljeniki boljševiki. d) Ne strinjata se glede razpoloženja in želja ruskega ljudstva leta 1917. Vir A trdi, da je ljudsko kritično razumevanje situacije sprožilo, da so podprli boljševike, medtem ko vir B trdi, da je bilo rusko javno mnenje naklonjeno ustanovitvi demokratičnega sistema. e) Oba vira predstavljata mnenje mož, ki so bili vključeni v dogodke leta 1917 in na nasprotnih straneh. Kerenski je preživel ostanek življenja razlagajoč svoj padec z izrazi v viru B. Trocki je podal uradno partijsko stališče, zakaj je dobil oblast v Rusiji. Zato se nobeden od obeh virov ne more smatrati za nepristranskega. Vir B predstavlja splošno zahodno stališče, kako so boljševiki prevzeli oblast.« Snellgrove, L. E. 1989: Modern World History. Course notes, Examples, Exercises. DP Publications LTD. London, str. 366–367.

¹⁶ Besedilo je vzeto iz: Nečak, D. 1999: Hladna vojna. Zgodovinski viri. Modrijan: Ljubljana, str. 21–22.

¹⁷ Metoda dela za ta odlomek je povzeta iz: Triaud, C. 1998: Composition, étude et commentaire de documents. Histoire et géographie. Baccalauréat L-ES-S. Paris: Vauibert, str. 53–56.

¹⁸ History - Syllabus D. 1995. Paper 1 - International Problems since 1931, 8 June 1995. London Examinations GCE: ULEAC, str. 2.

- b) Kako v kontekstu virov, razumeš izraz 'nemško vprašanje prostora'? (vir C)
- c)
- Do kakšne mere je perspektivna analiza nemških ambicij konec 30. let v viru Č?
 - Kaj lahko sklepamo iz vira Č glede politike, ki se je je Chamberlain hotel držati glede Nemčije?
- č) Do kakšne mere dokazi v virih B, C in Č podpirajo Hitlerjevo začetno trditev v viru A, da 'nihče tukaj noče ponovitve vojne'?
- d) Kaj lahko sklepamo iz besedišča in stila uporabljenega v virih A in B o Hitlerjevem odgovoru na politične probleme, s katerimi se je spoprijemal?
- e) S sklicevanjem na izvor in vsebino virov A, B in C komentiraj vrednost in nevarnost uporabe dokazov tega tipa pri zgodovinarju, ki proučuje nemško zunanjo politiko v 30. letih.¹⁹

Anketni vprašalnik o metodi dela z zgodovinskimi besedili

Anketni vprašalnik so izpolnjevali učenci 3. letnikov, ki so imeli v šolskem letu eno uro na teden pripravo na maturo iz zgodovine.²⁰ Pri pripravi so učenci brali in proučevali različne pisne vire (primarne in sekundarne). Glavni namen ankete je bil ugotoviti, kakšne so težave učencev pri tej metodi in kakšno je njihovo mnenje o pomembnosti te metode pri pouku zgodovine v srednji šoli.²¹

Anketni odgovori učencev so pokazali:

- da 45 % učencev nima težav pri branju zgodovinskih besedil, 55 % učencev pa ima težave le včasih;
- da 60 % učencev hitro najde podatke na krajša vprašanja, medtem, ko 40 % učencev ne najde vedno hitro teh podatkov;
- da 35 % učencev nima težav izluščiti vzroke in posledice iz zgodovinska besedila, 65 % učencev pa ima včasih težave;
- da ima 45 % učencev raje kratka vprašanja, 55 % učencev pa daljša vprašanja z obširnim odgovorom;
- da 40 % učencev najraje rešuje naloge

doma, 35 % učencev v šoli v dvojicah in 25 % učencev v šoli v skupinah.

Glede pomembnosti metode dela z zgodovinskimi besedili pa so anketni odgovori učencev pokazali;

- da 75 % učencev meni, da metoda dela z zgodovinskimi besedili navaja učence na uspešno samoizobraževanje, 20 % učencev, da le delno, 5 % učencev pa meni, da ne navaja na samoizobraževanje;
- da 75 % učencev meni, da metoda prispeva k boljšemu razumevanju zgodovinskega dogajanja, 25 % učencev pa meni, da le delno;
- da ravno tako 75 % učencev meni, da metoda omogoča boljšo predstavljivost zgodovinskih dogodkov, 25 % pa jih meni, da le delno;
- da 45 % učencev meni, da metoda omogoča večjo trajnost znanja, 55 % učencev pa meni, da le delno;
- da 45 % učencev meni, da metoda vzbudi zanimanje za učno snov pri pouku zgodovine, ravno tako pa tudi 45 % učencev meni, da le delno, 5 % pa jih meni, da ne vzbudi zanimanja.

Odgovori učencev so pokazali, da imajo včasih tudi težave pri branju, iskanju določenih podatkov in pri odgovarjanju na vprašanja, ki se nanašajo na vsebino besedila. Odgovori so tudi pokazali, da večina učencev meni, da metoda dela z zgodovinskimi pisnimi viri prispeva k boljši predstavljivosti, boljšemu razumevanju in uspešnemu samoizobraževanju pri pouku zgodovine.

Sklep

Pri metodi dela z zgodovinskimi besedili učenci povzemajo poenostavljena problemska vprašanja znanstvene zgodovine in jih razrešujejo; samostojno iščejo odgovore na vprašanja o bistvenem ob določenih zgodovinskih situacijah ter prenašajo sodobna, aktualna družbena vprašanja na zgodovinske situacije v preteklosti.²²

»Delo z dokumenti ima posebno vzgojno-izobraževalno vrednost pod pogojem, da

sledi po branju pravilno pojasnjevanje z nujnim sodelovanjem učencev in njihovim kritičnim analiziranjem. S tako analizo se učenci pravzaprav približujejo virom zgodovinskega znanja in se s tem uvajajo v razumevanje načina, kako zgodovinarji z zbiranjem in proučevanjem dokumentov znanstveno preiskujejo zgodovinska dogajanja. Z delom z dokumenti pridobivajo učenci pravo in znanstveno znanje.«²³

Metoda dela z zgodovinskimi besedili tako omogoča, da učenci razvijajo sposobnosti kritičnega mišljenja, sposobnost kritične analize, sinteze in vrednotenja različnih zgodovinskih virov.

Povzetek

Pri pouku zgodovine se uporabljajo tudi različna zgodovinska besedila iz učbenikov, strokovne literature ali virov. Najpogostejše se uporabljajo tako, da učenci poiščejo podatke ali izluščijo bistvene elemente v besedilu ter tako lažje opišejo dogajanje in razumejo dogodke. Manj pa se uporabljajo za ugotavljanje zanesljivosti in pristranskosti besedil. Primarni pisni viri so ponavadi subjektivni in izražajo eno mnenje ter so večinoma nezanesljivi, njihova vrednost pa je velika. Tudi sekundarni pisni viri, ki so sicer bolj objektivni, vsebujejo avtorjeve poglede in stališče. Pri metodi dela z zgodovinskimi besedili sta pomembni dve fazi proučevanja. Prva faza je, da se morajo učenci najprej naučiti natančno brati, izluščiti bistvene elemente, primerjati dele vsebine, ugotavljati razlike in podobnosti ter poskušati obnoviti vsebino. Iz podatkov iz virov tako sestavijo zgodovinsko dogajanje. Druga faza pa je, da se naučijo spoznavati različne interpretacije prek pisnih virov, ugotavljati pristranskost in različna mnenja o določenem zgodovinskem dogodku. Tako lahko ugotovijo tudi pomembnost pisnih virov. V srednji šoli bi se lahko ta metoda uporabljala v vseh fazah učnega procesa, še posebej pa pri obravnavanju nove učne snovi. Z vprašanji o

19 History - Syllabus D. 1995. Paper 1 - International Problems since 1931, 8 June 1995. London Examinations GCE: ULEAC, str. 3. Ocenjevalna merila: »a) (3 točke): Sklicevanje na prvo svetovno vojno; sklicevanje na določbe pogodbe; nemški imperij (v tem kontekstu) pred letom 1914; b) Vsaka ustrežna razprava o Lebensraumu ali potrebi po obnovitvi starih meja ali velika Nemčija. Za dve točki malo širši odgovor; c) Nivo 1 (1-2 točki): omejen odgovor na obe vprašanji ali odgovor samo na eno vprašanje; nivo 2 (3-5 točk): bolj razširjena analiza obeh delov vprašanj z glavnim problemom uporabe vojne; c) Nivo 1 (1-2 točki): omejena uporaba virov; nivo 2 (3-4 točke): bolj izdelana uporaba virov; nivo 3 (5 točk): uporaba vseh treh virov in sklicevanje na 'v kolikšni meri'; d) Nivo 1 (1-2 točki): ugotovitev ustreznega besedišča in stila; nivo 2 (3-4 točke): uporaba nivoja 1 za sklepanje, kjer so vključeni politični problemi; e) Veliko je možnosti. Vsi trije viri imajo isti izvor, zato ni potrebno sklicevanje na vsakega posebej. Nivo 1 (1-2 točki): en ali dva izolirana ustrežna namena; nivo 2 (3-4 točke): bolj izdelan komentar z omembo skupnega izvora ali vsebine; nivo 3 (5-6 točk): kot nivo 2, nekaj omejenih trditev o vrednostih in nevarnostih.« History - D (9269). 1995. Mark Schemes, May/June 1995. London Examinations GCE A level: ULEAC, str. 1.

20 Anketni vprašalnik je izpolnilo 20 učencev različnih 3. letnikov 22. decembra 1999 na Gimnaziji Bežigrad.

21 Anketni vprašalnik je vseboval 10 vprašanj: 1. Ali imaš pri branju zgodovinskega besedila težave?; 2. Ali iz prebranega besedila lahko hitro najdeš podatke na kratka vprašanja: kdo, kje, kdaj?; 3. Ali imaš težave poiskati vzroke in posledice zgodovinskega dogodka po prebranem odlomku?; 4. Ali imaš raje kratka vprašanja z določenim odgovorom ali daljša vprašanja z obširnim nedoločenim odgovorom?; 5. Kako najraje rešuješ naloge? a) doma, samostojno, b) v šoli samostojno, c) v šoli v dvojicah, d) v šoli v skupinah; 6. Ali te branje zgodovinskega besedila in reševanje različnih nalog navajata na uspešno samoizobraževanje?; 7. Ali uporaba zgodovinskega besedila prispeva k boljšemu razumevanju zgodovinskega dogajanja?; 8. Ali uporaba zgodovinskega besedila omogoča boljšo predstavljivost zgodovinskih dogodkov?; 9. Ali uporaba zgodovinskega besedila omogoča večjo trajnost znanja?; 10. Ali uporaba zgodovinskega besedila vzbudi zanimanje za učno snov pri pouku zgodovine?

22 Trojar, Š. 1993. Sodobni pogledi na pouk zgodovine. Reformne težnje pri družboslovnih učnih predmetih. DZS. Ljubljana, str. 80.

23 Demarin, J. 1964. Pouk zgodovine v osnovni šoli. DZS. Ljubljana, str. 66.

pristranskosti, zanesljivosti in pomembnosti pisnih virov pa bi učenci lahko razvijali sposobnosti kritične analize, sinteze in vrednotenja, to je višje kognitivne elemente.

Literatura

Bertoncelj, I. 1969: Metoda dela s teksti. Delavska univerza Boris Kidrič. Ljubljana.

Demarin, J. 1964: Pouk zgodovine v osnovni šoli. DZS. Ljubljana.

Grafenauer, B. 1980: Struktura in tehnika zgodovinske vede. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.

Histoire 1re. 1994: Collection J. Marseille. Nathan.
Histoire Terminale. 1998. Collection J. Marseille. Nathan.

History - D (9269). 1995. Mark Schemes, May/June 1995. London Examinations GCE A level: ULEAC.

History - Syllabus D. 1995. Paper 1 - International Problems since 1931, 8 June 1995. London Examinations GCE: ULEAC.

History teaching and the promotion of democratic values and tolerance. 1996: A handbook for teachers. Council for Cultural Co-operation. Strasbourg.

Nečak, D. 1999: Hladna vojna. Zgodovinski viri. Modrijan. Ljubljana.

Poljak, V. 1974: Didaktika. DZS. Ljubljana.

Salinero, G., François, P., Thillay, A. 1996: Histoire Géographie au collège. Borada. Paris.

Snellgrove, L.E. 1989: Modern World History. Course notes, Examples, Exercices. DP Publications LTD. London.

Triaud, C. 1998. Composition, étude et commentaire de documents. Histoire et géographie. Baccalauréat L-ES-S. Paris: Vauibert.

Trojar, Š. 1993: Sodobni pogledi na pouk zgodovine. Reformne težnje pri družboslovnih učnih predmetih. DZS. Ljubljana.

Trojar, Š. 1995: Pomen in metodične značilnosti samostojnega dela učencev s pisnimi zgodovinskimi viri. V: Zgodovina v šoli. Ljubljana. Letnik IV, št. 4, str. 50-54.

Weber, T. 1981: Teorija in praksa pouka zgodovine v osnovni šoli. DZS. Ljubljana.

Weber, T., Novak, D. 1996: 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Od začetka dvajsetega stoletja do konca prve svetovne vojne (1900-1918). DZS. Ljubljana.

Weber, T., Novak, D. 1996: 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Slovenci v Državi SHS, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918-41). DZS. Ljubljana.

Weber, T., Novak, D. 1996: 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Evropa in svet med obema vojnama 1918-39. DZS. Ljubljana.

Wedam, V. 1997: Analitično-sintetična metoda dela z zgodovinskimi viri. V: Zgodovina v šoli. Ljubljana. Letnik VI. Št. 3, str. 45-49.

Dušica Zupančič

PRIKAZ UČNE URE NA TEMO BIVALNA KULTURA V GOTIKI IN RENESANSI

Priprava, ki jo želim predstaviti v pričujočem prispevku, je bila narejena v šolskem letu 1999/2000 za pouk na srednji lesarski šoli – v oddelku nižje poklicne šole. Obiskali so nas učitelji z osnovne šole s prilagojenim programom iz Sevnice, ki so si želeli ogledati, kako se njihovi nekdanji učenci vključujejo v novo okolje in s katerimi težavami se srečujejo. Zato sem pri uri želela pokazati, kako se pouk lesarstva vključuje v predmet družboslovje. Namen učne ure je bil tudi dijakom čim bolj nazorno predstaviti zgodovinsko obdobje in pohištvo. Ker se bo nekaj dijakov zaposlilo v tovarni stilnega pohištva, je bila tema zgodovina pohištva še toliko bolj uporabna. Predstavljena učna ura se je pri nas v šoli potem nadaljevala še z nekaj urami, v katerih smo pregledali zgodovinski razvoj pohištva in bivalne kulture do danes.

Že pred leti, ko sem začela poučevati zgodovino na lesarski šoli, se mi je zdelo nekako krivično, da bi izpustila zgodovino stroke, saj je povezana z vsakdanjim življenjem – les spremlja človeka skozi vsa obdobja. Prav tako nas spremlja tudi pohištvo, ki pa se je v preteklosti spreminjalo. Zato sem se povezala s kolegi, ki so učili strokovne predmete, in začela vključevati tudi zgodovino pohištva in bivalne kulture.

Zanimanje dijakov je bilo vedno veliko, zlasti z veseljem so skicirali posamezne kose pohištva. Največje obojestransko veselje pa je vedno sledilo ob ocenjevanju, saj so dijaki navadno prav pri teh poglavjih dosegali najvišje ocene.

Struktura učne ure o razvoju bivalne kulture in pohištva gotiki in renesansi

TIP UČNE URE: • Kombinirana učna ura.

UČNI CILJI: • Dijaki spoznajo drugačnost bivalne kulture v preteklosti,
• dijaki razvijajo sposobnosti opazovanja in risanja,
• dijaki naštejejo pogloblitve značilnosti pohištva v obdobju gotike in renesanse in jih znajo prepoznati,
• razvijajo sposobnosti natančnega izražanja ob spoznavanju novih besed.

UČNE OBLIKE: • Frontalna pri uvajanju, obravnavanju nove snovi in preverjanju,
• v dvojicah pri vadenju in utrjevanju,
• samostojno delo dijakov pri risanju.

UČNE METODE: • Verbalno - tekstualna ob tabelski sliki, učnem listku, križanki,
• ilustrativno-demonstrativna ob prikazovanju videoposnetka in prosojnic, risanju.

UČNA SREDSTVA: • Videokaseta Nazaj skozi čas,
• grafoskop s prosojnico, projekcijsko platno, tabla,
• učni listi z vajami, križanko

Didaktična struktura ure

Etape ali faze

1. PRIPRAVLJANJE/UVAJANJE (4 min)

Dijaki opišejo pohištvo, ki ga vidijo na prosojnici, in ugotavljajo, v čem se razlikuje od današnjega.

2. OBRAVNAVANJE NOVE SNOVI (20 min)

10 min videoposnetka in izdelavaja vaj

3. UTRJEVANJE (12 min)

Reševanje križanke

Iskanje napak

Po utrjevanju sledi **RISANJE:** (5 min)

4. PONAVLJANJE/PREVERJANJE (4 min)

Z vprašanji ponovimo in preverimo znanje.

Odločila sem se za kombinirano učno uro, učni cilji pa so bili, da dijaki spoznajo drugačnost bivalne kulture v preteklosti, razvijajo sposobnosti opazovanja in risanja, naštejejo pglavltne značilnosti pohištva v obdobju gotike in renesanse in jih tudi prepoznajo ter razvijajo sposobnost natančnega izražanja ob spoznavanju novih besed.

Učne metode so ilustrativno-demonstrativne ob prikazovanju videoposnetka in prosojnic ter verbalno-tekstualne ob delovnih listih in križanki.

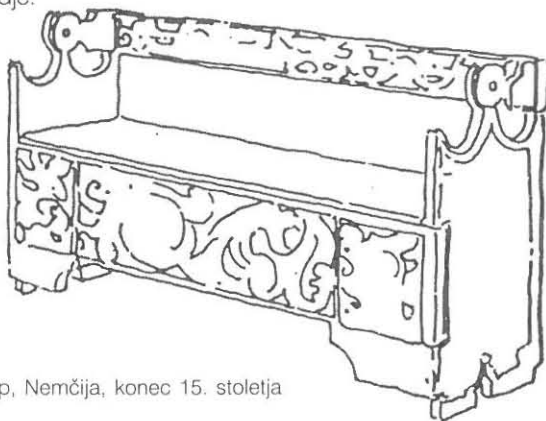
Učna sredstva so bila grafoskop s prosojnico in platnom, učni lističi s križanko in besedilom z napakami, videorekorder, televizija in videokaseta.

Potek učne ure o razvoju bivalne kulture v gotiki in renesansi

Motivacija

Ker nimamo učbenika, sem uporabila različno literaturo in odlomke videoposnetka (navedeni so na koncu prispevka). Treba je bilo narediti izbor znanja, ki ga je smiselno posredovati dijakom, in se omejiti na čim bolj konkretne podatke, ki bodo ostali v spominu, saj je šlo za program nižje poklicne šole.

Kot motivacijski uvod sem uporabila prosojnico s pohištvom iz gotike, dijaki pa so se ozrli po učilnici in ugotavljali razlike med gotskim in sedanjim pohištvom. Ugotovili smo, da je bilo gotsko pohištvo bolj masivno, težje, redko in dragoceno in so ga imeli le bogatejši ljudje.

Skrinja – klop, Nemčija, konec 15. stoletja

Obravnavanje nove snovi

Dijaki so si ogledali odličn videoposnetek o gotskem in nato o renesančnem pohištvu in notranjščini prostorov. Izbrala sem dva kratka odlomka, ki govorita o gotiki in renesansi, posneta v Mestnem muzeju v Ljubljani, kjer voditeljica oddaje pripoveduje o pohištvu, oblečena v oblačila tistega časa in ob ustrezni glasbi. Tako so si dijaki lahko zelo konkretno predstavljali zgodovinska obdobja, pohištvo, bivalno kulturo, glasbo in oblačila - dobili so celovit vtis o obravnavanem času.

Po ogledu dveh odlomkov o pohištvu gotike in renesanse so dijaki dobili delovne liste in jih dopolnili. Delovni list je bil namesto učbenika, saj ga za to področje ni. Posamezni dijaki so glasno brali, in ko so našli manjkajočo besedo, so jo vpisali, zapisovala pa sem jih tudi na tablo. Tako na tabli ni nastajala klasična tabelska slika. Ta se je pojavila šele, ko so dijaki delovni list v celoti izpolnili, in sicer je bila to prosojnica delovnega lističa z že vpisanimi manjkajočimi besedami. Težje, daljše nove besede smo tudi skupaj večkrat glasno prebrali.

1. Delovni list (obenem tudi tabelska slika)

Zgodovina pohištva gotike in renesanse

Gotika

Sprva so tako hiše kot pohištvo zanje izdelovali **tesarji**, zato so bile klopi, mize, skrinje grobe in velike. Na prehodu iz 15. v 16. stoletje pa se od tesarjev ločijo **mizarji**, ki delajo manjše kose pohištva. Vsestranski kos pohištva v gotiki je bila **skrinja**. Če so skrinji dodali **naslonjalo**, so dobili klop. Sedeli so ob dolgih in ozkih **mizah**. Osrednja točka sobe je bilo odprto **ognjišče**. Ker ni bilo kopalnic, so uporabljali umivalne **omarice**.

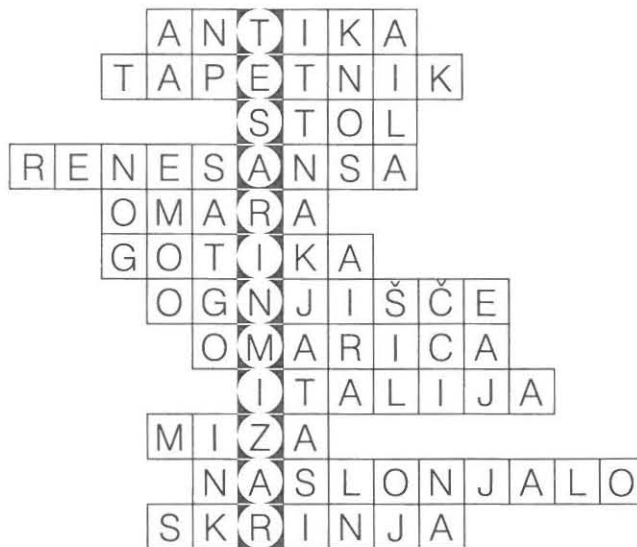
Renesansa

Renesansa se je začela v **Italiji**. V renesansi so začeli posnemati **antiko**, čas starih Grkov in Rimljanov. Še vedno je bila skrinja pomemben kos pohištva, uveljavila pa se je tudi že **omara** kamor so obešali obleke, da se niso zmečkale. Množično se je uveljavil stol, ki je nadomestil težke gotske klopi. Pojavi se oblazinjeno pohištvo in rodi se nov poklic – **tapetnik**.

Ponavljjanje

Dijaki so dobili križanko, ki so jo reševali v dvojicah. Iz križanke so dobili geslo, ki sporoča najpomembnejša poklica pri oblikovanju tedanjega pohištva. Dijaki so delali v dvojicah, kjer je šlo težje, sem pomagala. Ko je večina dijakov rešila križanko, smo napisali rešitve na tablo in preverili, ali so jo vsi pravilno rešili. Pri tem so si dvojice med sabo pomagale.

Križanka

- čas, ki ga je posnemala renesansa
- človek ki oblazini pohištvo
- sedalo za enega človeka
- obdobje, ki posnema antiko
- če postavimo dve skrinji drugo vrh druge, nastane ...
- obdobje pred renesanso
- osrednja točka sobe je bilo odprto ...
- umivanju je služila umivalna ...
- dežela, kjer se je začela renesansa
- pohištvo, ob katerem jemo
- če skrinji dodamo ..., dobimo klop
- vsestranski kos pohištva v gotiki

Po uspešno rešeni križanki so dobili dijaki še en učni list s podobno vsebino, kot so ga že dobili, le da je pri tem ponagajal tiskarski škrat in vanj vnesel nekaj napak. Nalašč sem izbrala zelo preproste in smešne napake, da bi jih dijaki čim prej opazili. Njihov smeh je pokazal, da so napake odkrili in zelo so jih zabavale. Hkrati je ta smeh tudi odkril sposobnejše med njimi – ti so namreč napake v nekaj minutah opazili in tudi razumeli smešen pomen.

2. Delovni list

Pred sabo imaš list s podobno vsebino, kot si jo že bral. V besedilo pa je tiskarski škrat skril pet napak. Obkroži jih, jih napiši spodaj levo na črto, desno od njih pa pravilne rešitve.

Zgodovina pohištva gotike in renesanse

Gotika

Sprva so tako hiše kot pohištvo zanje izdelovali tesarji, zato so bile klopi, mize, skrinje grobe in velike. Na prehodu iz 15. v 16. stoletje pa se od tesarjev ločijo kuharji, ki delajo manjše kose pohištva. Vsestranski kos pohištva v gotiki je bila skrinja. Če so skrinji dodali naslonjalo, so dobili klop. Sedeli so ob dolgih in ozkih mizah. Osrednja točka sobe je bilo odprto stranišče. Ker ni bilo kopalnic, so uporabljali umivalne omarice.

Renesansa

Renesansa je začela v Italiji. V času renesanse so začeli posnemati antiko, čas starih Slovencev in Rimljanov. Še vedno je skrinja pomemben kos pohištva, pojavila pa se je tudi že omara, kamor so obešali klobase, da se niso mečkale. Množično se je uveljavil stol, ki je nadomestil težke gotske klopi. Pojavi se oblazinjeno pohištvo in rodi se nov poklic – tapetnik.

NAPAKA	PRAVILNO
resonance	renesanse
kuharji	mizarji
stranišče	ognjišče
Slovencev	Grkov
klobase	obleke

Po tem zabavnem ponavljanju in preverjanju natančnosti branja dijakov so le-ti skicirali po lastni izbiri še po en kos renesančnega pohištva, saj je sposobnost opazovanja in risanja na lesarski šoli zelo pomembna.

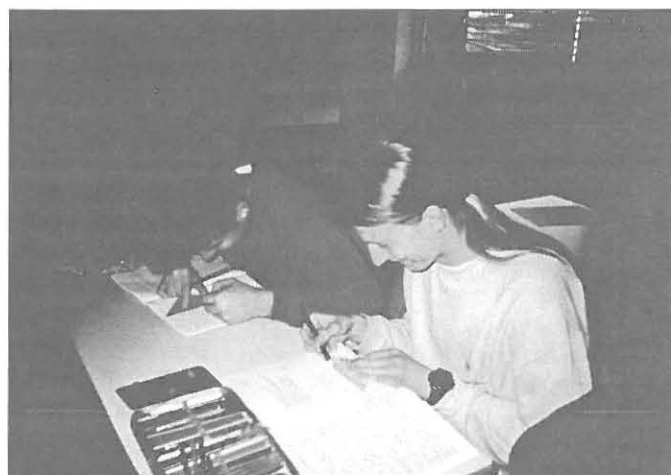

Omara, Nemčija 16. stol.

Preverjanje

Odločila sem se za frontalno učno metodo s klasičnim preverjanjem. V nekaj minutah je vsak dijak dobil po eno vprašanje o temeljnih novih pojmih te učne ure, ponovili smo nove besede in utrdili snov.

Dijaki so dobili domačo nalogo, da si ogledajo pohištvo doma in skušajo v pogovoru s starši ugotoviti njegovo starost, bolj zanimive, morebitne starejše kose pa naj tudi skicirajo.

Učna ura o bivalni kulturi

Povzetek

Kako poučevati zgodovino na nižji poklicni šoli, je tema članka, ki nam predstavlja združevanje lesarske stroke z zgodovino. Sama učna snov je omejena na najnujnejši obseg, največji poudarek je na prikazovanju, ponavljanju in utrjevanju. Po uvodu ob ogledu pohištva na prosojnicah in pogovoru sledi ogled odlomkov videoposnetka o pohištvu gotike in renesanse. Dijaki nato snov utrdijo še ob križanki in zabavnem delovnem lističu, na koncu pa pohištvo še skicirajo.

Literatura

- Rozman, V.: Osnove oblikovanja, SLŠ Ljubljana, 1981, interna skripta.
- Odlomki iz oddaje Pogledi, Nazaj skozi čas, urednik Janez Lombergar, posneto v Mestnem muzeju v Ljubljani, RTV Slovenija 1990.
- Braudel, F.: Strukture vsakdanjega življenja: Mogoče in nemogoče, Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV. –XVIII. stoletje, ŠKUC, Filozofska fakulteta 1988, zbirka Studia humanitatis.
- Kyriacou, C.: Vse učiteljeve spretnosti, Regionalni izobraževalni center Radovljica 1997.

Mojca Lazar - Doberlet

SKOZI DESET TABORIŠČ – DELO Z BESEDILOM

Uvod

V prispevku želim predstaviti učno uro, ki sem jo izvedla z učenci v osmem razredu osnovne šole, in navajam aktivnosti, ki so jih izvajali učenci. Učna ura je minila v delovnem in prijetnem vzdušju in jo priporočam tudi vam.

Decembra 1998 je revija Borec objavila zapiske pokojnega slikarja Ivana Miklavca, z naslovom **Skozi deset taborišč**, ki na prijeten in zanimiv način opisuje svojo medvojno pot – pot vojnega ujetnika številka 523, po okupirani Evropi, stike z okupatorji in gol boj za preživetje, ki ga je ves čas podpiral smisel za humor, tovarništvo in misel na svojo mlado družino. To zgodbo je prebralo nekaj mladeničev in mladenk in priznalo, da je zanimiva. Besedilo govori o življenju ljudi (v glavnem vojnih ujetnikov) med vojno, o njihovih vrednotah in potrebah.

Učenci med rednim poukom spoznajo zelo slab položaj **civilnih** ujetnikov, ki pa se je zelo razlikoval od položaja **vojnih** ujetnikov. Vojni ujetniki so bili »zaščiteni« z meddržavnimi pogodbami, civilni pa so bili prepuščeni nemilosti okupatorjev. Učenci lahko iz prebranega sklepajo na privilegiran položaj vojnih ujetnikov ter ga primerjajo s položajem civilnih ujetnikov. Civilni ujetniki so v taboriščih izgubljali človeško dostojanstvo in največkrat tudi življenje. Vojni ujetniki, večinoma intelektualci, pa so bili kaznovani z odvzemom svobode ter občasnim pomanjkanjem hrane in udobja. In ta knjiga nazorno, s sliko in besedo, opisuje položaj nesvobodnih intelektualcev, ki jim tudi v težkih razmerah ni pošel smisel za humor.

Priporočam, da učenci preberejo kratek povzetek, pregledajo slike, ki jih je avtor risal v ujetništvu, in ob tem ponovijo potek druge svetovne vojne, odpor starojugoslovanske vojske in položaj ujetnikov med drugo svetovno vojno. To obdobje je današnji mladini že precej oddaljeno, literature o tej temi pa ne prebirajo. Zato se mi zdi ta pripoved tako zelo pomembna.

Priporočam, da se učitelj pogovori z učenci o tej pripovedi, predstavi slike, zemljevid in učence uvede v samostojno delo z besedilom. Predlagam različne aktivnosti, ki jih izvedejo učenci pred branjem, med njim in po njem. Ves čas je na razpolago učitelj, ki jim postreže z dodatnimi podatki o tem obdobju. Mogoče

se bo kdo od učencev odločil, da prebere tudi knjigo (565–566 Revija za zgodovino, literaturo in antropologijo Borec, št. 50, 1998, samostojna publikacija).

Kratka vsebina

Skozi deset taborišč

Ivan Miklavac - Mik, slikar in pilot, je dočakal začetek II. svetovne vojne na orožnih vajah na letališču v Banjaluki. V sončnem nedeljskem jutru se je vsak posvetil svojemu delu. Mik je poletel proti Dunaju, odvrget 4 bombe, bil zadet in moral zasilno pristati. Rešitev s padalom ni bila mogoča, saj niso imeli vgrajene odprtine za skakanje. Tako so s hitrostjo 230 kilometrov na uro leteli proti njivam in se postavili na glavo. Svoj tragikomičen vojni luping je končal živ – toda za žico. Njegovi domači tega niso vedeli, saj sta bili v časopisu objavljena vest o njegovem strmoglavljenju in celo njegova osmrtnica. Žandarji so ga odpeljali na zaslišanje na Dunaj, med potjo pa je videl dolge kolone vojakov, ki so se pomikale proti Balkanu. »Nadljudje« na Dunaju so mu pokazali zemljevid nove Evrope.

Njegovo nemško vojno ujetništvo se je začelo v Frankfurtu. Prispel je v manjše taborišče z grozečo žico in prevzel ga je občutek velikega ponižanja. Ni vedel za koliko časa mu je bila odvzeta svoboda. Nemški major je prišel v barako na vljuden pogovor, pregledal je Mikove osebne predmete in ga celo pogostil z vinom. Mik se je nato preselil med zajete angleške pilote. Angleži so bili dobro preskrbljeni z domačimi paketi in dobrine so radi delili. A z vsakim dnem je rasla misel na beg. Pod neko posteljo se je začel, pod neko barako nadaljeval in stalno daljšal podzemski rov. V treh dnevni in nočnih izmenah so skrivaj odnašali zemljo iz rova in jo razsipavali po praznini pred barako. Angleški piloti so se večkrat prebili na svobodo, ki je niso dolgo uživali. Vedno so jih polovili in pripeljali nazaj. V tem taborišču je Mik ostal do konca aprila, ko se je preselil v taborišče ob Baltskem morju. To taborišče v Barthu je bilo mrzlo, dnevni obrok kurjave sta bili dve kocki premoga na osebo. Spet se je znašel med tujci, večinoma Čehi. Bili so lačni, državni obrok hrane sta predstavljala dva krompirja,

malo kruha in veliko kuhane vode z dodatkom repe ali korenja. Mik je dobil svojo jetniško številko 523. V Nemčiji so takrat umirale številke, ne ljudje. Izjemen nemški poročnik pa je Miku priskrbel oljnate barve in tako je lahko portretiral svoje tovariše od jutra do večera. Dobil je celo svojo sobo in jo preuredil v atelje. Sredi vse puščobe taborišča je bil pri svojem delu zadovoljen in skoraj srečen. V osmih mesecih bivanja v Barthu je izdelal 72 portretov. Sicer pa so se ujetniki zabavali na različne načine: igrali so karte, šah, tenis, nogomet, vrtnarili, imeli svoje gledališče, orkester, skrbeli za mačke, brali, pisali, slikali in stavili. Prejemali so celo skromno plačo v bonih, ki so jih lahko zapravili za nakup škar-tiranega blaga v kantini. Ko se je Mik vključil v to življenje, so ga Nemci obvestili, da Jugoslovani odhajajo domov. »Rojeni ste na ozemlju, ki si ga je priključila Italija, postali ste Italijani!« Pred odhodom bi Nemcem moral razkriti angleške načrte za beg, a tega ni naredil, zato je moral še nekaj časa ostati. Začel se je pripravljati na dolgo, mrzlo zimo: vse stene je oblepil s papirjem in obesil vse svoje slike. Na leseni pod sobe je v pičlih dveh urah narisal imitacijo perzijske preproge, ki je postala zelo slavna in so jo občudovali vsi, celo Nemci. Z zimo pa mu je začelo pešati zdravje, obolel je za malarijo. V taborišče pa so prihajali vedno novi ujetniki, večinoma Rusi, ki so prinašali vesele novice o zmagah nad Nemci.

Sredi novembra je odšel z vlakom v Osnabrück. Prtljago je pustil na kolodvoru in komandanta novega taborišča prosil, naj mu jo gre nekdo tja iskat. Bilo je drzno dejanje, a je uspelo. Ob pregledu prtljage so se Nemci čudili angleškim dobrotam v nahrbtniku. Večina tamkajšnjih ujetnikov so bili shirani Jugoslovani. V njegovi baraki so bili Srbi in Slovenci, Hrvati so se večinoma že vrnili v svojo NDH (Nezakonsko dete Hitlerja). Ujetniki so bili lačni, spali so na posteljah v treh nadstropjih. Pokriti so bili s papirnatimi vrečami, napolnjenimi z žaganjem in milijoni bolh. Med barakami je cvetela črna borza, kartali in kockali so za denar. Negativneži pa so bili v manjšini, čeprav so najbolj padli v oči. Večina je študirala, pisali so dnevnike, igrali šah, peli, igrali. Sirene so se pogosto oglašale, saj so angleška letala preletavala mesto. Tudi domačini so tedaj prišli k taborišču, saj so se tu počutili bolj varne.

Prvega decembra je spet krenil na pot, s povečanim številom risb v torbi. Prišel je v Hemer, kjer naj bi opravili le dezinfekcijo, nato pa bi šli na italijansko območje. Tu je delal tudi slovenski zdravnik, ki je zapomnikom preskrbel zdravlila, jim razkužil obleke. Zmrzovali so vse do ponovnega odhoda proti Dunaju. V naslednjem taborišču Kaisersteinbruch, naj bi ostali le en dan, zaradi karantene pa nihče ni smel oditi. Bili so prezeblji (–33° C), lačni, ušivi, brez vode. Selili so se šele februarja. Dunaj je bil kot izumrlo mesto, ljudje potrti, mrki, Judje z rumenimi Davidovimi zvezdami na prsih, trgovine zaprte. Taborišče Gänserndorf je bila preurejena gosja farma. Bivši lastnik farme, Jud, je bil tu zaprt med prvimi. Tudi tam naj bi ostali le nekaj dni, a hud mraz je onemogočal transport. Slovenski zdravnik je tu občasno delal tudi kot zobozdravnik in Nemcem vneto pulil zobe za cigarete. V taborišče pa so prihajale komisije, ki so sprejemale ali odklanjale svoje »nove državljane«. Prišel je tudi mlad, eleganten Italijan, ki je v imenu imperija prevzemal ljudi za transport v Italijo. Slovenci so se tako spet selili. Mimo Gradca so prišli na slovenska tla. V Lazah so prestopili mejo med Nemčijo in Italijo in šli dalje proti Reki. Tam so jim pobrali ves denar in druge drobnarije ter jih zaprli v »kletko«, kjer pa so lahko odprli okna in uživali sonce, pomlad in pogled na morje. Hrana je bila slaba, a lahko so kupili sadje v kantini. Prihajali so tudi paketi od doma, ki pa so jih vestno praznili Italijani. Svojevrstno propagando so po taborišču širili četniki, ki so novačili borce za bratomorno vojno. V taborišče pa so dovažali vedno nove tovarnjake civilistov, tudi žensk in otrok.

Mik se je od tu znova selil. Preko Rima so šli do doline Sulmone. Vroče sonce, železne postelje, pogosti zbori, črna borza, spopadi med soujetniki so bile značilnosti tega taborišča. Širila se je apatičnost, ni bilo vode, a so vseeno urejali dvorišče, naredili gredice in športna igrišča. Mik je s freskami okrasil stene kapelice ter svoje barake in obednice.

Oktobra se je skupina ujetnikov selila na sever, v Garessio. Nastanili so jih v hotelu. Bili so četa izmučenih klativitezov, ki jo je opijanilo razkošje novega zapora. Imeli so zračne sobe, prave postelje, kopalnice, skratka spet so prišli v civilizacijo. Hrana pa je bila zanič. Uspeli pa so kupiti aparaturo za zvočni kino in v Milanu so si izposojali filme. Tako so bili na tekočem z novicami. Zavezniška letala so pogosto preletavala sever Italije in veliko noči so prebedeli. Pošto so dobivali le občasno, pakete od doma

ali ameriškega Rdečega križa le po delčkih. Pismo od bivših angleških tovarišev v Barthu je potovalo več mesecev.

Prvega maja 1943 je šel Mik spet na pot – tokrat domov. Prek Trsta in Reke do Ljubljane. Do komande mesta v Ljubljani so ga spremljali trije vojaki. »Svobodni ste, lahko greste!« so bile besede, ki jih je zaslišal po 25 mesecih zapora in negotovosti. Vrnil se je k svoji mladi družini, ki v popolni sreči ni uživala dolgo. V blokiranem mestu brez dela, denarja in hrane se je bitka za preživetje nadaljevala.

Delo z besedilom

Pred začetkom dela učitelj razdeli učencem *učni list*, na katerem so zapisani zanimivi stavki za pogovor – kot motivacija za nadaljnje delo, povzetek pripovedi Skozi deset taborišč, trditve ob katerih obnavljajo zgodbo, besedila za narek dvojic ter zemljevid in slike – delo avtorja (slikarja in pisatelja, Ivana Miklavca).

Aktivnosti pred branjem

Učitelj z učenci kratko ponovi poznavanje položaja civilnih ujetnikov med drugo svetovno vojno; pokaže knjigo ali samo predstavi naslov »Skozi deset taborišč« in učenci ugibajo, o čem pripoveduje knjiga (katera taborišča opisuje, čas dogajanja ...); pripravi zemljevid na učnem listu (slika 1) in učenci opišejo pot ujetnika; ogledajo si slike (pisateljeve skice – slika 2) in ugibajo, o čem pripoveduje knjiga; preberejo povedi iz knjige (zapisane na učnem listu) in skušajo odgovoriti na zastavljena vprašanja:

1. »Gotovo mi je navihana sojenica dala v zibelko poleg čopiča tudi avionski motor.« (Kakšen poklic je opravljal pisatelj?)
2. 6. april 1941 in star slovenski rek: Če ti mene s kamnom, tudi jaz tebe s kruhom ne bom! (Na kaj se nanaša ta rek?)
3. Seveda, nemška vojska se raje vozi z bencinom, nagrabljenim v deželah, ki so že deležne nemške »Nove Evrope«. (Katere države so Nemci že zavzeli pred napadom na Jugoslavijo?)
4. Negibni, brez besed poslušamo pesem žvižgajočega zraka, razbičanega zaradi silne hitrosti padajočega letala. (Kdaj so Nemci napadli Jugoslavijo, kdo se je uprl in kako se je končal ta upor?)
5. Postali smo gostje »velikega rajha«. (Kaj se je zgodilo z vojnimi ujetniki?)
6. Dantejeve besede »Vi, ki vstopite, vsak up

opustite!« so označevale vstop v taborišče. (Kaj veš o taboriščih?)

7. Tistega dne, ko smo zvedeli, da je SZ stopila v vojno z Nemčijo, je zavladalo med nami nepopisno veselje.

(Kdaj se je to zgodilo in kaj je to pomenilo za potek druge svetovne vojne?)

8. Rojeni ste na ozemlju, ki spada pod Italijo, postali ste Italijani!

(Kateri okupatorji so zasedli Slovenijo in kako so si jo razdelili?)

Aktivnosti med branjem

Učenci preberejo kratek povzetek vsebine knjige (na učnem listu) in si ogledajo zemljevid, ki prikazuje pot vojnega ujetnika; zapišejo besede, katerih pomena ne poznajo (npr. luping, Davidova zvezda, malarja ...); primerjalno razmislijo o položaju vojnih in civilnih ujetnikov.

Aktivnosti po branju

Učenci poskušajo ob priloženih slikah kratko ustno obnoviti zgodbo; nato preberejo naslednje povedi (ki so napisane na njihovem učnem listu) in se odločijo, ali trditev **drži** ali **ne drži**:

Mik je bil italijanski slikar, ki so ga ujeli Nemci. V času ujetništva ni smel slikati. Jugoslovansko letalstvo se je nekaj dni upiralo nemškemu pritisku. V taboriščih so bili zaprti samo Slovani. Nemci niso zapirali žensk in otrok. Paketi so prihajali v taborišča, a samo občasno. Nemci so bili vedno nasilni do vojnih ujetnikov.

Med naslednjo pisno aktivnostjo si učenci **izmenično narekujejo** kratke sestavke. Delajo v dvojicah, vsak učenec ima po eno vrsto, naslednjo pa sodelavec. Skupaj zapišeta sestavek. Izbrala sem tri zanimive pripovedi in učitelj se odloči, kdo bo pisal določen sestavek.

1. sprejem v taborišču

Učenec A

Nadporočnik nas pozove, naj izpraznimo žepe in vse lepo položimo na mizo. Položil

(letalno, ki nam je bilo zaupano, pa je stalo več kot pet milijonov dinarjev), dva robca,

sem imel žepno svetilko v letalskem kombinezonu, kjer je tudi ostala. Pozneje je

Ljubica Goričanec

RAZMIŠLJANJE O UPORABI RAČUNALNIKA PRI POUKU ZGODOVINE

V prispevku predstavljam program Ro (Računalniško opismenjevanje) pri pouku zgodovine. Zgodovino poučujem v šoli, ki je bila v okviru projekta Ro izbrana kot osrednja šola za uporabo računalnika pri pouku zgodovine.

Kako sem začela

Najprej sem začela iskati po literaturi in zbirati ideje uporabnikov z drugih področij. Kmalu mi je postalo jasno, da je pot še precej neznana predvsem v pogledu metodično-didaktične priprave učne ure in navodil za delo z računalnikom. Ker še ni bilo izdelanih računalniških programov za pouk zgodovine, sem si sama razdelila probleme v več skupin:

- **Kako upoštevati razliko med hitrimi in počasnimi učenci, ki se še dodatno poveča zaradi razlik v obvladovanju računalnika?**

Ta problem sem poskušala rešiti z izbiro učne oblike dela v dvojicah. Dvojico sta sestavljala dva učenca, ki sta se razlikovala po sposobnostih in obvladovanju računalnika. Veliko pa sem slabšim učencem pomagala tudi sama.

- **Predznanje in interes za samoizobraževanje (nekateri učenci imajo že mnogo predznanja in informacij)**

Pri tem koraku nisem imela večjih težav. Računalniški pouk je učence tako pritegnil, da ni bilo problemov z motivacijo učno slabših učencev. Pouk pa je potekal skoraj tako kot pri klasičnem frontalnem delu. Učenci, ki so bolj motivirani, so poiskali več informacij, ravno tako kot jih usvojijo v razredu pri klasični učni uri.

- **Sposobnosti (slušne, bralne, govorne, motorične)**

Tukaj so bile opazne precejšnje razlike. Učenci, ki hitro in dobro berejo, so hitro reševali zastavljene naloge. Tudi njihovi odgovori so bili boljši. Počasnejši učenci so morali nerešene naloge dopolniti s pomočjo sošolca oziroma učitelja.

- **Koliko problemov reševati z računalnikom?**

Tukaj sem morala upoštevati učni načrt, učno enoto in temo ter okvir 45 minut. Na začetku sem si zastavila toliko učnih korakov, kot jih zahteva klasična učna ura. Ugotovila sem velike razlike med hitrimi in počasnejšimi učenci, zato sem za hitre

in sposobnejše poiskala več dodatnih nalog. Prepričana sem, da se da marsikatera učna ura uspešno realizirati v 45 minutah, čeprav bi bila pri računalniškem pouku primernejša blokura.

- **Ali mora biti računalniški pouk obvezno diferenciran (vsaka učna ura)?**

Odgovor je odvisen od več dejavnikov:

- zadostno število računalnikov, razmeroma velika učilnica, vsak učenec ima svoj računalnik;
- dobro računalniško znanje (vsak posameznik sam poišče informacije).

V tem primeru je pouk lahko diferenciran in individualiziran. Če pa te stvari niso urejene, je mogoče ravno tako speljati kakovostno učno uro pod vodstvom učitelja računalnikarja in predmetnega učitelja. Takrat lahko vsi učenci rešujejo enake naloge (le hitri dobijo dodatne).

- Mogoče ne bi bilo slabo, da bi v osnovno šolo uvedli predmet računalništva, kajti zelo težko je vse učence usposobiti za računalniški pouk le v okviru računalniškega krožka.

Kdaj lahko uporabimo računalnik pri pouku

Uporabimo ga lahko pri različnih učnih zahtevnostih in različnih etapah učne ure:

- za razne izobraževalne igre
- za vaje in utrjevanje
- za iskanje informacij in reševanje različnih problemov

Uporabimo ga lahko za specialne didaktične namene:

- delovna priprava,
- delovni listi,
- razrednikova dela in podobno.

Primer zgodovinske učne ure računalniški učilnici za 6. razred

Pri načrtovanju učnih ur za računalniški pouk sem ugotovila, da ta spremeni učiteljev način dela, kar pomeni, da mora biti

drugačna tudi učna priprava. Vsebovati mora jasna navodila in dejavnosti, ki jih učenci rešujejo med učno uro. Učitelj in učenec se znajdetata v novem odnosu in položaju. Potek učne ure v računalniški učilnici sem učencem delno predstavila v predhodni učni uri v razredu. Učne liste in zelo natančno napisana navodila so dobili na začetku učne ure.

V 6. razredu so učenci za bazo podatkov uporabljali program Zgodovinski časovni trak.

Poprej sem sama natančno pregledala in analizirala vsebine CD-ROM-a ter jih primerjala z učno enoto Evropa na udaru Vikingov. Na tej podlagi sem sestavila natančna navodila za delo in pripravila učne liste.

Motivacija je potekala v frontalni obliki (delo z besedilom, pogovor).

Nato sem učence opozorila, da se bodo ob navodilih samostojno sprehajali po besedilih, brali, analizirali slike in karte ter postopoma reševali vprašanja na učnih listih. Ker so dobro poznali program, so sodelovali zelo aktivno in z velikim veseljem. Bili so zadovoljni in dobro razpoloženi.

Celoten potek učnih ure je viden iz priloženega učnega gradiva.

Sklep

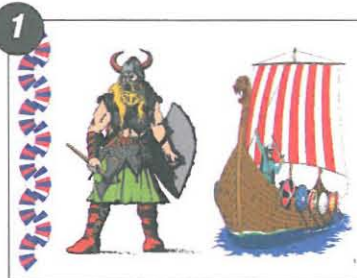
Zavedam se, da računalnik ne more zamenjati tradicionalnih učnih oblik, ki niso nujno zastarele, ampak je le pripomoček, ki uvaja novosti med metode dela in je njegov temeljni cilj usposobiti učenca za samostojno učenje. Ustrezen računalniški program povečuje nazornost pouka, motiviranost in aktivnost učencev.

Povzetek

V obdobju od leta 1994 do danes smo izvedli več učnih ur ob računalniku pripravili koristno gradivo (učne liste, navodila za delo, učne priprave, gradivo za učenje in ponavljanje ...). Nekaj gradiva smo objavili na internetu na naslovu <http://zrss.si/storitve.html>. Šola je pripravila tudi dva seminarja za učitelje na temo računalnik pri pouku zgodovine. Lansko leto smo uspešno izvedli projekt dan Ro, ki je bil namenjen staršem in širši javnosti. Veliko gradiva je vezanega na računalniški program Zgodovinski časovni trak, ki ga s pridom uporabljamo pri pouku zgodovine.

Literatura in viri

Skulj, Tomaž. Računalniško opismenjevanje – Od kod in kam?. Revija za strokovna vprašanja tehnične vzgoje, Ljubljana 1996, št. 3, str. 3.
Zgoščenka Zgodovinski časovni trak.

**EVROPA NA UDARU
VIKINGOV, NORMANOV,
MADŽAROV IN
SARACENOV**

UČNA URA S POMOČJO
RAČUNALNIŠKEGA
PROGRAMA ZGODOVINSKI
ČASOVNI TRAK

**ZAGON PROGRAMA
ZGODOVINSKI ČASOVNI TRAK**

Poiščeš ikono
ZGODOVINSKI ČASOVNI
TRAK ter dvoklikneš z
miško ali potrdiš s
pritiskom tipke ENTER

**NAPOTKI ZA DELO S
PROGRAMOM**

Z miškino levo tipko potrjujemo
izbiro v programu. Izraz izberi
pomeni: postavi se na izbrano sliko
ali tekst in pritisni levi miškin gumb.
Program je sestavljen v slovenskem
jeziku. Novi pojmi so v besedilu
zapisani z drugačno barvico. Če
želiš njihovo razlago, postavi miško
na izbran pojem in pritisni levo
tipko.

**NAPOTKI ZA DELO S
PROGRAMOM**

Želen tekst ali sliko lahko
najdeš pod oznako ISKANJE v
programu. Z miško klikneš napis
ISKANJE in v zgornji okvirček
napišeš naslov teksta ali slike,
ki jo želiš.

NALOGA 1

V programu poišči Evropo

- Z miško potuj v visoki srednji vek
in si izberi tekst VIKINGI. Tekst
pazljivo preberi ter odgovori na
vprašanja, ki jih imaš na učnem
listu. V pomoč ti bo tudi karta v
U/103! Vprašanja so označena s
številko 1.

Poišči karto VIKINGŠKA PLOVBA
NA ZAHOD. Analiziraj karto in
izpolni nemo karto pod št. 2 na
učnem listu.

c) Vrne se k tekstu VIKINGI, druga
stran. Nadaljuj z branjem in
reševanjem nalog na učnem listu
pod št. 3.

NALOGA 2

V programu poišči sliko
NORVEŠKA LADJA in jo
opiši (naloge št. 4)

ISKANA SLIKA

NALOGA 3

a) V 11. stoletju so ljudje s severa
osvojili Anglijo, južno Italijo in
Sicilijo. Poselili so tudi francosko
NORMANDIJO. Poišči karto
NORMANI V JUŽNI ITALIJI in
razloži njihove pohode, ki ti bodo
potrdili zgoraj navedeno trditve.

ISKANA KARTA

b) Vrne se k tekstu z naslovom
NORMANI V JUŽNI ITALIJI.
Pazljivo beri in odgovarjaj na
vprašanja, ki so označena s št. 5.

Slika ob iskanem tekstu

NALOGA 4

Izberi si tekst pod naslovom
NORMANSKO OBDOBJE (ima
dve strani) in nadaljuj z
delom. Rešuj 6. nalogo na
učnem listu.

SLIKI OB ISKANEM TEKSTU

Viljem Osvajalec Normanski kralji

NALOGA 5

Opazuj karto v U/103. Če si dobro
opazoval, si lahko ugotovil, da so
Panonsko kotlino naselili nomadski
OGRI ali MADŽARI. Z njihovo
naselitvijo se je končalo obdobje
velikih selitev ljudstev po Evropi. Na
Sredozemskem morju so ropali v tem
času muslimanski SARACENI. Prihajali
so iz Severne Afrike.

Poskusi polskati zapis o
SARACENIH in MADŽARIH ter
izpolni še preostale naloge na
učnem listu.

Prihod Madžarov Matija Korvin

KONEC

KO KONČAŠ, POČAKAŠ,
DA SKUPNO
PREVERIMO
ODGOVORE OB
PROSOJNICI

1

**EVROPA NA UDARU
VIKINGOV, NORMANOV,
MADŽAROV IN
SARACENOV**

**UČNI LIST
ODGOVORI**

2

1.
DOPOLNI STAVKE!
V POMOČ TI BO TUDI
KARTA V U/103.

Prvotna domovina
Vikingov je bila na
Evrope.

3

Njihovi današnji potomci so
in
Evropske države so Vikingi
ogrožali od . do . stoletja.
Norvežani so prečkali Severno
morje in ustanovili svojo
naselbino na , od koder
so vpadali v Britanijo. VIKINGI
so vdrali po rekah in
daleč v notranjost
evropske celine.

4

Z Baltika so vdrali v Rusijo in tam
ustanovili prvo rusko državo
leta .

5

2.
Poišči karto VIKINŠKA PLOVBA NA
ZAHOD ter izpolni karto na učnem
listu pod št. 2.

6

3.
Zakaj so številni evropski
vladarki VIKINGOM
ponujali ozemlja za
naselitev ?

7

a) Kako so se imenovali potomci
Vikingov, ki so se v 10. stoletju
naselili v NORMANDIJI?

b) Kaj še vedno povezuje
Normane z vikinškim poreklom?

8

4.
Poišči sliko NORVEŠKA
LADJA in jo opiši!

9

5.
Proti Normanom se je boril
papež , ki pa so ga
Normani leta . v Apuliji
premagali in celo
Papež se je
zaradi nevarnosti
Bizantincev povezal z
Normani in jim podeljeval
še več .

10

6.
Angleški prestol je leta 1066
zasedel Viljem
Istega leta je bil okronan za
Viljem
Osvajalec je imel veliko
kraljevo posest. Preostalo
zemljo je delil
in 170 .

11

Viljem Osvajalec

12

7.

- Kje je bila pradedovina Madžarov?
- Kdaj so se naselili v Panonski
nižini?
- S katerimi ljudstvi so se Madžari
borili?

Odločilen poraz so doživeli od
nemškega kralja leta .

13

Knez je leta 975 sprejel
vero.

Okrog leta je papež poslal krono
madžarskemu vladarju
tako postal prvi madžarski kralj.
• Kam se je razširila madžarska
kraljevina?

• Katerega leta so Madžari izgubili
domačo dinastijo?

• Kdo je vladal Madžarom vse do konca
prve svetovne vojne ?

14

KONEC

Rajko Bratož

SOCIALNI VIDIKI ŠIRJENJA KRŠČANSTVA (1.–3. STOLETJE)

1. Začetki krščanstva: prostor in čas

Za lažjo umestitev začetkov krščanstva v čas in prostor naj uvodoma navedemo nekaj splošno znanih dejstev. Krščanstvo je religija, ki se je uveljavila in končno prevladala na ozemlju celotnega rimskega cesarstva s središčem v Rimu, mestu, ki je približno tri tisoč kilometrov oddaljeno od dežele njenega izvora. Krščanstvo je izšlo iz Palestine, od koder se je najprej razširilo v Sirijo. V geografskem in kulturnem smislu gre za deželi, ki sta na meji med rimskim cesarstvom (s težiščem v sredozemskem svetu) in vzhodnim svetom (s težiščem v mezopotamskem prostoru), ozemlje, na katerem sta se v kulturnem pogledu prepletala judovstvo in helenizem. Prvotna kulturna in etnična podlaga krščanstva je bil judovski svet v Palestini in v diasporah, ki so bile raztresene na ogromnem ozemlju vsega rimskega cesarstva, na vzhodu pa prek meja cesarstva tudi na Srednjem vzhodu, zlasti v mezopotamskem prostoru. Kot glavni izhodišči za širjenje krščanstva v začetni dobi sta izstopali poleg Palestine dve vzhodni metropoli z močnima judovskima diasporama, Antiohija v Siriji in Aleksandrija v Egiptu. Predvsem iz teh treh žarišč se je krščanstvo koncentrično širilo na vse strani, na Vzhod in Zahod, vendar z bistveno drugačnimi rezultati.

Medtem ko je širjenje krščanstva proti Vzhodu, na območje partske države oziroma od prve tretjine 3. stoletja novoperzijske ali sasanidske države, prineslo skromne rezultate, pa so bili rezultati širjenja proti Zahodu bistveno pomembnejši. Poglavitni vzrok za tak razvoj je državnopravna pripadnost izhodiščnih dežel rimskemu cesarstvu. Prvi kristjani so bili podaniki rimskega cesarstva, zato je bilo širjenje na druga področja v okviru iste države bistveno lažje kot širjenje čez meje vzhodne velesile, ki je bila z rimsko državo v zelo pogostih sporih in številnih vojnah in je zato iz razumljivih razlogov skušala preprečiti kakršnekoli vplive z njenega ozemlja. Ob tem velja upoštevati dostikrat premalo upoštevano dejstvo, da je v 3. stoletju prav tako surovo kot rimsko cesarstvo preganjala kristjane tudi sasanidska Perzija, ki je bila v tem pogledu uspešnejša od rimske države.

Ena glavnih značilnosti krščanstva v zgodnji dobi je, da je bila to izrazito mestna religija. V pomembnejših mestih, ki so jih obiskali prvi misijonarji, so se izoblikovale krščanske skupnosti, ki so se imenovalе »cerkve« (ekklesíai). Na začetku so bile to lahko zelo majhne skupnosti, z vsega ducatom pripadnikov. Mestno okolje in mestni način življenja sta dala tem skupnostim bistveno vsebino. V vsakem mestu se je praviloma izoblikovala po ena skupnost, ki jo je vodil škof. Ta je bil teoretično lahko izvoljen že v primeru, ko je imela skupnost vsega dvanajst članov. Ureditev skupnosti in njihovi medsebojni odnosi so se na splošno oblikovali v skladu s hierarhijo mest v rimskem cesarstvu. Tako je veljalo načelo, da čim večje je bilo mesto in čim pomembnejša je bila njegova vloga v državni upravi, tem večja in pomembnejša je bila krščanska skupnost v njem. Vloga nekega mesta

(navadno mesto – glavno mesto province ali celo nadprovincialno središče – cesarska prestolnica) je bistveno vplivala na pomen in vpliv krščanske skupnosti v njem v odnosu do sosednjih skupnosti. Tako v zgodnji dobi krščanstva izstopajo po pomenu – poleg prestolnice cesarstva – predvsem glavna mesta provinc: poleg Jeruzalema, Aleksandrije in Antiohije tudi Efez v Aziji, Kartagina v Afriki, Korint v Ahaji, Solun v Makedoniji, Sirmij v Panoniji, Salona v Dalmaciji, Akvileja v italjski Deseti regiji, Lugdunum v Galiji itd. Rim je kot prestolnica države postal tudi prestolnica krščanskega sveta, pri čemer je postala idejna in stvarna podlaga takega položaja rimske skupnosti vloga apostola Petra kot voditelja prve krščanske skupnosti v Rimu.

Seveda je treba upoštevati ponekod precej velika odstopanja od tega razvojnega modela, ki temeljijo na vlogi posameznih sicer manj pomembnih mest v apostolski in poapostolski dobi, zlasti v maloazijskem prostoru. Kljub temu na splošno velja, da so apostoli svoje delovanje osredotočili na najpomembnejša mesta v državi (poleg Rima so to bila zlasti Aleksandrija, Antiohija in Efez; slika 1).

V etničnem in kulturnem smislu je pomenila uveljavitev krščanstva večje poenotenje države. Krščanstvo se je širilo tudi v province, kjer večina prebivalstva ni govorila latinskega ali grškega jezika, temveč domače jezike (npr. keltske v zahodni Evropi, ilirske in tračanske na Balkanu, punski in berberski jezik v Afriki, različne maloazijske in prednjeazijske jezike, kot so bili na primer armenščina in sirščina v azijskem delu države ali koptski jezik v Egiptu itd.), latinščina in grščina pa sta bili marsikje le jezika uprave in višjih izobraženih slojev prebivalstva. Krščanstvo je na tem področju bistveno prispevalo h kulturnemu in jezikovnemu poenotenju države. Cerkev je namreč v zgodnji dobi (pred 4. stoletjem) v svojem življenju (v liturgiji, v medsebojnih stikih) uporabljala izključno grški in latinski jezik, pri čemer je imela grščina zaradi etnične in jezikovne zgradbe prvih skupnosti prevladujoči položaj. K vse večjemu kulturnemu in jezikovnemu poenotenju države je v tej zvezi prispevalo tudi dejstvo, da se je krščanstvo razširilo na Zahodu predvsem prek vzhodnih grško govorečih kolonij v velikih mestih, npr. v Rimu, Lugdunu, Akvileji, Saloni, Sirmiju, v skromnejših dimenzijah tudi v Petovionu. Te kolonije ljudi vzhodnega izvora so bile dostikrat pisanega, zelo različnega izvora, vendar so uporabljale en jezik (grščino) in so imele eno državno zavest (pripadnost rimskemu cesarstvu). Nastanek kolonij vzhodnjakov v večjih mestih na Zahodu je v znatni meri posledica novih migracijskih tokov v rimskem cesarstvu od poznega 2. stoletja naprej, ki jih zaznamuje priseljevanje prebivalstva vzhodnega izvora, zlasti iz Sirije in Male Azije, na Zahod, medtem ko so migracijska gibanja v nasprotni smeri (značilna za pozno republikansko in zgodnjo cesarsko dobo) skoraj povsem opešala.

2. Soočenje zgodnje krščanske in poganske družbe: podobnosti in razlike

V prvem in drugem stoletju se je oblikovala vrsta krščanskih skupnosti v rimskih mestih (seveda z izrazito prevlado na vzhodu), ki so se sicer lahko med seboj precej razlikovale glede na velikost, notranjo ureditev, zgradbo, izročilo itd., vendar pa so v bistvu živele na zelo podoben način. Krščanske skupnosti v zgodnji dobi zaznamuje značilen

življenjski slog, po katerem so se razlikovale od drugoverskega večinskega prebivalstva.

Kristjani so se razlikovali od svojih drugoverskih sodržavljanih že po svojem imenu. Že v štiridesetih letih prvega stoletja se je v Antiohiji zanje uporabljal izraz *Christianoí* kot oznaka za Kristusove privržence (*Apostolska dela* 11,26). Na začetku je bila to oznaka za eno od judovskih sekt, s širjenjem krščanstva pa se je to ime splošno in povsod uveljavilo kot oznaka za pripadnike nove vere, ki jo je tudi poganska okolica vse bolj razlikovala od judovstva.

V mnogih pogledih se življenje kristjanov ni dosti razlikovalo od življenja drugih državljanov. Dva avtorja s konca drugega stoletja poudarjata podobnost med življenjskim slogom kristjanov in drugih prebivalcev cesarstva. Tako poroča *Pismo Diognetu* (5,1–4; *Enchiridion fontium*, 89–90 oziroma *Das frühe Christentum* I, 246–248, 443–444), da se kristjani ne razlikujejo od svojih sodržavljanih ne po obleki, ne po načinu prebivanja, ne po prehrani. V vseh stvareh, ki se nanašajo na zemeljsko bivanje, se prilagajajo navadam v deželi, kjer živijo. Tertulijan (*Apologeticus* 42,1–3) o življenju kristjanov poroča (v prostem prevodu po smislu): »Toda na naš račun gre še en očitek, da smo namreč nekoristni v poslovnem življenju. Zakaj tak očitek, ko pa živimo skupaj z vami (pogani), jemo enako hrano, smo enako oblečeni, se enako obnašamo, imamo enake življenjske potrebe. Mi nismo bramani ali goli indijski modrijani, ne prebivamo v gozdovih in kot izgnanci iz življenja. Zavedamo se, da dolgujemo zahvalo Bogu, Gospodu, Stvarniku: nobenega sadu njegovega truda ne zavračamo, vendar smo pri uživanju teh sadov zmerni, da jih ne bi uživali prek mere ali na napačen način. Tako obiskujemo forum, živilsko tržnico, kopališča, gostišča, delavnice, trgovine, javne trge, se udeležujemo tržnih dni in sklepamo posle; vse to počnemo skupaj z vami, na tem svetu. Skupaj z vami opravljamo poklice mornarjev, vojakov, kmetov, trgovcev, na razpolago vam dajemo svoje delo in sadove svoje prizadevnosti. Ne razumem očitka, da smo nekoristni pri vaših poslih, ko pa živimo skupaj z vami in je naše življenje odvisno od vas.« Tudi več drugih poročil kaže na to, da so kristjani živeli na zunaj na običajen način, da so se pojavljali v javnosti in se obnašali na podoben način kot njihovi drugoverski sodržavljani.

Ob vrsti enakih ali zelo podobnih življenjskih navad pa je treba poudariti tudi značilne razlike, ki so ločevale kristjane od drugega prebivalstva. Naj jih predstavimo po glavnih področjih:

2.1 Zavračanje določenih poklicev in dejavnosti

Po Hipolitu (*Traditio apostolica* 16; prim. *Das frühe Christentum* II, 34–37, 261–263) ne morejo postati člani cerkvene skupnosti pripadniki določenih poklicev, ki so veljali za neugledne ali kar sramotne, ter takih, ki so bili izrazito vezani na poganski kult. Pisec navaja predstavnike naslednjih poklicev: zvodnik ali tak, ki vzdržuje prostitutko, gledališki igralec, kočijaž, dirkač z vozovi ali sploh vsak, ki se udeležuje javnih tekmovanj, gladiator ali kdor opravlja podoben poklic (lovec na zveri v areni), prav tako uradnik, ki pripravlja gladiatorske igre, poganski svečenik, varuh poganskih božjih podob, sodnik ali mestni uradnik (če nastopa v uradnem purpurnem oblačilu), prostitutka, njen moški poklicni vrstnik (t. i. *effeminatus*), tisti, ki se je dal kastrirati ali ki »počne stvari,

ki se jih ne spodobi imenovati«, dalje mag, čarovnik, astrolog, napovedovalec prihodnosti, razlagalec sanj, izdelovalec amuletov in ponarejevalec denarja. V cerkveno skupnost ne more biti vključena priležnica svobodnega stanu, prav tako ne moški, ki živi raje s priležnico kot z zakonito ženo.

Opravljanje poklicev, pri katerih je kristjan prišel v tesen stik s poganstvom, je bilo omejeno oziroma dovoljeno samo v določenem obsegu. V prvi vrsti velja to za *obrtniško-umetniške poklice*, ki jih je bilo veliko in so dajali kruh številnim kristjanom. Kristjan je lahko opravljal poklic kiparja ali slikarja, vendar pri tem ne bi smel upodabljati poganskih bogov. Tertulijanov spis o malikovalstvu iz leta 202/203 (*De idololatria* 4–5, 8; prim. *Das frühe Christentum* II, 36–43, 263–266) kaže na to, da je veliko kristjanov opravljal poklic sakralnih obrtnikov ali umetnikov, da so se preživljali kot slikarji, kiparji, graverji, zlatarji pa tudi zidarji in izdelovalci notranje opreme pri gradnji templjev. Kot obrtniki specialisti so uživali ugled in so za svoje delo prejeli primerno plačilo. Ker so se zlasti krščanski zlatarji, izdelovalci bogovskih podob (*artifices idolorum*), med njimi celo kleriki, preživljali z delom, ki je pomenilo posredno pospeševanje poganskega kulta, je Tertulijan to početje z vso ostrino zvrnil in obsodil. Kristjanom opravljanja teh poklicev načelno ni prepovedal, pač pa omejil s priporočilom, naj opravljajo v okviru svojega poklica samo tiste dejavnosti, ki niso v nikakršni zvezi s poganskim kultom. V dobi preganjanj kristjanov so znani posamični primeri, da so bili obsojeni na smrt krščanski mojstri, ki niso hoteli izdelovati podob poganskih bogov (t. i. »sancti quattuor coronati« na Fruški gori v bližini Sirmija; prim. nazadnje M. Tomović, *The Passio Sanctorum IV Coronatorum and the Fruška Gora hypothesis in the light of archaeological evidence*, *Situla* 36, 1997, 229–239).

Za kristjana še bolj sporen je bil *vojaški poklic* zaradi uporabe vsakovrstnega nasilja, ki ga krščanska vera prepoveduje. Po Hipolitu (*Traditio apostolica* 16; *Das frühe Christentum* II, 34–37, 261–263) tisti kristjan, ki opravlja vojaški poklic, ne sme nikogar usmrtiti; če mu kaj takega zapovejo, se mora ukazu upreti. Prav tako kristjan ne sme dati vojaške prisege. Kdor želi postati vojak, ne more biti krščen. Pri zavračanju vojaškega poklica in poudarjanju načela nenasilnosti so se krščanski avtorji opirali na evangelije, kjer je obsodba takega ravnanja dvakrat izrecno sporočena kot Kristusova zapoved (*Matej* 26,50–54; *Janez* 18,33–36; prim. tudi *Luka* 3,12–14). Kristusovo zadržanje ob aretaciji, sodbi in usmrtitvi je bilo namreč zgled za zavračanje vsakršnega fizičnega nasilja.

Kljub temu so kristjani vstopali v vojsko, kjer so nujno prihajali v raznovrstne stike s poganskim kultom (na primer pri vojaški prisegi) ali bili soočeni z ravnanjem, ki je bilo v nasprotju z načeli vere (razne oblike nasilja). Prva omemba kristjanov v rimski vojski se nanaša na dobo markomanskih vojn v času Marka Avrelija, ko naj bi krščanski vojaki 12. legije (s stalnim taborom v Meliteni ob Evfratu) v kritičnem trenutku bitke s Kvadi (174) na nenasilen način (z molitvijo) bistveno prispevali k rimski zmagi (Eusebius, *Historia ecclesiastica* 5,5,1–6; prim. *Das frühe Christentum* II, 54–57 in 271–272; kratko Bratož, *Krščanstvo*, 34–37; Isti, *Il cristianesimo*, 30–35). Samo tako obliko opravljanja poklicnih obveznosti krščanskih vojakov je sredi 3. stoletja predvidel tudi Origenes: kristjani se bojujejo za cesarja z nebeškim orožjem, ki več zaleže kakor zemeljsko. »Mi se bojujemo za

cesarja celo bolj kot drugi. Mi sicer ne gremo z njim na boj, ko on to zahteva, pač pa gremo v boj za njega z lastno vojsko globoke vere, ki se bojuje prek prošenj, naslovljenih na Boga.» (*Contra Celsum* 8,73–74; *Das frühe Christentum* II, 56–59, 272–274) Poročila o obstoju vojakov krščanske veroizpovedi so za čas pred koncem 3. stoletja sorazmerno redka. Sredi 3. stoletja je zanesljivo dokazan obstoj krščanskih vojakov v garniziji obmejnega mesta Dura Europos (prim. O. Perler, *Zu den Inschriften des Baptisteriums von Dura Europos*, v: *Epiktasis. Mélanges J. Daniélou*, Paris 1972, 175 ss.), kjer so večkrat potekali hudi spopadi s perzijsko vojsko.

Kako naj se obnaša krščanski vojak v vojni? Origen (*Contra Celsum* 8,73–74) je zastopal mnenje, da naj krščanski vojaki sodelujejo v vojni le kot »svečeniki in božji služabniki«. Po mnenju Tertulijana (*De corona* 1,1–3; 11; *Das frühe Christentum* II, 58–64, 274–279) bi moral vojak kristjan zavrniti vojaško odlikovanje ali nagrado, ki bi imela pogansko vsebino (npr. venec – *corona militaris*). Vojaška služba je bila za kristjane nesprejemljiva zaradi cele vrste njenih sestavnih delov, kot so bili na primer vojaška prisega (*sacramentum*), zapovedano nasilno ravnanje (aretacija, mučenje, izvršitev smrtne kazni itd.), varovanje templjev, opuščanje službe božje (*statio*), sežig pokojnih (padlih) vojakov kristjanov. Vsekakor je bila cela vrsta temeljnih sestavin vojaškega življenja nezdružljiva s krščansko vero. Sorazmerno redki primarni viri (kot npr. nagrobniki) kažejo na obstoj krščanskih vojakov v predkonstantinski dobi (*Das frühe Christentum* II, 66–67, 279–280). Nekateri vojaki krščanske vere so se na nezdružljivost vojaške službe z njihovim prepričanjem odzvali tako, da so dezertirali, kot kaže papirus iz Egipta (*Das frühe Christentum* II, 64–65, 279). Pojav sam je državna zakonodaja prepovedovala pod grožnjo smrtne kazni, po zmagi prokrščansko usmerjenega Konstantina pa je pojav obsodila tudi cerkev. Na koncilu v Arlesu 314 je bil sprejet sklep (kanon 3), po katerem je doletela kazen izobčenja, tj. izključitve iz cerkve, tistega vojaka kristjana, ki bi v mirnem času dezertiral. Mnogi vojaki kristjani, ki so vztrajali v vojaški službi, so prišli v neposreden konflikt z obstoječim redom v vojski predvsem pri izpolnjevanju vojaške prisega, saj je le-ta imela sakralni značaj. Iz dobe preganjanj kristjanov je poznanih več vojakov mučencev, ki jih je predvsem zaradi tega doletela smrt v raznih delih rimskega cesarstva (prim. J. Helgeland – R. J. Daly – J. P. Burns, *Christians and the Military. The Early Experience*, London 1987).

Avtentični dokumenti (ostanki oz. zapisi poslovnih pogodb) dokazujejo, da za kristjane tako rekoč ni bilo nobenih omejitev pri opravljanju trgovskih in denarnih poslov. Kristjani so se lahko preživljali s pomorskim prometom (viri dokazujejo njihovo udeležbo pri trgovini z žitom in transportu na relaciji Aleksandrija–Rim; *Das frühe Christentum* II, 44–47, 266–267). Tudi pri opravljanju denarnih ali kar »bankirskih« poslov ni bilo omejitev, saj je znan primer, da je pri tem sodeloval kot zaupnik celo neki škof (*Das frühe Christentum* II, 46–49). Prav tako so bili lahko zaposleni v finančni upravi na lokalnem ali državnem nivoju (prav tam, 48–49, 268–269).

Od uglednih in lahko tudi donosnih poklicev je bil deloma sporen učiteljski poklic (gl. v nadaljevanju 2.2.3).

2.2 Kulturno in družabno življenje

2.2.1 Obiskovanje gledaliških in drugih javnih predstav

Odnos kristjanov do gledaliških predstav kot najbolj razširjene oblike kulturnega in družabnega življenja v antični družbi je bil odklonilen. Klemens iz Aleksandrije je v spisu izpred leta 200 (*Paedagogus* 3,76–77; *Das frühe Christentum* II, 98–101, 296–297) poročal o nevarnostih za človekove nravi, spodobnost in osebno dostojanstvo, ki jih prinaša obisk gledališča. Gledališče je »kraj pokvarjenosti«. Opolzke in frivolne scene zbujaajo poželjive poglede, gledalci se erotično vznemirjajo. Jezik in govor v gledališču nikakor ne moreta služiti za zgled: neumne šale, opolzkesti, prazno blebetanje, vse to je brez vsakršne vrednosti oziroma je škodljivo. Njegov starejši sodobnik Teofil iz Antiohije (*Ad Autolycum* 3,15; *Das frühe Christentum* II, 100–101, 297–298) je bil še ostrejši. Kristjani ne smejo obiskovati gledališča, da ne omadežujejo svojih oči in svojih ušes zaradi nemogočih stvari, ki jih tam predvajajo: tragedije, v katerih je predstavljen kanibalizem (npr. Tiestova pojedina), v katerih sta uprizorjena zakonolom in prešuštvo, ki ju ne zagrešijo le navadni ljudje, temveč celo bogovi. Kristjan mora biti v svojem življenju drugačen: krotiti in umirjati mora strasti, biti mora vzdržan, spoštovati mora zakonsko zvestobo, paziti na čednostnost, nasprotovati krivičnosti in se truditi, da bi izkoreninil vse oblike grešnosti.

Poganska stran je z nejevoljo gledala na nesodelovanje krščanske manjšine pri javnih prireditvah. Minucius Feliks (*Octavius* 12,5–6) poroča o očitkih poganov, ki so v takem obnašanju videli pomanjkanje lojalnosti in odsotnost vsakršne hvaležnosti do rimske države, ki jim omogoča mirno in spodobno življenje. Neki poganski razumnik je v polemičnem pogovoru razmišljal: »Mar niso Rimljani zavladali svetu brez pomoči vašega (tj. krščanskega) Boga, vladajo in izkoriščajo ves ta svet in so gospodarji tudi vam (tj. kristjanom)? Vi pa ste zadržani in polni skrbi in se odpovedujete življenjskim radostim: ne obiskujete prireditev, ne sodelujete v svečanih sprevedih, javna slavlja s posamezniki potekajo brez vas. Tekmovanja v čast bogov, žrtvene jedi in pitne daritve v čast bogov na oltarjih vam zbujaajo odpor. Do take mere se bojite bogov, katerih obstoj zanikate! Ne zaljšate si glav z rožnimi vencami, ne dišavite si teles z dišavami; te uporabljate samo za mrtve, vence pa zavračate celo na grobovih, vi, blede, prestrašena in usmiljenja vredna bitja, vendar usmiljenja naših bogov. Tako za vas, nesrečnike, ni niti vstajenja niti življenja na tem svetu.«

Podobne argumente proti obisku gledališča kot Tertulijan je navedel sredi 3. stoletja rimski klerik Novatijan (*De spectaculis* 3,1–2; *Das frühe Christentum* II, 102–103; 299–300). Iz njegovega razmišljanja je razvidno, da so številni kristjani kljub vsemu radi zahajali v gledališče in svoje početje opravičevali s tem, da Biblija tega izrecno ne prepoveduje. Pri tem so se očitno sklicevali na nekaj mest v Bibliji, ki bi govorila njim v prid (nastop preroka Elija kot kočijaža v 2. knjigi kraljev 2,11 ali Davida kot plesalca v 2. Samuelovi knjigi 6,14 ss.). Avtor je zavrnil tako razlago in poudaril, da v Bibliji nastopajo take scene v vlogi slavljenja Boga, ne pa za zabavo in kot opravičilo za to, da bi gledali take neprimerne in nevredne stvari kot so klovnovski nastopi, prešuštvo,

ljubezenske avanture in podobno. *Didascalia apostolorum* iz prve polovice 3. stoletja (2,61–62; *Das frühe Christentum* II, 104–107, 300–301) izrecno odsvetujejo obisk gledališča. Dolžnost kristjana je, da obiskuje cerkev in ne gledališča. Kako bo tisti, ki je zapustil Gospodovo cerkev in vstopil (z udeležbo pri gledaliških predstavah) v družbo poganov, na dan svoje sodbe opravičil svoje početje? Kristjan, ki hodi v gledališče, je enak tistim, ki zahajajo tja zaradi svojega poželenja, da bi videli in slišali zgodbe, ki so jih napisali ljudje in ki jih bodo privedle v večni ogenj. Kristjani naj se izogibajo gledališču, ki je pogubna ustanova. Kdor obiskuje gledališče, je enak poganom in bo pogubljen, saj je to početje pravzaprav svojevrstno malikovalstvo.

Na podoben način je utemeljeval svoj napad na pogansko gledališče tudi Laktancij (*Epitome divinarum institutionum* 58; *Das frühe Christentum* II, 106–109, 301–302): gledališče kvari človeka, zato se ga je treba izogibati, poleg tega spominja na poganski kult. Gledališče in podobne prireditve se namreč prirejajo na poganske praznike in v znamenju poganskih bogov: gladiatorske igre v čast Saturna, gledališke igre v čast Libera, cirkuške igre v čast Neptuna. Pri teh igrah (npr. gladiatorskih) prihaja do najbolj odvratnih scen, kot je na primer uboj človeka, ki je sam na sebi zločin. V gledaliških se prikazujejo razvrat, incestna razmerja in uboj najbližjih sorodnikov. Igralci se obnašajo nesramno, posnemajo propadle ženske, s plesom izražajo poželenje. Zlasti so take prireditve škodljive za mlade ljudi, ki osebno še niso dozoreli. Tekmovanja v cirkusu (dirke) se zdijo manj spotakljive, vendar je to le videz. Pri njih pride do izbruhov navijaške strasti (*fervor circensis*), ki vodijo ne le v prepir, temveč tudi v pretepe. Zato naj se kristjan izogiba vseh prireditev, da se ne bo zapletel v zanke pogubljenja.

2.2.2 Obisk prazničnih prireditev in kopališč

Ker je udeležba pri poganskih praznikih veljala za malikovalstvo, so se morali kristjani takih praznovanj izogibati. Origen (*Contra Celsum* 8, 21–23; *Das frühe Christentum* II, 110–115, 302–304) je odsvetoval udeležbo pri poganskih praznikih z mislijo, da pravi kristjan, ki se dosledno drži božje postave, praznuje pravzaprav vsak dan, saj praznik ni nič drugega kot izpolnjevanje dolžnosti. »Praznik dejansko slavi tisti, ki izpolnjuje svojo dolžnost, ki venomer moli in nenehno z molitvami daruje Bogu nekrvave daritve.«

Kristjani so zavračali tudi obisk kopališč v primerih, ko je šlo za ritualno kopanje (npr. ob svitanju na Saturnalije), prav tako so zavračali t. i. *balena mixta* (*promiscua*), kopališča, v katerih so se kopali moški in ženske skupaj. Pač pa je bil zanje sprejemljiv obisk kopališč v običajnih predpisanih urah (po Hadrijanovem zakonu od poldneva do večernega mraka; prim. Tertullianus, *Apologeticus* 42,4; *Das frühe Christentum* II, 114 in 304). Da je bil obisk kopališč za kristjane nekaj običajnega, kaže tudi epizoda o prihodu apostola Janeza v kopališče v Efezu, ki jo posreduje Irenej (*Adversus haereses* 3,4,3; *Das frühe Christentum* II, 114–115, 305). Pri tem je bil zlasti sporen obisk t. i. mešanih kopališč, kamor so očitno zahajali tudi kristjani. Ciprijan (*De habitu virginum* 19; *Das frühe Christentum* II, 116–117, 305–306) je ostro napadel obisk takih kopališč iz navedenih razlogov: ogledovati gole osebe nasprotnega spola in biti predmet ogledovanja za

osebe nasprotnega spola, oboje pomeni svojevrstno prostituiranje, saj zbuja čutnost in požljivost. Taka kopel človeka ne očisti, temveč ga umaže in omadežuje. Obisk takega kopališča se spremeni v *spectaculum*, v dejanje, ki je pravzaprav še bolj sramotno od obiska gledališča. Kartaginski škof je na mlado kristjanko, ki je obiskala tako kopališče, naslovil vprašanje: »... obenem z oblačilom se odloži tudi telesna čast in sramežljivost, razkrije se deviško telo, da bi ga ogledovali in ga otipavali. Razmisli o tem, ali je taka (devica), ki je z drzno goloto odložila sramežljivost, v očeh moških še sramežljiva tudi potem, ko je oblečena.« Ciprijanova obsodba obiskovanja mešanih kopališč je bila upravičena. Očitno je v takih kopališčih prihajalo do spotakljivosti, zato so jih (očitno brez pravega uspeha) prepovedali različni cesarji v 2. in 3. stoletju, ki niso bili pod vplivom krščanskih predstav, npr. Hadrijan, Mark Avrelij in Sever Aleksander (*Historia Augusta, Vita Hadriani* 18, 10; *Vita Marci Antonini* 23,8; *Vita Severi Alexandri* 24,2). Večkrat se ponavljajoče prepovedi in opozorilo Ciprijana (ok. 250, torej pozneje od navedenih cesarskih prepovedih) kažejo na to, da so se mešana javna kopališča kljub vsemu obdržala in da so jih množično obiskovali.

Od običajnih oblik družbenega in družabnega življenja, ki se jih kristjani niso udeleževali, velja omeniti tudi slovesne pojedine ob cesarjevem rojstnem dnevu ali ob kakih drugih slovesnih priložnostih. V posameznih primerih to ni ostalo brez posledic. Ko je krščanski nižji oficir (*centurio*) Marcellus iz verskih razlogov odklonil udeležbo pri takem slavu in je zatem tudi odvrget svoje vojaške insignije, je bil aretiran in zaslišan zaradi preloma vojaške prisega (*sacramentum militiae*). V skladu s tedanjo državno zakonodajo (prim. *Digesta* 49,16,3,13) je sledila obsodba na smrt (*Acta Marcelli*; *Das frühe Christentum* II, 116–131, 306–308; Kristusovi pričevalci, 180–182).

2.2.3 Zavračanje poganske izobrazbe in poganske znanosti

Kristjani so odklajnali pogansko izobrazbo. Najostrejša kritika le-te sta bila Sirijec Tatijan (ok. 170) in Afričan Tertulijan (ok. 210). Po mnenju prvega so gramatika, filozofija in druge poganske vede povsem brez vrednosti, sklicevanje na stare avtoritete (npr. velike filozofe) naj bi bil popoln nesmisel (Tatianus, *Oratio ad Graecos* 26,1–8; *Das frühe Christentum* II, 70–73, 283–284). Osnovni pouk učiteljev in na višji stopnji pouk profesorjev pomenita neke vrste malikovalstvo. Pouk je vsebinsko prazen, vrednost med seboj različnih filozofskih nauk je ničeva, brez Boga, ki je resnična modrost, je soočenje različnih nauk kot pogovor med slepim in gluhi. Zaradi take vsebine pouka opravljanje učiteljskega poklica za kristjane sicer ni bilo prepovedano, vendar pa je bilo sporno. Ker kristjani v zgodnji dobi niso imeli svojih šol, so se morali ravnati po tedaj veljavnih učnih temah, ki so razumljivo sledile izročilu poganske izobrazbe (prim. Tertulijan, *De idololatria* 10; *Das frühe Christentum* II, 72–77, 284–287).

Klemens Aleksandrijski (*Stromateis* 1,43–45; *Das frühe Christentum* II, 76–81, 288–289) je zagovarjal bolj spravljivo stališče do uporabe poganskega znanja pri izobraževanju. Avtor je cenil pogansko znanje in ga ni vnaprej zavračal, vendar se je zavedal pretečnih nevarnosti (npr. pojav herezij zaradi različnih gnostičnih filozofskih smeri itd.). To razvojno

pot je nadaljeval Origen, ustanovitelj prve krščanske šole v Cezareji (ok. 230), ki je prinesla produktivno sintezo krščanskega izročila in poganske znanosti (Gregorius Thaumaturgus, *Epistula ad Origenem* 13; *Das frühe Christentum* II, 80–83, 289–290). Program te šole je vseboval tudi branje filozofov in pesnikov (z izjemo ateističnih), spoznavanje vseh filozofskih šol, ne da bi dajali kateri prednost. Ta zapis in več mest v Origenovih spisih (*Contra Celsum* 1,13; 3,81; *Epistula ad Gregorium Thaumaturgum* 1,4; *Das frühe Christentum* II, 82–93, 291–294) kažejo na veliko duhovno širino in strpno stališče največjega učenjaka zgodnje krščanske dobe, bistveno bolj strpno kot pol stoletja pozneje pri Laktanciju, pri katerem naletimo zopet na uničujočo kritiko poganske filozofije (*Epitome divinarum institutionum* 25,2–7; 27,1; 36; *Das frühe Christentum* II, 94–97, 294–296).

Očitno sta v zgodnji cerkvi obstajali, podobno kot glede odnosa do države, dve različni naziranji. V istem času, kot je Origen gradil izobrazbo na poganskem znanju, je neznani sirski avtor v spisu *Didascalia apostolorum* (1,6,1–6; *Das frühe Christentum* II, 92–93, 294) povsem zanikal vrednost poganske izobrazbe, ki da je povsem zmotna in neuporabna. Temeljna misel kritike poganske izobrazbe je, da se dajo vsi segmenti poganskega znanja nadomestiti z več kot enakovrednimi biblijskimi temami. Biblija daje zanesljiv odgovor na vsa vprašanja, zato je neznani avtor posvaril kristjane z besedami: »Roke stran od poganskih knjig ... povsem se vzdrži branja vseh tujih in hudičevih spisov.«

2.2.4 Družina in zakon

Tudi v družinskem življenju so se kristjani razlikovali od drugoverske okolice. Kot izhodišče za pravno in moralno oblikovanje krščanske družine je služil znani odlomek iz *Prvega Pavlovega pisma Korinčanom* 7,1–16. Po apostolovih besedah naj bi bil krščanski zakon zveza enakopravnih partnerjev in naj bi bil v načelu neločljiv; ločitev je bila možna samo v primeru, ko eden od zakoncev ni bil kristjan (*Das frühe Christentum* II, 243–245). Krščanski avtorji so kratke napotke apostola Pavla razlagali na bolj obširen način in pri tem zavzeli stališče do vprašanj, ki jih Pavel ni obravnaval. Tertulijan (*De monogamia* 9,1–2) je ok. 217 zastopal načelo, da prepoved ločitve velja tudi, ko eden od zakoncev umre: tisti, ki ga je Bog s smrtjo ločil od zakonca, naj ne sklene nove zveze, kajti taka zveza bi bila proti božji volji; nasprotno pa je sredi 2. stoletja Hermas (*Pastor, Mandata* 4,4,1–4) zastopal mnenje, da lahko po smrti zakonca preživeli brez greha sklene drugo zakonsko zvezo (*Das frühe Christentum* II, 16–19, 246–248) in to mnenje je – kljub nekaterim odporom – prevladalo.

Posebej vprašljive so bile »mešane« zakonske zveze, ko eden od partnerjev ni bil kristjan. V primeru zveze kristjanke in pogana je lahko prišlo do katastrofe, kakršna naj bi se pripetila v Rimu sredi 2. stoletja (Justin, *Apologia* 2,2; *Das frühe Christentum* II, 18–23, 248–249): krščanska žena premožnega stanu je skušala spreobrniti poganskega moža, ki je vrhu vsega živel zelo amoralno. Ker ta ni spremenil svojih življenjskih navad, ga je odslovila (*repudium*) in tako prekinila zvezo z njim. Mož se ji je maščeval tako, da jo je pri oblasteh obtožil, da pripada krščanski veri, kar je bilo po veljavni zakonodaji kaznivo pod grožnjo smrtne kazni. »Mešanih« zakonskih zvez

je bilo očitno precej, vendar jih viri dokumentirajo v večjem številu zlasti za poznoantično dobo.

Razbitje zakonskih (ali širše družinskih) vezi zaradi različne verske pripadnosti se omenja večkrat v času preganjanj kristjanov. Pri tem se bolj pogosto kot spori med zakoncema različne veroizpovedi (med viri legendarnega značaja npr. *Passio Anastasiae*; prim. Bratož, *Krščanstvo*, 214; *Il cristianesimo*, 378) omenjajo generacijski spopadi v družini med otroki in starši (med viri legendarnega značaja legenda o oglejskih devicah; prim. Bratož, *Krščanstvo*, 69 oz. *Il cristianesimo*, 91–92).

V nasprotju z določili rimskega prava so krščanski avtorji zagovarjali možnost obstoja zakonske zveze med (premožno) kristjanko in sužnjem ali svobodnim nižjega pravnega statusa (Hippolytus, *Refutatio omnium haeresiarum* 9, 12,24–25; *Das frühe Christentum* II, 24–25, 252–253). Take zveze očitno niso bile redke, vendar so se v praksi izkazale kot vprašljive. Očitno je bilo premožnih stanu primernih moških krščanske vere zelo malo. V skoraj tristoletni dobi od začetkov krščanstva do vlade prvega krščanskega cesarja Konstantina je zanesljivo poznanih manj kot dvajset pripadnikov senatorskega stanu (in še v tem primeru večinoma žensk; vseh senatorev je bilo v tem času približno 6000!), ki so izpovedovali krščansko vero (Eck, *Das Eindringen*). Tako sta se kristjankam višjih družbenih slojev odpirali dve možnosti: skleniti zakon s poganom (sicer istega ranga) ali pa skleniti zvezo s kristjanom nižjega pravnega statusa (z osvobojevcem ali celo sužnjem). Ker zveza s sužnjem po rimskem pravu ni bila veljavna, so take žene veljale za neporočene. Takih zvez očitno ni bilo malo (Tertullianus, *Ad uxorem* 2,8), vendar so bile v praksi vprašljive. Hipolit poroča, da v takih zvezah krščanske žene niso hotele imeti otrok in so se odločale za splav. Ker se take zveze niso obnesle, so jih pozneje ovirali ali kar prepovedali, npr. na koncilu v Elviri (ok. 306), po sklepu katerega je bila zagrožena kazen tistim staršem, ki bi dovolili hčeri skleniti tako zakonsko zvezo (kanon 16).

Zakonska zveza je bila neločljiva tudi v primeru očitne zakonske nezvestobe. Po sklepih koncila v Elviri je bila žena, ki je brez pravega razloga zapustila svojega moža in začela živeti z drugim, izobčena (kanon 8); tista žena, ki je zapustila moža, ker jo je prevaral, se ni smela poročiti z drugim; če pa je to storila, je bila izobčena iz cerkve do trenutka, ko je njen mož umrl (kanon 9; *Enchiridion fontium*, 202; *Das frühe Christentum* II, 24–25, 253).

Več krščanskih avtorjev (Athenagoras, *Supplicatio* 35,6; Tertullianus, *Apologeticus* 9,8; *Das frühe Christentum* II, 22–23, 250–251) strogo prepoveduje splav ali izpostavljanje otrok, pojava, ki sta bila v antiki očitno pogosta in o katerih so dosti razpravljali. Po judovski postavi (*Exodus* 21,22) so splav kaznovali denarno, pozneje (v prvem stoletju, kot poročata Filon Aleksandrijski in Jožef Flavij) pa je to dejanje veljalo za umor, pri čemer je moral biti v skladu s tedanjim medicinskim znanjem zarodek star vsaj 90 dni. Pri Grkih je splav veljal za nemoralno dejanje, ki pa pravno ni bilo izenačeno z umorom. Pri Rimljanih je veljal splav prav tako za nemoralno dejanje, ki je bilo od severske dobe dalje tudi kaznivo, vendar na zelo enostranski način, saj je bila v takem primeru gmotno ali z izgonom kaznovana žena zaradi delikta proti zakonskemu možu.

Kristjani so že od začetka splav kategorično zavračali in obsojali: ženska, ki naredi splav, je morilka in bo morala pred Bogom odgovarjati za svoje dejanje, prav tako je veljalo za umor izpostavljanje otrok. Ker je bil umor prepovedan, je bil po mnenju nekaterih avtorjev prepovedan tudi splav ne glede na dobo razvoja zarodka. Najstrožjo obsodbo je izrekel Tertulijan z mnenjem, da je splav vnaprejšnji uboj, in to že od trenutka spočetja zarodka.

2.2.5 Položaj žensk in sužnjev v zgodnji krščanski družbi

Vloga žensk je bila že v prvih skupnostih velika. Med pripadniki rimske skupnosti, ki jih je apostol Pavel imenoma pozdravil (*Pismo Rimljanom* 16,1–17), je bila vsaj tretjina žensk. Pavel je na drugem mestu (*Prvo pismo Korinčanom* 11,3–12; 14,33–35) poudaril večjo veljavo moških v krščanski skupnosti: po njegovih besedah naj ženske ne bi nastopale v skupnosti in naj tako ne bi imele pravice glasovanja in odločanja.

Tako kot apostol Pavel so glede ocene vloge žensk nihali tudi zgodnjekrščanski pisci. Klemens iz Aleksandrije je poudarjal enako naravo moških in žensk, zato je pripisoval obema deloma skupnosti enake kvalitete (*Stromata* 4, 59–60; *Das frühe Christentum* II, 6–9, 239–240). To je odraz velike vloge žensk v krščanskih skupnostih, ki jo potrjujejo tudi drugi avtorji (Justin, Tatijan in Ciprijan). Nasprotno pa je Origen (*Homiliae in Genesim* 4,4; *Das frühe Christentum* II, 8–9, 240–241) utemeljeval fizično, versko in нравno inferiornost ženske v razmerju do moškega. Da so se ženske v krščanskih skupnostih 3. stol. ne glede na prevlado enega ali drugega gledanja precej uveljavile, dokazuje pojav diakonis kot pomočnic škofov (*Didascalia apostolorum* 3,12; *Das frühe Christentum* II, 10–11, 241). Tako kot so bili diakoni glavni škofovi pomočniki v skupnosti, je škof lahko izbral (ponavadi med vdovami) ženske, ki so se posvečale predvsem ženskemu delu skupnosti, opravljale razne karitativne dejavnosti (pomoč bolnikom, vzreja sirot, obisk zapornikov itd.) ter kot neke vrste »ženski diakoni« pomagale škofu pri liturgiji in pri duhovni oskrbi vernikov. V tej vlogi so se ženske, ki sicer niso bile posvečene in niso dale nobenih zaobljub, pojavile najprej v Siriji, precej kasneje (v 4. in 5. stoletju) pa na Zahodu. Na uveljavitev žensk v krščanski družbi, kjer so imele razmeroma dosti večji vpliv kot v poganski, je merila tudi kritika nasprotnikov krščanstva v času preganjanj. Porfirij (*Contra christianos*, Fragment 97; *Das frühe Christentum* II, 12–13, 241–242) je na primer priporočil poganom, naj pazijo, »da ne bodo imele glavne besede v skupnostih premožne poročene žene in druge ženske, ki vladajo v cerkvah, in da ne bo naklonjenost žensk odločala o tem, kdo bo dosegel svečeniško dostojanstvo«.

Drugačen kot v rimski poganski družbi je bil v zgodnji krščanski družbi tudi odnos do sužnjev in suženjstva. Krščanstvo sicer suženjskega stanu ni ukinjalo (prim. *Prvo pismo Korinčanom* 7,20–24; *Pismo Kološanom* 3,22–4,1), vendar se je odnos do sužnjev spremenil. Suženj je bil v verskem pogledu enakopraven član skupnosti, zato so si nekateri kristjani nesebično prizadevali, da bi svoje sobrate sužnje z odkupom od poganskih lastnikov osvobodili (prim. *Prvo Klementovo pismo*, 55,2; *Das frühe Christentum* II, 124–125; 312). Ker se je na Vzhodu že zgodaj (v začetku 2. stoletja) dogajalo, da so bili kristjani in obenem pripadniki iste skupnosti tako krščanski gospodarji kot njihovi sužnji, je razumljivo napotilo (*Didache* 4,10–11; *Das frühe Christentum* II, 124–125, 312–313), naj živijo oboji v mirnem sožitju, s sklepom: »Vi sužnji pa ubogajte svoje gospodarje s strahom in spoštovanjem kot podobo Boga!«

Tudi zaradi bistveno boljšega obravnavanja sužnjev kot v poganski družbi je bil dotok sužnjev v krščanske skupnosti sorazmeroma velik. Po Hipolitovem poročilu (*Traditio apostolica* 15; *Das frühe Christentum* II, 126–126, 313–314) je rimska krščanska skupnost v začetku 3. stol. sprejela v svoje vrste veliko sužnjev. Suženj je lahko s krstom postal član krščanske skupnosti, vendar le z gospodarjevim privolenjem, sicer je bil zavržen. Ko so sužnji postali člani skupnosti, so bili skoraj enakopravni drugim. Po drugi strani pa je cerkev s tem, da je priznavala pravice gospodarjev (tudi pravico do kaznovanja sužnjev), dejansko omejila načelo enakopravnosti vseh vernikov. Tudi sam krst ni pomenil odprave civilnopravnega položaja sužnja. Ob dejstvu, da so bili mnogi krščanski sužnji osvobodjeni, je Tertulijan (*De corona* 13,5–6; *Das frühe Christentum* II, 126–127, 314) poudaril, da je (civilnopravna) osvoboditev sužnja pravzaprav majhnega pomena v primerjavi s krstom, ki pomeni osvoboditev oz. odrešitev v Kristusu. Pridobitev osebne svobode kristjana ne osvobaja kristjana od dolžnosti, ki jih je sprejel s krstom (prim. *Prvo pismo Korinčanom* 7,22).

Čeprav Pavel priporoča gospodarjem, naj ravnaajo s sužnji kot z brati, in na več krščanskih nagrobnikih naletimo na

Slika 1: Prve krščanske skupnosti in misionarska potovanja apostola Pavla

zahvalo osvobodencev svojim gospodarjem, ker so jih osvobodili, pa po drugi strani naletimo pri krščanskih avtorjih na zelo trdo stališče glede ravnanja z ubeglimi sužnji. V začetku 4. stoletja je Laktancij (*Divinae institutiones* 5, 18, 14) izrazil stališče, ki je bilo običajno v rimskem pravu: ubegle sužnje je treba kaznovati z običajnimi kaznimi za tovrstni prekršek, ki so bile izredno hude: bičanje, okovi, zapor kot delovno taborišče, križanje (*verbera, vincula, ergastula, crux*). Ker od Konstantina naprej ubeglim sužnjem niso več vžgali znamenja na obraz – slednji naj bi bil podoba nebeške lepote (*Codex Theodosianus* 9, 40, 2 iz leta 315) –, so za ubegle sužnje izdelovali posebne ovratne okove, na katerih je bilo napisano, da je njihov nosilec *servus fugitivus*. Iz 4. stoletja je iz Rima in okolice ohranjenih 14 suženjskih okovov in 20 pripon z napisi, ki so jih nosili krščanski sužnji (prim. *Das frühe Christentum* II, 136–137, 320–321).

Večanje števila sužnjev v krščanskih skupnosti se je odražalo tudi v pojavu, da so se posamezni sužnji uveljavili v posameznih primerih kot njihovi voditelji ali kot pomembni krščanski pisci. Med voditelji krščanskih skupnosti je najbolj znan papež Kalist (218–222), ki je bil nekdanji suženj. Njegov osebni nasprotnik in protipapež Hipolit (*Refutatio omnium haeresiarum* 9, 12, 1–3; *Das frühe Christentum* II, 132–137, 318–320) posreduje uničujočo sodbo o njem, ki gotovo ni objektivna. Med velikimi imeni zgodnje krščanske književnosti je bil suženjskega porekla Hermas (sredi 2. stoletja). Če je bil le-ta brat »akvilejskega« papeža Pija I. (142–155) – kar pa ni zanesljivo –, naj bi bil suženjskega porekla tudi ta v antiki edini papež severnoitalskega izvora (prim. za navedene papeže Benedik, *Papeži*, 25–28; *Zgodovina Cerkve*, 159–165).

V času preganjanj kristjanov se vloga sužnjev tu in tam omenja. Med žrtvami preganjanja se omenjajo tudi posamezni sužnji (prim. za čas cesarja Decija sredi 3. stoletja *Acta Pionii*; *Das frühe Christentum* II, 130–133, 317–318), vendar so v celoti gledano ta poročila redka. Cesarski edikt o žrtvovanju je veljal za svobodne, o morebitni pripadnosti sužnja krščanski veri pa je odločal v prvi vrsti gospodar, ki je to dopuščal ali pa kaznoval. V poznejših spisih o mučeništvih (*passiones*) nastopajo sužnji večkrat v negativni vlogi, kot ovaduhi svojih krščanskih gospodarjev (prim. za oglejsko območje Bratož, *Krščanstvo*, 69, 114, 122; *Il cristianesimo*, 91, 152–154, 158, 164).

3. Trajni spor in oblike konflikta med krščanskimi skupnostmi in pogansko rimsko družbo

Zaradi številnih posebnosti, po katerih so se kristjani ločili od večinskega prebivalstva, je bil spopad z rimsko državo in družbo tako rekoč neizogiben. Ne da bi se spuščali v opisovanje spopada med krščanstvom in rimsko državo, ki je dokaj dobro poznan in o katerem obstaja – poleg izredno obsežne in komajda pregledne tuje – tudi dovolj domače literature (prim. *Kristusovi pričevalci* s prevodi poglavitnih virov; *Zgodovina Cerkve*; za območje Slovenije in sosedstva Bratož, *Krščanstvo*; *Il cristianesimo*), naj kratko predstavimo tiste vzroke, ki so vodili v trajni konflikt s pogansko rimsko družbo. Večinska poganska družba cesarskega Rima je na kristjane naslovila celo vrsto očitkov.

3.1 Kristjani so ateisti

Glavni očitek kristjanom je bil, da ne častijo bogov in da ne opravljajo žrtvovanja v čast cesarjem; tako njihovo zadržanje je blasfemično in pomeni žalitev cesarjevega veličanstva (*crimen laesae maiestatis*). Ker so zavračali cesarski kult, so kristjani veljali najmanj za nelojalne državljane; bili so, kot poroča Tertulijan (*Apologeticus* 10, 1; *Das frühe Christentum* II, 140–141, 322) *sacrilegii et maiestatis rei*, kar je bil več kot zadosten razlog za preganjanje. V očeh poganskih razumnikov so bili kristjani *atheoi*, ker so – tako kot nekateri filozofi helenistične dobe, npr. Teodor iz Kirene – zavračali vero v »nesmrtnne bogove« in so skušali izničiti »vero, ki je tako stara, tako koristna in tako zdravilna« (Minucius Felix, *Octavius* 8, 1–2; *Das frühe Christentum* II, 140–141, 322–323). Rimska religija je bila podlaga za nastanek svetovne države. Rimljani so imeli vseskozi na svoji strani bogove, ki so jim pomagali ustanoviti svetovno državo (prim. polemični komentar k tej trditvi, ki ga posreduje Minucius Felix, *Octavius* 25, 1–7; *Das frühe Christentum* II, 142–145, 323–324). V očeh poganov so bili kristjani brezbožni, ker so zavračali izkazovanje časti bogovom (Justin, *Apologia* 1, 6, 9; *Das frühe Christentum* II, 144–147, 325–326), vsakršne daritve njim v čast (hrano, pitne daritve, kadila, molitve; prim. Athenagoras, *Supplicatio* 13; *Das frühe Christentum* II, 146–147, 326–327) ter vse misterije (Klemens Aleksandrijski, *Protrepticus* 2, 23, 1–2; *Das frühe Christentum* II, 148–149, 327) in bili zaradi tega postavljeni v isto skupino kot ateisti (prim. Lukijan, *Alexander Pseudo-propheta* 25; 38; *Das frühe Christentum* II, 150–153, 329–330). Ker so živeli izolirano, so bili nepriljubljeni, nasprotniki so jim očitali nelepe značajske poteze, kot so verolomnost, lakomnost, nesramnost, klečeplastvo, prilizljivost, hinavščina (prim. Aristeides, *Oratio* III; *Das frühe Christentum* II, 148–151, 327–328). Posamezni kristjani so bili v sočasni književnosti prikazani na odbijajoč način. V Apulejevem Zlatem oslu (*Metamorfoze* 9, 14; prev. P. Simoniti, Ljubljana 1981, 263) nastopa odvrtna ženska figura, »ki ji ni manjkala niti ena napaka«, najslabša mogoča ženska z nemogočim značajem in navadami, ob tem pa avtor nedvoumno meri na njeno krščansko vero (prim. *Das frühe Christentum* II, 150–151, 328–328) z besedami: »Prezirala in v nič je dajala bogove in vse božje, namesto prave pobožnosti pa je v bogoskrunskem praznoverju priznavala enega samega boga, z izmišljenim in praznim bogoslužjem je slepila ljudi in goljufala ubogega moža, od zore do mraka vdajajoč se pijači in pohoti.« Apulejeva oznaka spominja na oznake krščanstva, ki so jih uporabljali v začetku drugega stoletja Plinij Mlajši, Tacit in Svetonij: prvi – tako kot Apulej – meri na verske obrede kristjanov pred sončnim vzhodom in označuje krščanstvo kot »grdo in nezmerno praznoverje« (*superstitio prava, inmodica*; *Epistula* 10, 96, 7–8; *Kristusovi pričevalci*, 22), drugi ga označuje kot »pogubno praznoverje« (*exitiabilis superstitio*; *Annales* 15, 44, 2), tretji kot »novo in malopridno praznoverje« (*superstitio nova et malefica*; *Nero* 16, 2). Apulejev grški sodobnik Lukijan je v satiričnem življenjepisu *O koncu Peregrina* (njegovo prostovoljno smrt na grmadi v času olimpijskih iger, najverjetneje 165) karikiral krščanstvo, zlasti pripravljenost kristjanov na mučeniško smrt (prim. Lukijan, *Satire*, prev. A. Sovre, Ljubljana 1946; Lukijan, *Filozofi na dražbi. Izbrani spisi*, prev. M. Šašel Kos, Ljubljana 1985, 139–140, 147–148). Da so kristjani ateisti, sovražniki

domovine in da »počenjajo vse mogoče za zaprtimi vrati« (obtožba, da se predajajo orgijam; prim. v nadaljevanju, 3.6), je menil tudi Mark Avrelij (*Pot vase (Dnevnik)* 3,16).

Slika 2: »Kristjani častijo osla«

3.2 Kristjani sovražijo rimsko državo

Po mnenju nekaterih poganskih izobražencev sestavljajo kristjani državi nevarno tajno zvezo, ki je v nasprotju z veljavnimi zakoni in katere način delovanja, nazoni, vera itd. so pravzaprav »barbarskega« (negrškega, v tem primeru judovskega) porekla (Origenes, *Contra Celsum* 1,1–2; 3,5; *Das frühe Christentum* II, 154–159, 330–332). Tertulijan (*Apologeticus* 35–36,1; *Das frühe Christentum* II, 158–163, 332–335) je bil v oceni poganskega gledanja na kristjane povsem jase in neposreden: ker kristjani nočejo izkazati božje časti cesarjem, so sovražniki države (*hostes publici*), so torej pravno izenačeni z nasprotniki rimske države, kot so bili npr. proticesarji v državljanskih vojnah. Ker so se izogibali javnih shodov in živeli bolj zase, so jih poganski sodobniki označili kot skupino ljudi, ki živi v temi in prezira vse oblike javnega življenja (*latebrosa et lucifugax natio*; prim. Minucius Felix, *Octavius* 8,3–5; *Das frühe Christentum* II, 162–165, 335–336). Kot sovražniki države si po mnenju večine zasluži najhujšo kazen, smrt, in to v sramotni in mučni obliki (Lactantius, *Epitome* 47; *Das frühe Christentum* II, 164–167, 336–337).

Poudariti velja, da je bila trditev poganske strani, češ da kristjani sovražijo rimsko državo, v veliki meri upravičena. Mnogi so imeli skrajno odklonilen odnos do rimske države, ki se je v času preganjanj še stopnjeval. Med krščanskimi pisci, ki so zavračali državo, velja omeniti tudi Viktorina Ptujkega. Avtor je v *Komentarju k Razodetju* (8,2; 12,3; 13,2) rimsko cesarstvo razložil kot poosebljenje vsega najslabšega, v alegorični razlagi je *imperium Romanum* izenačil

z apokaliptično zverjo in apokaliptično vlačugo (prim. Viktorin Ptujski, *Razlaga Razodetja in drugi spisi*, prev. M. Špelič, Celje 1999; Bratož, *Kršćanstvo*, 309–310; *Il cristianesimo*, 318–319).

3.3 Kristjani rušijo vse tradicije

Pogani so kristjanom očitali, da ti s svojim početjem, življenjskim slogom, navadami itd. rušijo sožitje med ljudmi (Tertullianus, *Ad nationes* 1,10,1–8; 2,1; *Das frühe Christentum* II, 168–173, 337–339). Vrednote rimskega izročila jim ne pomenijo nič (Minucius Felix, *Octavius* 6–7; *Das frühe Christentum* II, 172–177, 339–342), od očetov podedovane nravi zavračajo kot povsem brezvredne (Klemens Aleksandrijski, *Protreptikos* 10, 89; *Das frühe Christentum* II, 176–179, 342–343). Skratka, krščanska vera pomeni popolno novost, saj v moralne in verske vrednote prinaša povsem novo vsebino (Arnobius, *Adversus nationes* 2,66–68; 71,1; *Das frühe Christentum* II, 178–183, 343–345). Njihova vera je nesmiselna in povsem nepreverjena (Porphyrius, *Contra Christianos*, *Fragment* 1; *Das frühe Christentum* II, 182–185, 345–347). Kot sovražniki obstoječega družbenega reda, ki temelji na veri v bogove, zasluži kristjani strogo kazen. Cesarji so si – po dikciji Dioklecijanovega edikta proti manihejcem – na vso moč prizadevali, da bi kaznovali »trmoglavost pokvarjenega duha malopridnih ljudi«, kajti »nove in neznane sekte« ne smejo rušiti obstoječe verske, duhovne in moralne ureditve družbe (*Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* 6,4,1; 15,3,1–3; *Das frühe Christentum* II, 186–189, 347–349).

3.4 Kristjani so vzrok za vse nesreče

Zlasti med preprostimi ljudmi se je zaradi vsakovrstnih obtožb, sumničenj in drugih oblik sovrašva do kristjanov marsikdaj uveljavilo prepričanje, da so kristjani krivi vseh oblik nesreč in zla. Tertulijan (*Apologeticus* 40,1–2; *Das frühe Christentum* II, 190–191, 349–350) je to razpoloženje med večinskim prebivalstvom karikiriral z besedami: »Če Tibera poplavi mesto, če Nil ne poplavi polj, če se nebesna telesa ustavijo, če je potres, če nastopi lakota ali epidemija, takoj se razlega vpitje: Kristjane pred leva! Tako številne pred enega samega?« Ob velikem požaru v Rimu leta 64 so veljali kristjani in Judje za povzročitelje požara (*machinatores incendii*) (Ps. Seneca, *Epistula ad Paulum* 11; *Das frühe Christentum* II, 190–193, 350–352), pri čemer je te govornice očitno sprožil sam cesar Neron, da bi se opral morebitne lastne krivde in obenem dal prosto pot ljudskemu besu zaradi strahotne nesreče. Kristjani so bili zaradi splošne neprijubljenosti (*odium generis humani*) najbolj primeren objekt ljudskega besa (Tacit, *Annales* 15,44,2–5; *Das frühe Christentum* I, 16–17, 304–306). Prepričanje, da so kristjani krivi za vse slabo, se je še bolj uveljavilo v 3. stoletju, ko je rimsko cesarstvo zapadlo v hudo vsesplošno krizo (gospodarska recesija, družbene napetosti, veliki vojaški porazi itd.). Med ljudstvom so se širile predstave, da je glavni vzrok za vsesplošno krizo in zaton države srd bogov, ker jim krščanski del prebivalstva ne izkazuje časti. Ciprijan (*Ad Demetrianum* 3–5; *Das frühe Christentum* II, 192–197, 352–354) posreduje cel »katalog nasreč«, ki naj bi jih izzvali kristjani (slabe vremenske razmere, nerodovitnost zemlje, izčrpanost in iztrošenost naravnih bogastev, nenehne vojne, lakote, bolezni,

pomanjkanje delovne sile, propadanje poštenosti, sloge, prijateljstva in značajske stanovitnosti itd.). Zaradi kristjanov človeštvo ni več deležno pomoči in naklonjenosti bogov (Porphyrius, *Contra Christianos*, fragment 80; *Das frühe Christentum* II, 196–197, 354); skratka, v predstavah mnogih sodobnikov naj bi bili kristjani že s svojim obstojem krivi za vse tegobe, v celoti pa za postopen zaton sveta (Arnobius, *Adversus nationes* 1, 1–2; *Das frühe Christentum* II, 196–201, 354–356).

3.5 Kristjani so pripadniki nižjih slojev, njihovo početje je neumno in na robu norosti

Poganski intelektualci so pripravljenost kristjanov, da umrejo za vero, ocenjevali kot iracionalno trmo, kot upornost za vsako ceno (Mark Avrelij, *Pot vase* (*Dnevnik*) 11, 3; prev. A. Sovre, prir. K. Gantar, Ljubljana 1971, 140). Pripravljenost na smrt – pri kristjanih v zgodnji dobi celo večkrat dokumentirana želja, da bi umrli mučeniške smrti – je bila v očeh poganskih razumnikov povsem iracionalna poteza, pravzaprav »norost in duševna zmedenost« (Epiktet, *Dissertationes* 4, 7, 1–7; *Das frühe Christentum* II, 202–205, 357). Kristjani so nespametni in naivni in kot taki lahek plen pridaničev in sleparjev, ki se izdajajo za modrijane. Kot poroča Lukijan (*De morte Peregrini* 11–13; *Das frühe Christentum* II, 204–207, 358–359), naj bi bil sleparski filozof Peregrin, ki se je izdajal za kristjana in je bil zaradi tega zaprt, v ječi deležen velike pomoči kristjanov, ki so mu na vse načine skušali pomagati, tudi tako, da so zbirali zanj denar. Kot izkušen goljuf naj bi se imenitno okoristil z njihovo lahkovernostjo. Da so poganski intelektualci uvrščali kristjane glede na izobrazbo in intelektualne darove v spodnji del tedanje družbe, poroča tudi Origen. Filozof Kelsos naj bi po Origenu zastopal mnenje, da se za krščansko vero odločajo le neizobraženi in nenadarjeni ljudje in da taki tudi vodijo krščanske skupnosti (*Contra Celsum* 3, 44; 3, 55; *Das frühe Christentum* II, 206–211, 359–361). Po mnenju Porfirija (*Contra Christianos*, *Fragm.* 5; *Das frühe Christentum* II, 210–211) naj bi že apostoli izkoristili naivnost in nevednost ljudi, ki naj bi nasledili njihovim naukom. Krščanski razumniki (*philosophi sectae nostrae*) naj bi bili po Laktanciju na slabem glasu; njihov način življenja naj ne bi bil primeren za modrijane, poleg tega naj bi pod imenom »filozofov« skrivali svoje napake. Zato naj opustijo svoje napake in svoje življenje uskladijo z naukom, ki ga učijo (Lactantius, *De opificio* 1, 2; *Das frühe Christentum* II, 214–215, 365).

3.6 Vsebinska krščanskih obredov je odvratna, kristjani so perverzni kanibali

Med preprostimi ljudmi so se širile o kristjanih najgršje govorice, ki so lahko sprožile splošno zgražanje in ogorčenje in tako postale povod za pogrom nad njimi. Kristjani sami širjenja takih govoric niso mogli preprečiti. Ker so bili med sodržavljani druge vere nepriljubljeni (*odium generis humani*), ker je bila njihova veroizpoved načeloma prepovedana pod grožnjo smrtno kazni, če je do procesa prišlo (prim. Plinius, *Epistulae* 10, 96–97; *Das frühe Christentum* I, 38–43, 320–324; *Kristusovi pričevalci*, 21–24), so se v času Marka Avrelija obrnili po pomoč na cesarja, ki naj bi jih zaščitil pred zlobnim klevetanjem. Atenagorov spis (*Supplicatio* 3; *Das frühe*

Christentum II, 216–217, 365–366) razodeva, kakšne so bile te obtožbe na račun kristjanov. Očitili so jim perversnosti, da prirejajo tiestovske pojedine (da kultno kolojejo in jedo svoje otroke in pijejo kri), da sklepajo t. i. ojdipske zveze (incestna razmerja) ter da se predajajo orgijam. Obtoževali so jih promiskuitete, da imajo namreč skupne žene in da vzdržujejo razmerja z lastnimi sestrami ter da uživajo človeško meso (Theophilus, *Ad Autolicum* 3, 4; Minucius Felix, *Octavius* 9, 1–7; Origenes, *Contra Celsum* 6, 40; *Das frühe Christentum* II, 216–223, 366–369). Te govorice so se širile že ob koncu prvega in v prvi polovici drugega stoletja. Njihov izvor ni poznan, vendar se zdi, da so jih pomagali širiti sami cesarji, ki so bili kristjanom posebej sovražni (npr. Neron in Domicijan, kot poroča Eusebius, *Historia ecclesiastica* 4, 26, 9). Krščanski pisci (npr. Tertulijan, *Apologeticus* 2, 4–5) so se pritoževali, da sodniki, ki so sicer v sodnih postopkih zelo natančni in dosledni, v primeru procesov proti kristjanom izvora teh absurdnih govoric ne preverjajo. O slabem glasu kristjanov poročajo vsi najstarejši poganski avtorji, ki jih omenjajo (Tacit, *Annales* 15, 44, 2–3; Svetonij, *Nero* 16, 2; Plinij, *Epist.* 10, 96, 7). Primera, ki ju opisuje Evzebij v Cerkveni zgodovini (5, 1, 14 in 9, 5, 2 – 6, 1; *Das frühe Christentum* I, 74, 342; II, 224–225, 370–371) kaže, kako je skušala oblast med preganjanji kristjanov take govorice izkoristiti za svoje namene: med preganjanji kristjanov v Lyonu v času Marka Avrelija so vojaki izsilili priznanje od poganskih sužnjev, da njihovi krščanski gospodarji počenjaajo najhujše grdobije (tiestovske pojedine, ojdipske zveze); v času preganjanja kristjanov Maksimina Daje je vojaški poveljnik v Damasku na tržnici aretiral nekaj žensk, jih s torturo prisilil k priznanju, da so kot kristjanke počele največje grdobije, njihovo priznanje v pisni obliki dal v potrditev cesarju in potem ta »dokument« razobesil na vseh javnih mestih.

3.7 Kristjani častijo osla

Vrh zlonamernih obtožb proti kristjanom pomeni vsekakor trditev, da kristjani častijo osla. Obtožba o oslovem kultu se je prvotno nanašala na Jude. Tacit poroča (*Historiae* 5, 3–4, 1; *Das frühe Christentum* II, 226–229, 371–373) na podlagi protijudovskih polemičnih spisov egiptovskih avtorjev, da so Judje postavili v svoj tempelj kip osla v spomin na dogodek na poti iz Egipta v Palestino (*Eksodus* 16, 2 ss.). Tertulijan (*Apologeticus* 16, 1, 5; *Das frühe Christentum* II, 228–229, 373–374) poroča, da je bila predstava o častilcih osla nato prenešana na kristjane. Zaradi tega se je kristjanov prijel žaljiv pridevek častilcev osla (*asinarii*, *onocoetes*; prim. Tertullianus, *Apologeticus* 16, 5; *Ad nationes* 1, 14, 1–4; *Das frühe Christentum* II, 228–231, 374–375). Za to naj bi bil posebej zaslužen neki Jud, ki kristjanov ni maral in je zgodbo o kristjanih kot častilcih osla – ta je veljal v predstavah antičnega človeka zaradi svoje trme in pohotnosti za malopridno žival – z uspehom razširil med preprostimi ljudmi, ki so tem govoricam radi verjeli. Tudi Minucij Felix (*Octavius* 9, 3) poroča o tem, da kristjani častijo glavo osla, te »najbolj nečastne med živalmi«. Razširjenost govoric o kristjanih kot častilcih osla dokumentira tudi znameniti grafit s Palatina, na katerem je upodobljena moška oseba z oslovsko glavo na križu, levo spodaj od nje je upodobljen njen »častilec«, zraven pa je grški napis: »Aleksamenos moli k svojemu bogu« (*Das frühe Christentum* II, 232, 375; slika 2).

Sklep

Zaradi številnih razlik med pogansko večino in krščansko manjšino, razlik, ki so segale domala na vsa področja družbenega življenja, je med obema skupinama vladalo sprva nezaupanje, nato pa vse bolj konfliktno razmerje. Zavračanje cesarskega kulta je vrhu vsega veljalo za nelojalno držo, ki so jo zlasti v času krize rimskega cesarstva enačili z veleizdajo. Rimski cesarji so predvsem v času ogroženosti države skušali z okrepitevijo tradicionalne rimske religije doseči enotnost na verskem in duhovnem področju, tudi zaradi splošnega prepričanja, da je verska in idejna raznolikost eden od vzrokov za težave, ki so tedaj pestile državo (vojaški porazi, gospodarska, družbena in moralna kriza). Tedaj že precej velika verska skupina, ki je že zdavno prestopila ozke okvire judovstva in se je razširila skoraj po vsej državi ter v skoraj vse družbene in državne strukture, je prizadevanja vladarjev za versko in idejno poenotenje države povsem zavračala. Zaradi tega je nujno prišla v odkrit spor s pogansko večino in zlasti z državo. Izraz spopada med krščanstvom in državo so velika preganjanja kristjanov, ki so nastopila občasno, večkrat tudi v izredno surovih oblikah, in so se po celi vrsti dramatičnih preobratov končala s porazom države in priznanjem svobode krščanskega kulta (Galerijev edikt 311 in zlasti t. i. milanski edikt 313). Spopad s pogansko družbo je bil bistveno dolgotrajnejši, saj je trajal še celo stoletje po koncu preganjanj kristjanov. Ob podpori tedaj krščanskih državnih struktur je krščanstvo dokončno prevladalo nad vsemi segmenti poganske družbe šele proti koncu 4. in v začetku 5. stoletja.

Povzetek

Krščanstvo se je med svojim širjenjem do srede 1. do konca 3. stoletja na razne načine soočilo s pogansko družbo. To srečanje je bilo precej zapleteno in je dobilo različne oblike.

Po eni strani so imeli kristjani podobne življenjske navade kakor večinsko pogansko prebivalstvo (noša, hrana, delo, obnašanje itd.), po drugi strani pa so obstajale vpadljive razlike, po katerih so se ločevali od drugega prebivalstva. Kristjani so zavračali določene poklice, ne le t. i. sramotne poklice, ki so bili v antiki povezani s prostitucijo, nastopi v gledališču, športnimi in gladiatorskimi igrami itd., temveč so imeli zadržke tudi do drugih poklicev, pri katerih so prihajali v (preveč) intenziven stik s poganskim verovanjem. Taki so bili npr. obrtniški in umetniški poklici (ko bi morali krščanski mojstri po naročilu upodabljati poganske bogove ali graditi templje), vojaški poklic (zaradi nasilja, ki ga krščanstvo zavrača, in zaradi vojaške prisega z več elementi poganskega kulta), deloma učiteljski poklic (poganska »učna vsebina« pri izobraževanju). Poganske sodržavljane je motila cela vrsta potez v vsakdanjem življenju kristjanov. Ti se namreč niso (ali pa so se v bistveno bolj skromni meri) udeleževali gledaliških predstav, javnih prireditev političnega in kulturno-političnega značaja (zaradi njihove poganske vsebine), tudi obiskovanje kopališč kot krajev družabnih srečanj je bilo omejevano ali v znatni meri odsvetovano (odsvetovan obisk t. i. javnih kopališč). Kristjani so zavračali pogansko izobrazbo, imeli so svojske, od

večine vsekakor precej drugačne predstave o družini, zakonu in zakonski zvestobi. Prav tako je bil v krščanski skupnosti drugačen – vendar ne povsem drugačen položaj – žensk in sužnjev.

Razlike med pogansko večino in krščansko manjšino so postajale vse večje in so bile vzrok za številna konfliktna razmerja. Poganska stran je kristjanom očitala marsikaj, od nelojalnosti do najhujših zločinov. Kristjani naj bi bili ateisti (ker niso sprejemali poganskega bogovskega sveta), sovražili naj bi rimsko državo (kar v znatni meri drži), rušili naj bi tradicije. Poleg očitkov, ki so bili razširjeni v izobraženih in kultiviranih krogih poganske družbe, naj omenimo one, ki so izhajali iz nižjih plasti družbe in so se napajali ob najbolj elementarnih čustvih: kristjani naj bi bili v času krize rimskega sveta krivi za vse mogoče nesreče, njihovo početje naj bi bilo iracionalno, torej na meji norosti, njihovi verski obredi naj bi bili skrajno odvratni in perverzni, v nekaterih krogih se je celo razširila trditev, da po božje častijo osla.

V času preganjanj, ki pomenijo spopad med krščanstvom in rimsko državo, so številni elementi konfliktnosti ob podpori državne propagande dobili neslutene razsežnosti in izredno grobe oblike.

Edicije virov (izbor):

Das frühe Christentum bis zum Ende der Verfolgungen. Band I. *Die Christen im heidnischen Staat.* Band II. *Die Christen in der heidnischen Gesellschaft.* Übersetzung der Texte von P. Guyot. Auswahl und Kommentar von R. Ku, Texte zur Forschung 60, 62. Darmstadt 1993–1994.

Enchiridion fontium historiae ecclesiasticae antiquae (edd. C. Kirch - L. Ueding), Barcinone, Friburgi Brisg., Romae, Neo Eboraci 1965°.

Enchiridion patristicum (ed. M.J.R. de Jongh), Friburgi Brisgoviae 1937¹⁰⁻¹¹.

Kristusovi pričevalci. Martyres Christi (izd. F.K. Lukman, priredil I. Pojavnik), Celje 1983.

Novum Testamentum Graece et Latine (izd. Nestle - Aland), Stuttgart 1991.

Sveto pismo stare in nove zaveze. Slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov, Ljubljana 1996.

Literatura (kratek izbor):

M. Benedik, *Papeži. Od Petra do Janeza Pavla II.*, Ljubljana 1996.

R. Bratovž, *Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode* (Acta Ecclesiastica Sloveniae 8), Ljubljana 1986.

R. B., *Il Cristianesimo aquileiese prima di Costantino fra Aquileia e Poetovio* (Ricerche per la storia della Chiesa in Friuli 2), Udine, Gorizia 1999.

J. Daniélou, H. Marrou, *Zgodovina Cerkve I. Od začetkov do Gregorija Velikega* (prev. M. Urbanija, slov. izdajo uredil F. M. Dolinar), Ljubljana 1988.

A. Demandt, *Hände in Unschuld. Pontius Pilatus in der Geschichte*, Köln, Weimar, Wien 1999.

A. Dué . – J. M. Laboa, *Krščanstvo – 2000 let* (prev. M. Leskovar), Koper 1999.

W. Eck, *Das Eindringen des Christentums in den Senatorenstand bis zu Konstantin d.Gr.*, *Chiron* 1, 1971, 381–406.

A. George in P. Grelot (s sodelavci), *Uvod v Sveto pismo nove zaveze*, Celje 1982.

A. Grabner-Haider in J. Krašovec s sodelavci, *Biblični leksikon*, Celje 1984.

A. v. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, Wiesbaden s.a. (ponatis izdaje iz leta 1924).

F. Vittinghoff (s sodelavci), *Handbuch der europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Band 1: Europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte in der römischen Kaiserzeit*, Stuttgart 1990.

Žarko Lazarević

GOSPODARSKE PRELOMNICE V ČASU PRVE JUGOSLOVANSKE DRŽAVE

Prva polovica dvajsetega stoletja je bila za Slovence burno obdobje. Zamenjali so državo, nova pa je prinašala sorazmerno z upi tudi razočaranja. Kratkotrajnost nove države je povzročila druga svetovna vojna. Vmes med tema dvema mejnikoma pa je čas med obema vojnoma močno zaznamovala tudi velika gospodarska kriza tridesetih let, ki je zaradi svojih učinkov hitro preseгла gospodarske podlage in postala splošna družbena kriza. Vse to dogajanje je imelo posledice tudi v gospodarskem življenju. Pogoji gospodarjenja so se zaradi spreminjanja systemskega okolja vsakokrat spreminjali, včasih bolj, drugič pač manj globoko. In ravno to bo predmet naše obravnave, saj bomo v ospredje postavili ekonomske učinke vstopa v Jugoslavijo, velike gospodarske krize in druge svetovne vojne na slovenskih tleh.

Vstop v Jugoslavijo

Jugoslovanska država je bila že ob svojem nastanku v gospodarskem pogledu milo rečeno silno neizenačena, po gospodarski strukturi in dosežkih zelo raznorodna. Medtem ko so bila določena področja že integrirana v širši gospodarski prostor in so meje svojega ekonomskega udejstvovanja širila na območje vse države, so druga ostajala v lokalnih okvirih, v katerih so še vedno prevladovali najbolj

preproste oblike gospodarske menjave. Medtem ko so določena področja že krepko zakoračila industrijski družbi naproti in ob tem že imela vzpostavljene temeljne infrastrukturne pogoje, so druga po svojih značilnostih ostajala še globoko zavezana tradicionalni gospodarski strukturi. Medtem ko so na nekaterih področjih zaradi bolj razčlenjene socialne strukture vrednote industrijske družbe že dobivale prevladujoč značaj, so bile drugje še vedno v ospredju vrednote tradicionalne agrarne družbe. Medtem ko je bila gospodarska pobuda na nekaterih področjih v območju predvidljivega tveganja, pa je bila drugje zavirana zaradi izrazite negotovosti. Medtem ko so določena področja zaznavala majhno razliko med formalnimi in neformalnimi oblikami obnašanja v gospodarskem življenju, pa je bil drugod razkorak med tema dvema kategorijama mnogo večji. Tovrstno naštevanje bi še lahko nadaljevali, pa ne bi izčrpali vseh jugoslovanskih gospodarsko-socialnih kontrastov. Ob vsem tem pa velja neprestano imeti pred očmi dejstvo, da je bila linija teh kontrastov in nasprotij več kot očitno začrtana z geografsko umestitvijo jugoslovanske države, potekala je od severozahoda proti jugovzhodu. Severozahodni predeli so odstopali navzgor, jugovzhodni pa navzdol od jugoslovanskega povprečja, kar ilustrira spodnja slika (preglednica 1).

Preglednica je izjemno zgovorna, več kot očitno nam priča o silno velikih odstopanjih, o sila raznorodni gospodarski strukturi, pa čeprav sta izpostavljena samo dva elementa, stopnja nepismenosti in število delovnih mest na tisoč prebivalcev. Več kot očitno opazimo tesno povezavo med tema dvema kategorijama, kar potrjuje neredko poudarjen pomen izobrazbene ravni prebivalstva kot prvega pogoja za višji nivo in hitrejši gospodarski razvoj posameznega območja. Visoka stopnja nepismenosti je namreč pomenila

tudi nizko raven splošnega gospodarskega razvoja, znotraj tega tudi intenzivnost razvoja industrijskega sektorja. Skozi ti dve kategoriji vzpostavljena razmeja med posameznimi banovinami in njihovo mesto v jugoslovanskem gospodarskem okviru se nam vedno znova potrjujejo. Vse skupaj priča o izjemno velikih medregionalnih razlikah v Jugoslaviji, ki so bile posledica različnega zgodovinskega razvoja posameznih jugoslovanskih predelov do nastanka jugoslovanske države, in to v celotnem kompleksu tesno prepletenih gospodarskih, političnih, kulturnih in družbenih procesov.

Slovenija je v tem pogledu odstopala od jugoslovanske povprečne ravni, saj je stopila v jugoslovansko državno skupnost s pomembnimi infrastrukturnimi prednostmi: prometno omrežje (železnice, zametki telekomunikacij – telegrafija in telefonija), zagotovljena energetska oskrba (rudniki in začetki

Preglednica 1

Primerjava števila delovnih mest na tisoč prebivalcev in stopenj nepismenosti po banovinah¹

BG – Uprava grada Beograda, SL – Dravska banovina, HR – Hrvatska banovina, VR – Vrbaska banovina, DR – Drinska banovina, ZE – Zetska banovina, DU – Dunavska banovina, MO – Moravska banovina, VA – Vardarska banovina

Delež nepismenih (v odstotkih)	Število delovnih mest na tisoč prebivalcev
75	BG 112
70	VR
65	VA
60	ZE
55	MO
50	DR
45	SL 60
40	55
35	50
30	45
25	40
20	35
15	30
10	25
5	20
	15
	10
	5

¹ Jugoslavija 1918–1988. Statistički godišnjak. Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1989, str. 52; Statistika industrije Kraljevine Jugoslavije sa adresarom industrijskih preduzeća. Beograd, 1941, str. 12.

elektrifikacije), razvita mreža institucij finančnega posredništva (banke, regulativne hranilnice, kreditne zadruge) in izobraženost potencialne delovne sile (90 % prebivalstva je bilo pismenega), kar je bila dediščina avstrijske dobe. Za hitrejši industrializacijski pospešek je manjkal en sam element, velik in carinsko zaščiten domači trg.

In ravno zaradi tega elementa se je položaj Slovenije v Jugoslaviji spremenil, kajti slovensko gospodarstvo je leta 1918 prestopilo iz zelo konkurenčnega v veliko manj konkurenčno okolje. Ta preobrat je najbolj nazorno potrjevalo dejstvo, da se je slovensko gospodarstvo, kljub prevladujoče agrarnemu značaju, vzdignilo iz sivine avstrijskega povprečja v gospodarsko in tehnološko najnaprednejši del nove države. V tej državi pa so se infrastrukturni elementi, ustvarjeni v avstrijski dobi, dobro desetletje kazali kot izrazita prednost pred jugoslovanskimi tekmeci. Ta sprememba okolja je povzročila naglo industrializacijo Slovenije, glavni pospeševalec te pa je bilo jugoslovansko povpraševanje. Industrializacija je imela zelo velik polet v prvi polovici dvajsetih let, pozneje pa se je dinamika znatno upočasnila, še najbolj v tridesetih letih zaradi velike gospodarske krize. Slovenska industrija je v tem času pokazala veliko vitalnost, vrednost proizvodnje je povečala za dvainpolkrat. Takega dviga niso omogočile samo podvojene zmogljivosti in podvojeno število delovnih mest, ampak tudi rast produktivnosti. Posledica tega je bila, da je Slovenija presegla stanje izpred prve svetovne vojne in pri trgovinski menjavi dosegla precej aktivno bilanco, v menjavi so prevladovali končni izdelki. Opozoriti je treba tudi na dejstvo, da je bil hiter industrijski razvoj omogočen tudi zaradi odsotnosti vidnejših socialnih transferjev.²

Zaščiten domači in raznovrstnega blaga lačen trg je omogočal sproščanje slovenske podjetniške pobude. Če ob tem pomislimo še na dobršen del poprevratnih let, ko je bila značilna izrazita nenaklonjenost gospodarski aktivnosti tujcev, je vse skupaj povzročilo spremembo razmerja med domačim in tujim kapitalom, ki je bilo pred prvo svetovno izrazito neugodno za Slovence – po Šornu celo 1 : 10 v škodo Slovencev. Do druge svetovne vojne je delež tujega kapitala nejugoslovanskega izvora padel na tretjino v slovensko industrijo vloženih sredstev, pri čemer pa je treba opozoriti, da je bil tuji kapital prevladujoč v kapitalno intenzivnih panogah.³

Nasprotno pa učinki strukturno predruženega položaja niso bili tako blagodejni za agrarne panoge, s katerimi se je na začetku dvajsetih let preživljalo nekaj manj kot dve tretjini prebivalcev. Prizadela jih je izguba dotodanjih trgov in izpostavljanje veliko močnejši konkurenci iz južnih predelov države ter zaradi carinske tarife, ki je odražala hotenje po čimprejšnji industrializaciji države, še široko razprte škarje cen v škodo kmetijstva. Kmetijstvo je bilo (razen v nekaj inflacijskih letih po nastanku nove države) v stalni krizi, ki jo opredeljujemo kot drugo strukturno krizo slovenskega kmetijstva. Proces prilagajanja zahtevam časa (modernizacija in racionalizacija proizvodnje po komercialni logiki), v katerem

je bilo treba preseči notranje slabosti kmetijstva (razdrobljenost kmetij, tehnološko zaostala proizvodnja z nizkimi donosi in prenaseljenost podeželja), je potekal vsa leta do vojnega razkosanja Slovenije počasi in boleče, ne da bi se dokončal. Počasno prestrukturiranje agrara (dvig produktivnosti in kakovosti) je spremljala tudi visoka družbena in ekonomska cena, ki se je zrcalila predvsem v veliki zadolženosti kmečkega prebivalstva.⁴

Kakor je bilo dejstvo napredujoče industrializacije sodobnikom zelo povšeči in so se tega tudi veselili, saj so se zavedali, da je to nujnost glede na stalne krizne razmere v kmetijstvu, pa nad posledicami niso bili tako navdušeni. S prehodom v jugoslovansko državo se je namreč tudi bistveno spremenil položaj Slovenije. Dejstvo, da je bila Slovenija gospodarsko in socialno najrazvitejši del nove države, je imelo več posledic. Zelo pomembna strukturna sprememba je nastopila v položaju Slovenije nasproti drugim v državi. Če je bila Slovenija do leta 1918 še vzdrževani del monarhije, prejemnik sredstev,⁵ pa po vključitvi v jugoslovanski »troedini narod« ni bilo več tako. Slovenija je v Jugoslaviji postala neto plačnica. Po izračunih, ki so bili objavljeni v tridesetih letih, je moč zatrditi, da je Slovenija prispevala v skupno rubriko državnih dohodkov (neposredni davki, monopoli, carine, takse, trošarine itd.) tako veliko vsoto denarnih sredstev, kakor je znašala vrednost letne kmetijske proizvodnje, kar je pomenilo približno 13 % vsote državnih dohodkov. Čista neto razlika med vplačili v državni proračun in vrnjenimi sredstvi v različni obliki je znašala dobro petino.⁶ Sodobniki so tudi zaznavali, da se je neto razlika v tridesetih letih povečevala.⁷ Če si dovolimo nekoliko svobodnega sklepanja, lahko zatrdimo, da naj bi bil neto odliv sredstev iz Slovenije v letu 1938 približno 3 % narodnega dohodka.⁸

Slovenska preusmeritev v jugoslovanski prostor je, poleg slovenizacije poslovanja na vseh področjih, sprožila pospešene procese gospodarske modernizacije, ki so se vidno odražali v industrializaciji. Z njo je bil sprožen proces, ki je razkrajal obstoječo strukturo prevladujoče agrarne družbe in jo s prehajanjem kmečkega prebivalstva v druge panoge počasi nadomeščal z novo. Slovenija je tako bila pred drugo svetovno vojno pred sklepnim korakom prehoda v industrijsko družbo. Dokončno oceno je težko podati, ker je odvisna od merila, ki ga uporabimo. Če upoštevamo delež kmečkega prebivalstva ugotovimo, da si je skorajda polovica prebivalstva že zagotavljala življenjski obstoj zunaj agrarnih panog. Upoštevanje tega merila nas vodi k sklepu, da je bila Slovenija pred drugo svetovno vojno le še prevladujoče agrarna dežela. Če pa zorni kot spremenimo in v razmišljanje vnesemo podatke o deležu kmetijstva v družbenem proizvodu, se tehtnica nagne v prid neagrarnih panog. Slovenija se nam v gospodarsko-socialnem pogledu pokaže v drugačni luči. Pokaže se, da sta imela industrializacija kot najpomembnejši dejavnik sprememb pa tudi napredek drugih gospodarskih panog (trgovine, obrti, finančnega sektorja) zelo otipljive posledice v sestavi družbenega

² Žarko Lazarevič, Na južnih obzorjih. Gospodarska izkušnja Slovencev v prvi jugoslovanski državi. Nova revija št. 156/157, april-maj 1995, str. 202–204.

³ Nav. delo, str. 199–202.

⁴ Več o kmetijski problematiki išči pri Žarko Lazarevič, Kmečki dolgovi na Slovenskem. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 1994.

⁵ Fischer, Slovenska gospodarska bilanca ob vstopu v prvo Jugoslavijo. Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju (ur. Neven Borak in Žarko Lazarevič). Ljubljana, Cankarjeva založba, Zbirka Ekonomska knjižnica, 1996, str. 19.

⁶ Slovenija je v proračunskem letu 1937/38 v državni proračun vplačala 1.053 milijona dinarjev, prejela pa 839,6 milijona dinarjev, čista razlika je torej znašala 210 milijonov dinarjev.

⁷ Andrej Gosar, Banovina Slovenija. Politična, finančna in gospodarska vprašanja. Dejjanje, Ljubljana, 1940. Citirano po Od kapitalizma do kapitalizma. Izbrane zamisli o razvoju slovenskega gospodarstva v XX. stoletju. (Ur. Neven Borak, Žarko Lazarevič, Jože Princič). Cankarjeva založba, Zbirka Ekonomska knjižnica, Ljubljana, 1997, str. 152–162.

⁸ Do te številke smo prišli s sklepanjem, da je bil delež Slovenije v jugoslovanskem narodnem dohodu približno 15 %, po analogiji na razmere v letu 1952. V letu 1938 pa je jugoslovanski narodni dohodek znašal skorajda 48 milijard dinarjev (Jugoslavija 1918–1988, str. 95), slovenski delež (15 %) bi torej pomenil dobrih 7 milijard dinarjev. Kot že vemo, je Gosar izračunal neto odliv iz Slovenije na 210 milijonov dinarjev, kar pomeni slabe 3 % slovenskega narodnega dohodka v letu 1938.

proizvoda. Če je ob koncu prve svetovne vojne delež kmetijstva v družbenem proizvodu še dosegal izjemno visoko stopnjo skorajda dveh tretjin, dobrih dvajset let pozneje ni bilo več tako. Ker podatka o vsoti slovenskega družbenega proizvoda iz tega časa ne poznamo, nam je tudi onemogočeno podati natančen delež kmetijstva. Dejstvo pa je, da je ta delež strmo padel, vrednost kmetijske proizvodnje je bila namreč le malenkost višja od vsote, ki jo je slovenska industrija izplačala zaposlenim na račun plač;⁹ primerjava vrednosti kmetijske in industrijske proizvodnje pa je bila v razmerju 1 : 4 v korist industrije.¹⁰

V dvaindvajsetih letih do druge svetovne vojne se je izoblikoval celovit gospodarski sistem, ki je integriral slovenske kraje znotraj prve jugoslovanske države. Ob tem seveda ne gre pozabiti, da sta se v enoten gospodarski prostor združili le dve tretjini slovenskega etničnega prostora, na preostalo tretjino v zamejstvu pa so vplivale drugačne politične in gospodarske silnice. V jugoslovanski Sloveniji je Ljubljana poleg kulturnega in političnega utrdila tudi vlogo osrednjega slovenskega upravnega in finančnega, a tudi močnega industrijskega središča. Iz nje so tekale niti investicij po slovenskem ozemlju. Tu je bil sedež vseh pomembnih bančnih ustanov, institucionalnih investitorjev (npr. pokojninski zavod) in borze.

Velika gospodarska kriza tridesetih let

Leto 1930 lahko štejemo za začetek krize v Jugoslaviji in s tem neizogibno tudi v Sloveniji. Velika gospodarska kriza v naših krajih se je začela z zamikom, vendar se je nadaljevala po enakem vzorcu kakor drugod. Najprej je pokazala zobe v kmetijstvu leta 1930, se nato nadaljevala kot finančna kriza leto dni pozneje; ko pa se je sprevrgla še v industrijsko, je bila gospodarska aktivnost paralizirana. Tudi učinki so bili enaki kot drugod po svetu. Posledice lahko strnemo v nekaj suhoparnih točk, ki nikakor ne morejo zaobjeti in predstaviti obilice življenjskih stisk prebivalstva. Velika gospodarska kriza je najprej povzročila zlom izvozne trgovine s kmetijskimi pridelki, padec cen in kupne moči kmetov. Posledično je nato sledilo zaradi prekinjenih denarnih tokov omrtvičenje bančnega sistema, nato pa še padanje industrijskih cen, proizvodnje, delavskih plač in velikanski porast brezposelnosti.¹¹

Kriza je bila najbolj boleča v kmetijstvu, kajti Slovenija je bila navkljub nagli industrializaciji v dvajsetih letih vendarle še vedno pretežno agrarna dežela. Zaradi padanja cen, znižanje je bilo kar polovično, so bili kmetje prignani na rob propada. Njihova kupna moč je bila zdesetkana, plačilna sposobnost pa izničena. Povprečni zaslužek ene kmetije je tako leta 1933 znašal manj kot 30 % tistega iz leta 1926.¹² To se je odrazilo na velikem padcu življenjskega standarda kmečkega prebivalstva, padel naj bi celo za 80 %. Tako velik upad je bil tudi posledica previsokega življenjskega nivoja

pred krizo;¹³ kmetje so razkorak med dohodki in porabo pač pokrivali z zadolževanjem. Večina kmetov si med krizo ni mogla privoščiti obnove obleke in obutve, ravno tako ne priboljškov in nujnega industrijskega blaga, ampak se je prehranjevala z lastnim pridelkom, v kolikor jim je zadostoval. Izraz dolgoletnih kriznih razmer v kmetijstvu, ki se je med krizo samo zaostрил, je bila zadolženost podeželja. Pokazale so se posledice neugodne razdrobljene posestne strukture. Prevladovala so male kmetije, ki niso imele zadostne moči in gospodarskih potencialov, da bi se lahko spopadle s kriznimi razmerami. Kmečka problematika se je zaostрила do skrajnosti. Male prezadolžene kmetije, na katerih je živela približno četrтина prebivalstva, so bile obsojene na životarjenje in pričakovanje konca v gospodarskem pogledu. Zaposlitvene možnosti v industriji, ki je ravno tako ječala pod udarci krize, so bile minimalne. Pa tudi kupcev za bankrotirane kmetije ni bilo, saj so bili tudi srednji in veliki kmetje, ki naj bi bili nosilci tržne proizvodnje, s krizo prizadeti do te mere, da niso niti pomislili na nova vlaganja in širitev posesti. Zaradi tega so kmetje, glede na svojo številčnost, iz dneva v dan postajali osrednji gospodarski in socialno-politični problem v državi.

V zvezi s kmetijstvom so trideseta leta prinesla boleče spoznanje, da kmečko združništvo, v katerega so polagali velike upe, v kriznih razmerah ne more rešiti kmečkih tegob. Kreditne zadruge so bile zaradi nelikvidnosti nemočne, v bitki za preživetje so se ukvarjale predvsem same s sabo in čakale na državno pomoč. Čisto kmetijske zadruge (mlekarske, živinorejske, sadjarske itd.), ki naj bi kmetom na organiziran način omogočale in lajšale vstopanje na trg, pa se niso dobro prijele, le dvajsetina slovenskih kmetov je imela v njih svoje deleže, ustvarile pa so tudi prav skromen promet. Veliko jih je med krizo propadlo, preživele pa so bile bolj podobne osamljenim poskusom kot plodu načrtnega dela.¹⁴

V kriznih letih so se na široko razprle tudi škarje cen, saj se je povečala nesorazmernost tempa padanja kmetijskih in industrijskih cen. Razkorak je v letih 1933 in 1934, ko je bilo doseženo dno krize, dosegel skorajda 40 % v škodo kmetijstva.¹⁵

Tako ni presenetljiva velika rast brezposelnosti v Sloveniji kot posledica zmanjševanja industrijske proizvodnje. Slovenska industrija je v letih krize odpustila kar 27 % zaposlenih; dejanski delež brezposelnega aktivnega prebivalstva pa je bil zagotovo veliko večji, vendar ni bil statistično ugotovljen. Tudi v veliki gospodarski krizi se je pokazalo, da je še najbolj zanesljiva državna in uradniška služba; odpuščanja na železnici, v javni upravi in med uradničtvom po podjetjih so bila tako rekoč minimalna.¹⁶ Nezaposlenost je v znatni meri blažila tudi siva ekonomija, ki se je med krizo silno razmahnila; z njo so se pečali brezposelni kvalificirani delavci ter obrtniki in trgovci, ki so v teh letih odjavljali obrt.¹⁷

⁹ Ivo Pirc, Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije v Sloveniji 1922–1936. Spomenica ob petnajstletnici Higijenskega zavoda v Ljubljani. Zdravje v Sloveniji, II. knjiga. Ljubljana, 1937, str. 458.
¹⁰ Vrednost letne kmetijske proizvodnje je bila nekaj čez milijardo dinarjev (Pirc, nav. delo, str. 458), vrednost letne industrijske proizvodnje pa je dosegla vsoto 4,2 milijarde dinarjev (Statistika industrije, str. 21).

¹¹ Mijo Mirković, Ekonomska historija Jugoslavije. Zagreb, 1958, str. 359–369; Miloš Vučković, Ulicaj svetske privredne krize 1929–1932 na privredu stare Jugoslavije. Svetska ekonomska kriza 1929–1934. godine i njen odraz u zemljama Jugoistočne Evrope. Beograd, SANU, 1976, str. 197–227.

¹² Podrobneje o kmetijski problematiki glej Lazarevič, Kmečki dolgovi na Slovenskem.

¹³ Rudolf Marn, Gospodarski položaj Dravske banovine danes in pred petimi leti. Tehnika in gospodarstvo št. 10–12/1935, str. 170–172.

¹⁴ Žarko Lazarevič, Podjetništvo v slovenskem kmetijstvu. Razpota med individualnim in kolektivnim podjetništvom v kmetijstvu od zemljiške odveze do druge svetovne vojne. Podjetništvo na Slovenskem. Razprave s simpozija v Ljubljani 19. januarja 1994. Prispevki za novejšo zgodovino št. 1/1994, str. 53.

¹⁵ Bilten Privilgovane agrarne banke, št. 19/1935. Prilog br. 14: Kriza zemljoradnje i njena zaduženost u svetlu privredne statistike.

¹⁶ France Kresal, Delavstvo med gospodarsko krizo na Slovenskem. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja št. 1–2/1970, str. 91–92.

¹⁷ Janko Traven, Gospodarska kriza v luči statistike pridobitnih podjetij. Tehnika in gospodarstvo št. 11–12/1939.

Padec donosnosti v industriji je zahteval tudi zniževanje stroškov. Ena od poti je bilo nadomeščanje dražje delovne sile s cenejšo. Glede na to, da je prevladovala delovno intenzivna proizvodnja, ki je terjala veliko le priučenih delavcev, so bile možnosti velike. V tedanjih razmerah je to pomenilo nadomeščanje moške delovne sile z žensko. Delež žensk med zaposlenimi se je v letih krize dokaj dvignil in dosegel skorajda 40 %. Druga pot, ki je bila v pogojih velike brezposelnosti tudi lahko izvedljiva, je bilo zniževanje plač zaposlenih. Povprečni mesečni zaslužki so se med krizo v primerjavi z letom 1929 znižali za 40 %.¹⁸ Kakovost življenja se je v industrijskih centrih zelo poslabšala, saj je bilo razmerje med zaslužki in življenjskimi stroški izrazito neugodno. Pa tudi v drugačnih časih plače slovenskih delavcev niso bile ravno visoke. Le tretjina (34 %) slovenskih delavcev je imela zadovoljive dohodke, ki so presegali življenjski minimum, 12 % jih je bilo na njegovi ravni, vsi ostali pa so se prebijali skozi življenje v bolj ali manj globoki revščini.¹⁹ Posledično je velik upad kupne moči in skrajno varčevanje prebivalstva pahnil v krizo tudi obrt in trgovino, ki ni imela možnosti racionalizacije poslovanja, saj so prevladovala majhne družinske trgovine in drobna, osebna obrt.²⁰

Kriza je prizadela vso industrijo, vendar velja izpostaviti, da je bila najbolj razdiralna v gradbeništvu, ker se je ustavila skorajda vsa investicijska dejavnost, in v lesno-predelovalni stroki zaradi zelo zmanjšane in na trenutke tudi zaustavljene izvoza, saj je slovenski les na tradicionalnem italijanskem trgu izrivala sovjetska cenena konkurenca. V drugi polovici tridesetih let pa so imele pogubne posledice za to panogo sankcije proti Italiji zaradi abesinske avanture. Med industrijskimi panogami je bila svetla izjema tekstilna industrija,²¹ ki ne samo, da krize ni občutila, nasprotno – njene kapacitete so se celo povečale. Razloge za njeno rast tudi med krizo je iskati v dejstvu, da je bil uvoz tekstilij ena največjih postavk, v kriznih letih pa je bil uvoz zaradi pomanjkanja deviz omejen. Obenem je bila tekstilna industrija še na začetku razvoja in s tem še daleč od mejnih stopenj rasti. Navsezadnje pa se ne sme pozabiti, da je obleka pač ena od temeljnih človekovih potreb. V tridesetih letih so nekoliko presenetljivo ugotavljali tudi rast turizma,²² a kaj, ko izkupiček ni sledil naraščajočemu številu gostov in nočitev.

Zaradi krize se je upočasnila industrializacija Slovenije, ki je bila glede na pretežno agrarno strukturo družbe nujnost, če se je želelo izogniti velikim družbenogospodarskim pretresom. Podjetniška vnema se je zmanjšala, ob tem pa je množica majhnih industrijskih obratov, raztresenih po podeželju, med krizo povečini propadla, o čemer govori geografska razporeditev tovarn.²³ Industrija se je osredotočila v nekaj večjih središčih, v Ljubljani, Kranju, Mariboru in Celju, v njih je bilo 87,5 % slovenskega delavstva, medtem ko je bil pred krizo ta delež nekaj čez polovico.²⁴

Osrednji problem, ki je kot rdeča nit povezoval vsa krizna leta in bil glavna ovira na poti k izboljšanju, je bila finančna kriza. Denarni zavodi so se otepali z velikimi nelikvidnostnimi težavami, kronično je primanjkovalo gotovine zaradi tezaviranja pri posameznikih in zavodih ter vladne deflacijske politike. Poleg notranjih slabosti, na primer nalaganja kratkoročnih sredstev v

dolgoročne aranžmaje, je denarne zavode prizadel zlasti velik dvig gotovine, kar je bilo razumljivo, saj je prebivalstvo ob upadu dohodkov začelo črpati prihranke. Na slabšanje položaja je vplivala tudi omejevalna denarna politika, povezana s kratkotrajno stodnevno zlato pariteto dinarja, ki je namesto dotoka kapitala z odpravo omejitev v plačilnem prometu s tujino omogočila njegov nemoten odliv.²⁵

Finančna kriza je nastopila leta 1931. Običajni denarni tokovi so se zaradi neporavnavanja obveznosti začeli prekinjati, prvi so ustavili odplačevanje terjatev kmetje, nato pa so jim sledili tudi drugi gospodarski subjekti. Posledica omejevalne denarne politike je bilo četrtrinsko zmanjšanje finančnih virov slovenskih bank; ni bilo več kreditov Narodne banke in drugih neslovenskih bank, za desetino so se zmanjšale hranilne vloge, ustavil se je tudi dotok tujih valut zaradi zmanjšane izvoza. Likvidnostna kriza je povečala nezaupanje vlagateljev. Prebivalstvo se je v strahu za svoje vloge množično postavilo pred bančna okenca in nemudoma terjalo svoj denar. Bančniki so sprva – da bi ohranili zaupanje in prispevali k ustavitvi navala – izplačevali neomejene zneske hranilnih vlog. Ko pa se panika po več mesecih ni poleгла, so bili končno zaradi izčrpanosti virov prisiljeni ustaviti izplačevanje. Hranilne vloge so se v Sloveniji tako zmanjšale za tretjino, nazadovanje pa se še ni ustavilo, saj je prebivalstvo prenašalo vloge v zavode, v katerih je za vloge jamčila država. Banke so morale med krizo odpisati znaten del glavnice, z vsakim letom so bolj krčile posojila gospodarstvu, zato se je tudi zniževala bilančna vsota. Na drugi strani pa so banke med krizo zaradi splošne negotovosti povečevale gotovinsko imetje, ki se je skoraj podvojilo.²⁶ Pri denarnih zavodih velja opozorilo, da posledice, z izjemo kreditnega združenstva, vendarle niso bile tolikšne kot drugod po Jugoslaviji.

Velika gospodarska kriza upravičeno nosi svoje ime; težave so bile neizmerne, tako da do tedaj znani načini ukrepanja niso zalegli. Kriza je prinesla spoznanje, da je liberalnega kapitalizma konec; vseomogočnost nevidne roke trga, kar je zagovarjala ekonomska znanost in na čemer je temeljila gospodarska politika, se je izčrpala.²⁷ Da bi se izognili velikim pretečim družbenogospodarskim pretresom, je bil korenit poseg države nujen, državna intervencija v gospodarstvu je postala stalnica tridesetih let.²⁸ Krize tudi ni bilo mogoče premagati, vse dokler ni bilo to spoznanje dokončno. Zatrdimo lahko, da jugoslovanski vplivni močje niso tega spoznali niti do druge svetovne vojne. O tem nam govori ukrepanje, ki je bilo podobno gašenju požara, ne pa domišljeni gospodarski politiki. Jugoslovanske vlade so v času krize, kar se prekriva z režimom Jugoslovanske nacionalne stranke, pokazale veliko nespretnost in zamude pri ukrepanju, najraje so sprejemale raznovrstne moratorije in upale, da se bodo razmere uredile same po sebi, kar se je na koncu tudi zgodilo.

Prvi korak v odpravljanju oziroma preprečevanju krize je bila državna intervencija v kmetijstvu oziroma uveljavitev žitnega monopola na domačem trgu in v izvozni trgovini. Na mednarodni ravni pa je bila Jugoslavija ustanovna članica »agrarne bloka«, da bi si v mednarodnih razmerah zagotovila višje izvozne cene.²⁹

¹⁸ Kresal, Delavstvo med gospodarsko krizo, Tabela 7, str. 97.

¹⁹ France Kresal, Nastanek in razvoj socialne politike na Slovenskem do 1941. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja št. 1–2/1982, str. 114.

²⁰ O obrti in trgovini glej Janko Traven, Dvajset let razvoja slovenskega obrtništva in Fran Šink, Razvoj trgovine. Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana, Jubilej, 1939, str. 381–390 in 393–396.

²¹ Več o razvoju tekstilne industrije v Sloveniji glej France Kresal, Tekstilna industrija v Sloveniji. Ljubljana, Borec, 1976.

²² Rudolf Marn, Dvajset let tujkega prometa v Sloveniji. Spominski zbornik Slovenije, str. 468–473.

²³ Več o teritorialni porazdeljenosti slovenske industrije glej Mirko Novak, Geografska razporeditev industrije v Sloveniji. Geografski vestnik št. 1–4/1939, str. 69–98, Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Ljubljana, Socialno ekonomski inštitut, 1939.

²⁴ Kresal, Delavstvo med gospodarsko krizo, str. 90–91.

²⁵ Vučković, nav. delo, str. 206–210, 215–220; Glej tudi Gordana Gnjatović, Stari državni dugovi. Beograd, Ekonomski inštitut, 1991, str. 154–160.

²⁶ Toussaint Hočevar, Slovensko poslovno bančništvo 1930–1941. Bančni vestnik št. 9/1984, str. 267–272.

²⁷ Lazar Pejić, Uticaj velike ekonomske krize 1929–1933 na jugoslovansku ekonomsku misao i ekonomsku politiku do drugog svetskog rata. Svetska ekonomska kriza 1929–1934 i njen odraz u zemljama Jugoslovene Evrope, str. 261–336.

²⁸ O intervenciji v industriji glej Smiljana Đurović, Državna intervencija u industriji Jugoslavije 1918–1941. Beograd, ISI, 1986.

²⁹ Lazarević, Krmečki dolgovi, str. 58–63.

Ta intervencija slovenskim kmetom ni koristila, saj je bila pri proizvodnji žita pasivna, intervencija pa ni segla na področje živinoreje, sadjarstva in vinogradništva, ki so bile pglavitne panoge slovenskega kmetijstva.

Zaradi prepolovljenih cen kmetijskih pridelkov je na plan prodrla kmečka dolžniška kriza. Starih dolgov, ki so se nabirali v času strukturne deflacije v drugi polovici dvajsetih let, ni bilo mogoče izterjati drugače kakor po eksekucijski poti, kar pa je bilo zaradi obsega dolgov, števila prizadetega prebivalstva ter gospodarskih, družbenih in političnih razlogov nemogoče. Zato je vlada, da bi kmetom snela eno breme z ramen, aprila 1932 legalizirala dejansko stanje in uveljavila moratorij na kmečke dolgove, ki je trajal kar štiri leta in pol. Moratorij na plačevanje dolgov je obenem pomenil zamrzitev hranilnih vlog prebivalstva. Pravico do odloga izplačil so uporabili tudi denarni zavodi v Sloveniji. Zadnji obroki zamrznjenih vlog so bili nato odplačani v letih pred drugo svetovno vojno. Sočasno so maksimirali tudi obrestno mero pri novih posojilih. V času krize so se lotili tudi javnih del, vendar sredstva, namenjena za ta namen, in sam obseg javnih del niso bila tolikšna, to velja zlasti za Slovenijo, da bi lahko znatneje vplivala na oživiljanje gospodarske dejavnosti. Sprejeli so tudi ukrepe, da bi preprečili škodljivo kartelizacijo v industriji, ki je bila znatna v kapitalsko intenzivnih panogah, predvsem zaradi njenega vpliva na cene. Vladam ni mogoče oporekati, da niso ukrepale na davčnem področju. Davke so resda nekajkrat zniževale, vendar ne v sorazmerju z upadom davčne moči, tako da je bilo davčno breme v tridesetih letih realno višje kot pred krizo. S tem pa smo pravzaprav že spoznali repertoar jugoslovanske gospodarske politike med krizo.

Kakor je kriza prihrumela z zamudo, tako je bilo tudi gospodarsko okrevanje v zaostanku za evropskimi tokovi. Luč na koncu tunela so zagledali leta 1934, ko je kriza z ustalitvijo dosegla dno, pojavili so se celo prvi rahli znaki oživiljanja. Vidnejša konjunktura pa je sovpadla z nastopom vlade JRZ v naslednjem letu. Začenjal se je ponoven vzpon, rasti so začele cene, dvigoval se je obseg proizvodnje in zaposlenosti. Okrevanje je bila posledica povečanega povpraševanja na pglavitnih tujih trgih v Nemčiji, Avstriji, Italiji in Čehoslovaški. Struktura jugoslovanske blagovne menjave s tujino se ni spremenila, spremenila se je le njena oblika. Zaradi trganja mednarodnih trgovinskih tokov in pomanjkanja deviz, kar je bil splošen pojav, se je uveljavilo klirinško poslovanje, blago za blago. Klirinški sporazumi so tako zajeli dobre tri četrtine izvoza in več kot dve tretjini uvoza.

Prave konjunktura pa ni moglo biti, dokler nista bili razrešeni temeljni vprašanji, to je sanacija bančnega sistema in obnove plačilne sposobnosti kmetov. Vlada se je tega lotila leta 1936 z Uredbo o likvidaciji kmečkih dolgov. Z njo so kmetom odpisali polovico dolgov, da bi nevtralizirali polovični padec cen, preostanek pa so morali odplačati v 12 letih z močno znižano obrestno mero poldržavni Privilegirani agrarni banki. Vzpostavljane plačilne sposobnosti kmetov je potekalo sočasno s sanacijo bančnega sistema. Odpisane dolgove in tiste, ki jih je prevzela Agrarna banka od denarnih zavodov, je vlada vnesla v javni dolg, denarni zavodi pa so za svoje do tedaj neizterljive terjatve prejeli državne obveznice. Le-te so lahko vnovčile z zastavitvijo in tako prišle do prepotrebne gotovine. V sanacijo kreditnega združništva se je vključila tudi slovenska oblast, vendar je bila banovinska uprava pod vodstvom bana Natlačena dovzetna le za likvidnostne težave sebi bližnje Zadržne zveze, da je lahko

izplačala hranilne vloge. Povsem pa je prezrla enake tegobe na konkurenčni politični tabor navezane Zveze slovenskih zadrž. Obenem je vlada prek državnih bank, ki so v tridesetih letih izjemno pridobile na pomenu, dala gospodarstvu na voljo poceni posojila, da bi spodbudila okrevanje industrije in trgovine. Ukrepi so zalegli, vendar je bilo novo gospodarsko ravnanje doseženo na bistveno nižjem cenovnem nivoju. Industrija je dosegla predkrizni obseg zaposlenosti in proizvodnje v letu 1938. Okrevalo je tudi kmetijstvo, vendar z znatnim zamikom za industrijo. Končni sklep bi se glasil, da posledice krize tudi v Sloveniji tako kot v svetovnem okviru niso bile premagane niti do druge svetovne vojne.³⁰

V drugi polovici tridesetih let je odločnejša državna intervencija segla tudi na področje odnosov med delodajalci in delojemalci. Kakor hitro je prišlo do stavkovnih valov, ki so bili posledica izboljšanih gospodarskih razmer, da je delavstvo dobilo pogum zahtevati višje plače in boljše delovne pogoje, je država ukazala obvezno sklepanje kolektivnih pogodb ob njeni arbitraži, določila minimalne mezde in začetek uresničevanja pokojninskega sistema.³¹

Rastoči dohodki prebivalstva v času gospodarskega okrevanja vendarle niso bili tolikšni, da bi hitro in docela odpravili posledice velikega obubožanja. Pri tem ne mislim samo na padec javne porabe zaradi proračunskega varčevanja, temveč na drastično znižanje življenjske ravni, ki je imela posledice na zdravstveni in demografski podobi Slovenije. Za krizna in poznejša leta je zaradi pomanjkljive prehrane, slabih stanovanjskih in socialnih razmer značilno zmanjšanje rojstev za dvajsetino in visoka umrljivost dojenčkov, pri preživelih in odraslih otrocih pa so beležili telesno šibkost in slabo razvitost. Prihodnost bi verjetno prinesla enake rezultate, kakor so jih spoznavali v tridesetih letih kot posledici podobnih razmer med prvo svetovno vojno. V tridesetih letih so namreč kar 45 % nabornikov spoznali kot nezadostno razvite za opravljanje vojaške službe. Nadalje se je upočasnilo zniževanje stopnje umrljivosti, prek 40 % odraslih Slovencev ni dočakalo starosti 60 let. Povečala se je obolevnost prebivalstva (tuberkuloza, revmatizem in nalezljive bolezni). Trideseta leta so prinesla tudi naraščajoči obseg socialno patoloških dejanj: kršitev javnega reda in mira, prestopkov zoper nedotakljivost lastnine in telesa, ki so bili večinoma opravljeni v vinjenem stanju. Problem alkoholizma je bil sicer splošen, vendar je bil najbolj izrazit v vinorodnih krajih, kjer so zaradi pretiranega uživanja alkoholnih pijač opažali porast bolezni prebavnih organov ter srca in žilja.³² Pozimi leta 1931 je javnost prvič izvedela za redek pojav v slovenskih razmerah, da se je približno ducat brezposelnih, ki so povrh vsega ostali še brez strehe nad glavo, v svoji nemoči zateklo v temo ljubljanske kanalizacije in si tam uredilo bivališča.³³

Druga svetovna vojna in slovensko gospodarstvo

Druga svetovna vojna je ostro zarezala v slovensko gospodarsko tkivo. Komaj vzpostavljena enotnost slovenskega gospodarskega prostora je bila nasilno pretrgana; ta je v gospodarskem smislu razpadel na med seboj povsem nenaravno ločena območja, ki so jih zavojevalci takoj začeli preurejati po lastni meri. Okupatorji so si prizadevali za čimprejšnjo vključitev slovenskih zmogljivosti v svoj gospodarski sistem. Ena od poti, ki je bila hitra in temeljita, je bila zamenjava

³⁰ Podrobneje glej Lazarevič, Kmečki dolgovi in tam navedeno literaturo.

³¹ France Kresal, Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji med obema vojnoma. Zgodovinski časopis št. 3–4/1970, str. 209–245; isti, Kolektivne pogodbe kot vir delovnega prava. Delavske zbornice, kolektivne pogodbe in soupravljanje. Ljubljana, Svobodni sindikat Slovenije, str. 69–87.

³² Ivo Pirc, Zdravstveno stanje in demografski podatki. Spominski zbornik Slovenije, str. 483–489; isti, Prehrana prebivalstva. Socialni problemi slovenske vasi, I. zvezek. Socialno ekonomski institut v Ljubljani, 1939, str. 73–113; Letno poročilo Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani za leto 1939. Ob štiridesetletnici, str. 52; Vučković, nav. delo, str. 224.

³³ Slovenec, 12. 3. 1931.

domače valute za okupatorsko, saj so tako dokončno izločili določeno ozemlje in ga vključili v drugačen sistem. Pri zamenjavi jugoslovanskih dinarjev so najbolj pohiteli Madžari, ki so že v drugi polovici maja 1941 vpeljali kot edino plačilno sredstvo lastno valuto pengö (v razmerju deset dinarjev za en pengö). Madžarom so sledili Nemci, ki so določili, da je po 15. juniju 1941 edino zakonito plačilno sredstvo na okupiranih območjih reichsmarka (RM). Jugoslovanski dinarji in boni, ki jih je uporabljala nemška vojska, so nehalo veljati kot plačilno sredstvo. Zamenjavo so po tečaju dvajset dinarjev za eno marko opravili do konca junija. Zamenjavo dinarjev so zadnji opravili Italijani, pa čeprav so zasedbene oblasti že 15. aprila določile začasno tečajno razmerje med dinarjem in liro (100 din za 30 lir). Zamenjava je bila izvedena v zelo kratkem času (od 19. do 26. junija) in s spremenjenim tečajem, ki je dinarju vendarle priznaval nekoliko višjo vrednost (100 din za 38 lir). Zamenjava dinarjev za okupatorske valute je povzročila razvrednotenje slovenskega denarnega premoženja. Menjava plačilnih sredstev je bila opravljena ob podcenjenosti jugoslovanskega dinarja (za 12 do 15 %), pri čemer je bil nizek zlasti aprilski začasni italijanski tečaj, ki je dinar podcenil za celih 45 %.³⁴

Z razkosanjem Slovenije so si Nemci odrezali največji kos slovenske pogače. Na njihovem zasedbenem območju je bilo 72 % predvojnih industrijskih zmogljivosti Dravske banovine. Pregled po posameznih panogah pokaže, da so dobili skoraj vso metalurgijo in rudarstvo, 94 % tekstilne, 88 % kemične, 86 % usnjarske, 84 % kovinske, 80 % lesne, 73 % gozdno-žagarske, 66 % živilske in 63 % oblačilne predvojne slovenske industrije, prav tako pa tudi večinski delež delavcev. Italijanskim in madžarskim okupatorjem ni preostalo veliko: Italijani so si prilastili dobro četrtno predvojnih industrijskih potencialov, Madžari pa si s Prekmurjem, ki je bilo najbolj agrarno območje v predvojni Sloveniji, tudi niso znatno opomogli – tamkajšnja industrija je obsegala le malenkostna 2 % predvojnih zmogljivosti Slovenije.

Okupatorji so takoj začeli vključevati slovenske industrijske obrate v lastno gospodarstvo. Pretežni del slovenske industrije se je preusmeril v proizvodnjo za vojaške namene. Zlasti v prvih letih se je proizvodnja zelo povečala, spremljala jo je tudi rast zaposlenosti. Najbolj so se trudili Nemci, ki niso zgolj dvignili ravni proizvodnje in števila zaposlenih, temveč so celo modernizirali in povečali zmogljivosti na slovenskem ozemlju. Industrijski potencial okupiranih ozemelj so hoteli pomnožiti z izgraditvijo novih industrijskih podjetij. O načrti izrabi gospodarskih potencialov slovenske zemlje in ljudi so pričali številni neuresničeni investicijski načrti. Nemške investicije v našo industrijo so segle na tista področja, ki so dajala takojšen učinek bodisi neposredno, za zadovoljevanje armadnih potreb, ali za potrebe vojaške industrije. Tako so vlagali v proizvodnjo energije (elektrarne, daljnovodi, rudniki) in surovin (aluminij) ter v kovinsko, tekstilno in kemično industrijo. Ob umiku so se nemške enote zelo trudile, da bi izničile učinek medvojnih vlaganj. Mnogo tovarn so namerno onesposobili s poškodovanjem strojnega parka ali pa so stroje preprosto razstavili in odpeljali s seboj.

V Ljubljanski pokrajini pred vojno ni bilo večjih industrijskih obratov, prav tako je bila slabo preskrbljena z drugimi naravnimi viri. Edina izjema so bili gozdovi; les je bil zato za italijansko gospodarstvo najpomembnejša postavka. Zasedbene oblasti so to s pridom izkoriščale in pospeševale sečnjo ter predelavo lesa. Pri izkoriščanju slovenskih gozdov je igrala vidno vlogo italijanska družba Emona, ki pa ni mogla v celoti uresničiti

zelenega poseka zaradi partizanske vojske v gozdovih. Emona je poleg tega tudi odkupila premoženje odseljenih kočevskih Nemcev; ves izkupiček od preprodaje teh nepremičnin so nakazali v Italijo.³⁵

Razkosanje jugoslovanskega ozemlja je zastavljalo tudi vprašanje, kako razdeliti premoženje, terjatve in obveznosti bivše države. Nemci in Italijani so po poprejšnjih usklajevanjih v začetku junija 1942 v Rimu sklenili dogovor, ki je urejal delitev premoženja jugoslovanske države. Poldrugi mesec dni pozneje (22. julija) so na berlinski konferenci ta dogovor dokočno uskladili z zainteresiranimi zavezniki. Pogodbo so sklenili Italijani (tudi v imenu Albanije in Črne gore), Nemci (zastopali so tudi Srbijo), Madžari, Bolgari in Hrvati. Pogodba je določala, da jugoslovansko državno premoženje in premoženje državnih pravnih oseb s 15. aprilom 1941 preide v last okupatorskih držav po teritorialnem načelu. Enako načelo so uporabili tudi pri delitvi terjatev jugoslovanske države: do njih je bila upravičena tista država, v kateri je gospodaril dolжник. Hipotekarne terjatve pa so šle v dobro tistega, ki je okupiral področje z zastavljeno nepremičnino.

Pri razdelitvi obveznosti jugoslovanske države so ubrali drugačno pot. Pri sklepanju berlinske pogodbe so se namerno izognili izrazu »nasledstvene države«, ker bi to pomenilo, da obveznosti bivše jugoslovanske države samodejno preidejo na naslednice. Zato so uvedli termin »države pridobiteljice bivšega jugoslovanskega področja«, ki je predpostavljala pogodbeno razdelitev obveznosti nekdanje države. Tako so za delitev obveznosti in morebitnih primanjkljajev določili razmerja na temelju števila prebivalcev in njihovih proizvodnih zmogljivosti. Nemčiji je pripadla dvajsetina, Italiji (z Albanijo in Črno goro), Madžarski in Bolgariji po 8 %, Hrvaški 42 % in Srbiji 29 % jugoslovanskih finančnih obveznosti.

Poleg drugega gorja vojne prinesejo tudi tegobe stalnega in sprotnega razvrednotenja finančnega premoženja. Tako kot v drugih vojnah je tudi druga svetovna vojna prinesla zelo veliko rast inflacije, ki je sproti izničevala realno vrednost zaslužkov. To so naši predniki dodobra izkusili v vojnih časih. Italijani so sicer po zamenjavi dinarjev za lire plače na splošno malce povečali. Nekoliko bolj so se plače dvignile zaradi številnih novih kolektivnih pogodb leta 1942, vendar je tudi to povečanje znatno zaostajalo za rastjo življenjskih stroškov. Zasedbene oblasti so sicer izjavljale, da zaradi nizkih plač oziroma nezmožnosti njihovega dviga ne bodo dovolile rasti cen. Toda obljuba je bila očitno dana brez premisleka, saj je vsakodnevna stvarnost govorila nasprotno: cene življenjskih potrebščin so vztrajno silile v vrto glave višine.³⁶

Rastoče cene in pomanjkanje so med prebivalstvom vzbujali ogorčenje in nezadovoljstvo. Krotitev rasti cen, ne le v vojnih razmerah, je zelo težavno početje. Italijanske zasedbene oblasti so se zadeve lotile z lažje plati. Da bi obrzdale cene, so v začetku leta 1943 zamrznile plače zaposlenih na doseženi ravni. Nadejali so se, da bodo tako ustavili rast cen, kar se je izkazalo za zgolj papirnat ukrep. Zato so Nemci proti koncu leta 1943 linearno dvignili plače v Ljubljanski pokrajini za približno tretjino. Tudi ta ukrep je ostal brez vidnejšega učinka: plače niso mogle dohiteti naraščajočih cen. Na to sta vplivala italijanska inflacija, kajti Ljubljanska pokrajina je ostala del italijanskega monetarnega sistema tudi po kapitulaciji Italije, in splošno pomanjkanje življenjskih potrebščin. Proti koncu leta 1944 so Nemci še enkrat skušali urediti razmerje plač in cen po zgledu rajha, vendar je uresničitev prehitel konec vojne.

³⁴ Damijan Guštin, *Finančni viri in denarstvo narodno-osvobodilnega gibanja na Slovenskem 1941–1945. Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Zveza zgodovinskih društev Slovenije*, Ljubljana, 1987, str. 85–86.

³⁵ Jože Prinčič, *Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu. Dolenjska založba, Novo mesto*, 1992, str. 11–13.

³⁶ Jutro 28. 7. 1942.

Plače zaposlenih so ves čas vojne, ne glede na okupatorske sisteme, znatno zaostajale za cenami. Sistem racionirane preskrbe je obsegal majhno število izdelkov, potrebe prebivalstva so bile zato skromno potešene. Obenem je nenadzorovani, to je črni ali sivi trg, kjer so se cene življenjskih potrebščin nenehoma dvigovale, vsrkaval vse večji del kupne moči prebivalstva.³⁷

Z okupacijo se je torej vzpostavilo nesorazmerje med razpoložljivimi gospodarskimi viri in obstoječim bančnim potencialom posameznih zasedenih ozemelj. Večino slovenskih industrijskih zmogljivosti so si prilastili Nemci, bančni sektor pa je ostal osredotočen v slovenskem finančnem središču v Ljubljani, ki je s pretežno agrarnimi predeli Dolenjske in Notranjske pripadla Italijanom. Prekmurje, ki so si ga vzeli Madžari, je bilo gospodarsko malo pomembno. Omenjeno nesorazmerje ponazarja podatek, da so ljubljanske banke imele kar slabih 92 % združenih bilančnih vsot vseh slovenskih bank. Na drugi strani pa je bila v Ljubljanski pokrajini samo četrtina slovenskega delavstva.

Okupatorji so poleg zamenjave denarja, to je dinarjev, v okupatorske valute posegli tudi v mrežo denarnih zavodov. Na Gorenjskem in Štajerskem so Nemci zaprli podružnice ljubljanskih bank in Celjsko posojilnico, bančno poslovanje pa so prenesli na podružnice velikih dunajskih bank, ki so jih odprli na slovenskem ozemlju. Tako je Creditanstalt posloval v Mariboru, Celju, Kranju in Bledu, Länderbank pa v Mariboru. Velik del aktiv omenjenih podružnic je bil naložen pri centralah na Dunaju ali pri nemški centralni banki. Enako so Nemci ravнали tudi s kreditnimi zadrugami, ki so jih spremenili v novo mrežo Raiffeisenkasse in Volksbank, pri čemer so bile uničene zadružne deležne in obratne glavnice. Z nemškimi reorganizacijami denarnih zavodov je slovensko premoženje dejansko odteklo v tujino.

V Ljubljanski pokrajini so vsi denarni zavodi po italijanski zasedbi morali zamenjati del denarnega premoženja po prvotno določenem tečaju. Zaradi tega so ob končni menjavi dinarjev za lire, ki je potekala po ugodnejšem tečaju, utrpeli znatne izgube na račun tečajnih razlik. Italijani pa niso posegli v mrežo denarnih zavodov tako kot Nemci. Podružnice zavodov iz drugih predelov Slovenije in Jugoslavije so postavili pod sekvester. Dotedanja združenja denarnih zavodov so nadomestili z Združenjem denarnih in zavarovalnih zavodov Ljubljanske pokrajine, ki se je vključilo, v skladu s stanovsko ureditvijo, v Pokrajinsko zvezo delodajalcev. Tudi pri zadružništvu ni prišlo do večjih sprememb: ustanovili so le poseben Zavod za zadružništvo, ki je revidiral poslovanje.

Tako kot Nemci so tudi Italijani pripeljali v Ljubljansko pokrajino svoje banke. Maja in junija 1942 sta v Ljubljani odprli svoji podružnici Banca Commerciale Italiana in Banca di Roma. Prva sploh ni poslovala s prebivalstvom, temveč samo s podjetniškim sektorjem; druga pa kljub velikemu pritisku na poslovne kroge in prebivalstvo ni uspela pridobiti večjega števila strank in širše zastaviti poslovanje.

V Prekmurju so Prekmurska in Kreditna banka ter zadružne posojilnice nadaljevale s poslovanjem, Občinsko hranilnico v Murski Soboti pa so zaprli. Vsi denarni zavodi so postali člani budimpeštanske centrale denarnih zavodov.³⁸

Druga svetovna vojna pomeni veliko zarezo v gospodarskem razvoju Slovenije. Prekinjen je bil obetaven razvoj, prišlo je do velikega razvrednotenja realnega in finančnega premoženja. Obseg materialne vojne škode je bil velik, ne samo zaradi okupatorskih ukrepov, temveč tudi zaradi vojnih spopadov samih, zlasti ob koncu vojne. K vsemu temu pa so se pridruževale še številne človeške žrtve, visok krvni davek, ki ga je plačalo prebivalstvo Slovenije.

Povzetek

Z vstopom Slovenije v jugoslovansko državo se je njen položaj spremenil večplastno, ne samo politično, temveč tudi gospodarsko in socialno. Prišlo je do integracije slovenskega prostora znotraj jugoslovanske države. Hkrati je Slovenija postala tehnološko in gospodarsko-socialno najrazvitejši del nove države. To pa je takoj vplivalo na spremembo položaja nasproti drugim v državi. Če je bila Slovenija do leta 1918 prejemnica sredstev, pa je v jugoslovanski državi postala neto plačnica. Njen čisti neto prispevek (skozi fiskalni sistem) je predstavljal približno 3 % narodnega dohodka. Druga pomembna strukturna sprememba je nastopila pri gospodarski socialni modernizaciji Slovenije, ki je potekala s procesi pospešene industrializacije, značilne zlasti za dvajseta leta, ko je v povprečju vsak mesec začela delati ena nova tovarna. Nasprotno pa so se v kmetijskih panogah, ki so zagotavljale kruh večini Slovencev, vseskozi ubadali z bolj ali manj globokimi kriznimi razmerami.

Trideseta leta pa je zaznamovala velika gospodarska kriza. Ta se je v Sloveniji/Jugoslaviji začela z zamikom, vendar se je nadaljevala po enakem vzorcu kakor drugod. Najprej je pokazala zobe v kmetijstvu leta 1930, se nato nadaljevala kot finančna kriza leto dni pozneje; ko pa se je sprevrgla še v industrijsko, je bila gospodarska aktivnost paralizirana. Tudi učinki so bili enaki kot drugod po svetu. Posledice lahko strnemo v nekaj suhoparnih točk, ki nikakor ne morejo zaobjeti in predstaviti obilice življenjskih stisk prebivalstva. Velika gospodarska kriza je najprej povzročila zlom izvozne trgovine s kmetijskimi pridelki, padec cen in kupne moči kmetov. Posledično je nato sledilo zaradi prekinjenih denarnih tokov omrtvičenje bančnega sistema, nato pa še padanje industrijskih cen, proizvodnje, delavskih plač in zelo velik porast brezposelnosti. Odpravljanje posledic krize se je začelo v drugi polovici dvajsetih let in je trajalo vse do druge svetovne vojne.

Druga svetovna vojna pomeni veliko zarezo v gospodarskem razvoju Slovenije. Prekinjen je bil obetaven razvoj, prišlo je do velikega razvrednotenja realnega in finančnega premoženja. Obseg materialne vojne škode je bil velik, ne samo zaradi okupatorskih ukrepov (menjava denarja, vključevanje slovenskih gospodarskih zmogljivosti v vojno industrijo, demontaža denarnih institucij na pretežnem delu ozemlja, inflacija itd.), temveč tudi zaradi vojnih spopadov samih, zlasti ob koncu vojne. K vsemu temu pa so se pridruževale še številne človeške žrtve, visok krvni davek, ki ga je plačalo prebivalstvo Slovenije.

³⁷ Arhiv Slovenije, Ministrstvo za finance LRS, fasc. 152; Naše denarstvo in zavarovalstvo med drugo svetovno vojno.

³⁸ Arhiv Slovenije, Ministrstvo za finance LRS, fasc. 152; Guštin, nav. delo, str. 82-84.

Anka Vidovič - Miklavčič

KRATEK ORIS KORPORATIVIZMA NA SLOVENSKEM 1929-1941 (2. del)

Pomen stanovske izobrazbe pri graditvi korporativne države

Stanovsko oziroma korporativno urejena država bo potrebovala tudi ljudi, ki bodo imeli stanovsko izobrazbo in stanovsko zavest. Stan, kot je bilo že omenjeno, povezuje skupino ljudi, ki ima isto gospodarsko in kulturno gledišče o družbi in ki zagotavlja organsko zvezo med posameznikom in skupnostjo in znotraj te med višjimi in nižjimi organi. Na tem mestu bomo orisali naloge in cilje stanovske kulture. Katoliški družboslovci so izhajali iz načela, da ima vsak stan glede na gospodarsko področje tudi svoj kulturni značaj, ta pa se kaže v stanovski kulturi. Ločili so kmečko, obrtniško, trgovsko in industrijsko stanovsko kulturo. Te se, po njihovem mnenju, močno ločijo med seboj, saj ima vsaka svojevrsten odnos do verskih in kulturnih vrednot. Kmet se namreč razlikuje od delavca, obrtnika, trgovca, to se kaže v pristnem družinskem in kulturnem življenju. Vsak stan ima, po njihovi sodbi, svoje kulturne potrebe, ki se kažejo v ohranjanju svojih šeg, običajev, navad, drugačen je odnos do glasbene, besedne in likovne umetnosti. Katoliški družboslovci so ugotavljali, da imata rokodelsko-obrtniški in industrijsko-delavski stan veliko skupnih potez, saj njihovi pripadniki pretežno živijo v mestnih (industrijskih) okoljih, zato so v prosvetnem načrtu predvideli le dva glavna stanova, in sicer kmečki in obrtno-industrijski. Toda v tem prehodnem obdobju ima po njihovi sodbi le kmet že razvito stanovsko kulturo, medtem ko se bo morala obrtno-industrijska še razviti, saj je v tem času veliko težje razpoznavna. Kultura tega stanu naj ne bi bila meščanska, marveč bi si jo moral po zgledu kmečkega samoniklo izoblikovati. Naj v ilustracijo navedemo nekaj napotil: »Industrijec (delavec op. avtorice) mora po svoje doživeti Boga, župnijo, svetnike (izbrati si zaščitnika), po svoje oblikovati družino, ne meščansko ali kmečko,

temveč industrijsko, svoj življenjski družinski način, pohištvo, obleko, podobe, umetnost, pesmi, svoj stanovski etos, svoje socialno skrbstvo, svoje strokovno šolstvo, pa tudi svojstveno državljsko in narodno-slovensko zavest, zavest ne splošnega Slovenca, ampak industrijca-Slovenca.«³⁰ Sicer pa so sodili, da »sta tudi kmet in obrtnik že okužena z meščanstvom, nekateri se, kot ugotavljajo, pečajo s pridobitništvom čez mero in opuščajo tudi že kmečke in obrtniške navade. Tudi so bolj ali manj pod vplivom levičarskih, marksističnih idej in se navdušujejo za razredni boj. Zato je prav stanovska vzgoja in kultura največja sovražnica razrednega boja.«³¹ Prav stanovska vzgoja mora zato utirati in poglobljati solidarnost med stanovskimi člani, se pravi med kmečkim gospodarjem in posli, med delavcem in podjetnikom, obrtnim mojstrom in pomočnikom in vajenci na eni strani in na drugi solidarnost med stanovi, zlasti med kmeti in delavci. Pri tem se zavedajo, da bo trd oreh utrjevanja stanovske solidarnosti »industrijskega občestva« prav med delavci in podjetniki, kapitalisti. Stanovska ideja torej zagovarja mir v stanu in mir z drugimi stanovi. Vsak stan oziroma pripadnik stanu si mora tudi razviti stanovski ponos in stanovski etos. Ta pa terja disciplino, čut pravičnosti, solidarnost v mesebojnih odnosih pri proizvodnji, skratka protirazredne lastnosti. Kot pripadnik stanu ne odgovarja le zase, marveč tudi za druge. Med poglavitnimi dolžnostmi je tudi vzgoja naraščaja, zato bo že v tem času in zlasti v prihodnje največja pozornost posvečena kmečki in delavsko-obrtni mladini. Obenem mora vsak stan skrbeti za stanovsko socialno skrbstvo.³²

Ko smo nekoliko opisali teoretična izhodišča in napotke o graditvi stanovske, korporacijske družbe in države z gledišča katoliške družboslovne misli in obenem političnega katolicizma na Slovenskem, bomo v naslednjem predstavili nekatere

organizacije in sicer tiste, ki so se najbolj ukvarjale s korporativno idejo, jo v svojih programskih smernicah upoštevale in jo postopoma udejanjale v praksi.

KATOLIŠKI TABOR Kmečka zveza

Misli o stanovski družbi in državi so med kmečkimi prebivalci utirali pot tudi idejni voditelji Kmečke zveze, podprti z desnim krilom Slovenske ljudske stranke (SLS) oziroma slovenskega dela Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ). Kmečka zveza je proti koncu tridesetih let zajemala več desetstisoč članov in je z organizacijsko rastjo in dejavnostjo predstavljala poglavitni stan slovenske družbe. Uvodoma naj samo na kratko omenimo, da je bila v prvi fazi predhodnica Kmečke zveze – imenovana Jugoslovanska kmetijska zveza leta 1919 še v sestavu reorganizirane katoliške politične stranke – Slovenske ljudske stranke.³³ Konec 1928. leta, torej tik pred uvedbo šestojanuarske diktature 1929, se je kmečki del stranke prelevil iz politične stanovske organizacije v stanovsko strokovno in kulturno organizacijo katoliških kmetov, za Kranjsko pod imenom Kmetijska zveza s sedežem v Ljubljani in za Štajersko pod imenom Jugoslovanska kmetijska zveza s sedežem v Mariboru. Obe zvezi sta v drugi fazi delovanja poudarjali pomen stanovskega organiziranja, kmečki stan naj se združen bori za vse pravice v vsem javnem življenju, veliko pozornosti naj posveti lastni strokovni in splošnogospodarski izobrazbi. Predvsem pa naj si kmečki stan pribori Kmečko zbornico – kmečki parlament.³⁴ Obe zvezi pa je banska oblast, ki je bila tedaj v rokah unitaristov, konec decembra 1931 razpustila z obrazložitvijo, da sta se tudi politično udeleževali pri skupščinskih volitvah novembra 1931.³⁵

Pod enotnim vodstvom in s skupnim imenom Kmečka zveza se je v Dravski banovini obnovila konec decembra 1935, torej v času, ko je bila na oblasti Koroščeve SLS, seveda v okviru vsedržavne stranke JRZ. Kmečka zveza je v tretji fazi delovanja, ko je v razvoju doživela enega najvišjih vzponov, v svojih pravih navedla naslednje poglavitne naloge: 1. organizirati kmečki stan stanovsko, strokovno in kulturno, prioriti

30 Dr. Jože Jeraj, Korporacijski red in družabna reforma Jugoslavije, cit. d., str. 62–63.

31 Prav tam, str. 64.

32 Prav tam, str. 66–71.

33 O tem več Miroslav Zečević, Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921, Maribor 1977, str. 249, 250, 307.

34 Anka Vidovič - Miklavčič, Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije, Revija 2000, Časnik za mišljenje, umetnost, kulturno in religiozno vprašanja, Ljubljana 1989, št. 46/47, str. 213–219.

35 Domoljub, 10. decembra 1931, št. 49, Kmetijska zveza razpuščena.

vse pravice na vseh javnih področjih, zlasti na gospodarskem; 2. vzbuditi v kmečkem stanu stanovsko in državljansko zavest in ga stanovsko izobraževati; 3. pospeševati gospodarsko blagostanje, širiti združeno misel in ustanavljati združne organizacije.³⁶ Poleg tega da je Kmečka zveza svoj agrarni program povezovala z vladno stranko JRZ, katere program je temeljil na nacionalnem unitarizmu, so voditelji Kmečke zveze v smislu krščanskega solidarizma usmerjali kmete k stanovstvu. Tako sta predvsem Domoljub in pozneje Orač (1937/38–1941), glasilo Kmečke zveze, širila misel o stanovskem organiziranju, o preureditvi gospodarstva, vse to naj bi prispevalo k utrditvi združne misli članov Kmečke zveze.³⁷ Orač je večkrat pisal, da je liberalno gospodarstvo v zatonu. Na pohodu so nova socialnogospodarska naziranja, zato je v evropskih državah in tudi pri nas »načelo gospodarske svobode že opuščeno«. Omejitev svobode, četudi zadene »nas (je) potrebna in utemeljena, ako je v splošnem interesu, saj smo pripravljeni zagovarjati vsako tako omejitev svobode, ki je napravljena v korist našega stanu«.³⁸ To t. i. prehodno obdobje od gospodarske svobode, se pravi od »anarhije gospodarskega liberalizma« do gospodarstva, ki ga bo usmerjala država, pa ne bo v znamenju razrednega boja in revolucije, temveč v znamenju stanovske vzajemnosti na krščanskih temeljih.

Ob obravnavi socialnega vprašanja kot pglavitnega vprašanja kmečkega ljudstva so idejni voditelji Kmečke zveze veliko pisali o vlogi kmečkega stanu, značaju »kmečke stanovske organizacije« in »kmečkega stanovskega občestva«. Med slovenskimi katoliškimi družboslovci bomo navedli Ludovika Puša, ki je na novo opredelil kmečki stan in s tem kmečko stanovsko gibanje. Ko je študijsko potoval po Belgiji in Nemčiji sredi tridesetih let, se je seznanil s tamkajšnjim stanovskim organiziranjem kmetov, o čemer je seznanjal tudi slovensko javnost prek kmečkih glasil. Zlasti se je zgledoval po flamski katoliški Boerenbond (Kmečki

zvezi), ki je tako kot že omenjeni nemški Reichsnaehrstand (državni hranilni stan), zajela vse kmečke gospodarske in kulturne panoge, ki zadevajo agrarizem. S tem pa so postale tudi pomembne gospodarskopolitične ustanove. Na podlagi smernic okrožnice Quadragesimo anno in študija v seminarju univerzitetnega profesorja dr. Franceta Vebra na ljubljanski univerzi je L. Puš, kot priznani ideolog katoliške Kmečke zveze, dograjeval njeno teoretično podlago. V svojem delu Kmečki stan. Psihološke in sociološke korenine kmečkega stanovskega gibanja je kot teoretik in hkrati praktik takole razlagal, kaj je stan, pri čemer je opredelil razlikovanje kmečkega stanu od sloja. Po L. Pušu je kmečki stan »skupnost ljudi, ki z obdelovanjem zemlje proizvaja gospodarskosocialne vrednote, pa zaradi tesne zveze z zemljo ter zaradi odtod izvirajočih svojevrstnih lastnosti ustvarja svoje posebno kulturno območje«. Kmečki stan ima svojvrstno kulturno življenje, zato ima med stanovi »temeljni značaj«, s tem pa tudi »pri narodni kulturi največji in temeljni delež«.³⁹ Tudi Puš, kot njegovi predhodniki, je poudaril, da stan ni razred, namreč stan je v kmečkem gibanju na gospodarskem področju le sredstvo za višje občestvene naloge. Zato je zgrešeno stanovskemu gibanju pripisati razredni boj. Stan ima zlasti v odnosu do naroda pomemben položaj, saj sega že v območje duhovne proizvodnje in s tem postaja »naravnost sestavni del narodne kulture«. S tega vidika »sta stan in narod skoraj eno in isto«.⁴⁰ Obenem je L. Puš trdil, da brez stanovske kulture ni narodne kulture, in s tem enačil, da je kmečka kultura pomemben del narodne kulture.⁴¹ Tudi je vsak stan mnogo bliže občestvu kot družbi. Sicer pa je poudaril razliko, da stan ni enako kot stanovska organizacija, saj slednja mora vključevati »v trajne organizirane vrste vse pripadnike kmečkega stanu, da s skupnimi močmi uveljavijo svoje kmečko stanovsko poslanstvo v gospodarskem in kulturnem pogledu«.⁴² Takšna stanovska organizacija se bo, kot piše Puš, ko bo dobila javnopravno veljavo,

prelevila v korporacijo.⁴³ Glede na to, da je bilo v Sloveniji kmečko prebivalstvo v večini in da je nazorsko pretežno pripadalo katoliškemu taboru, so politiki in voditelji Kmečke zveze upravičeno poudarjali, da je kmečka stanovska organizacija izrednega pomena za graditev korporacijsko urejene družbe oziroma jugoslovanske krščanske korporacijske države.

V praksi se je stanovska usmeritev kazala v živahnem organizacijskem delu, ko je Kmečka zveza širila svoje krajevne organizacije, zlasti v letih 1936–1939 v večino občin oziroma župnij.⁴⁴ Posebej je zajela mladino v Mladinsko kmečko zvezo⁴⁵ in žene v Žensko kmečko zvezo. V času pred aprilskim zlomom je širila organizacijo ne le med samostojnimi posestniki (vključujoč tudi male kmete, kajžarje), temveč tudi med nesamostojnimi, tako med malimi kmečkimi obrtniki, kmečkimi posli (hlapci in dekle), dninarji in viničarji. Vsi ti spadajo po besedah Puša »v veliko kmečko stanovsko občestvo«. To namreč sestavljajo ljudje neoziraje se na velikost premoženja in ali imajo lastno zemljo ali ne, mišljeni so vsi tisti, ki »od obdelovanja zemlje v pretežni meri živijo in jih ta zveza z zemljo notranje družijo z živo zraslo organsko vezjo v življenjsko skupnost«.⁴⁶ S tem ko so določili, da je delo na zemlji odločilno in ne posedovanje premoženja (zemlje), so skušali socialno sestavo prvotne Kmečke zveze postopoma razširjati. Seveda pa številčna pripadnost nekaj deset tisoč članov (po besedah vodstva Kmečke zveze okrog 80 000) ni bila edini cilj, pač pa vzgoja stanovskega duha, rast stanovske miselnosti, združne pripadnosti in s tem zavest h kmečki samopomoči.

Da bi v polni meri zaščitili kmečko prebivalstvo in s tem ohranili zemljo kmetu, je vodstvo Kmečke zveze in Kmetijske zbornice izdelalo osnutek zakona o stalnih kmečkih domovih, sprejetje tega naj bi pripomoglo k zaviranju svobodne prodaje zemlje in s tem drobljenje kmečke posesti.⁴⁷ Ogrevali so se tako za uveljavljanje zakonodaje o

36 Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond 16-2, Društva, fasc. 9140-10600/1936, spis 9595/1, pravila iz leta 1935; fasc. 2401-5000/1937, spis 3597/2, pravila iz leta 1937.

37 Orač, januar 1939, št. 1, str. 12; primerjaj Anka Vidovič - Miklavčič, Vloga združništva na Slovenskem v letih 1929–1941. Zgodovina v šoli, VI, 1997, št. 4, str. 8–17, posebej str. 15–17.

38 Primerjaj Orač, julij 1941, št. 7, str. 145.

39 Ludovik Puš, Kmečki stan. Psihološke in sociološke korenine kmečkega stanovskega gibanja. Ljubljana 1939, str. 58–59. Na to delo je opozorila in o tem prva pisala Anka Vidovič - Miklavčič, Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije. Revija 2000. Časnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja. Ljubljana 1989, št. 46/47, str. 223–231.

40 Ludovik Puš, Kmečki stan. Psihološke in sociološke korenine kmečkega stanovskega gibanja. Ljubljana 1939, str. 58. Primerjaj Anka Vidovič - Miklavčič, Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije. Revija 2000. Časnik za mišljenje, umetnost, kulturna in religiozna vprašanja. Ljubljana 1989, št. 46/47, str. 228–229.

41 Prav tam, str. 229.

42 Prav tam, str. 229.

43 Prav tam, str. 230.

44 Več o tem Anka Vidovič - Miklavčič, Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935–1941. Revija Borec, Ljubljana, januar 1990, št. 1, str. 70–143.

45 Več o tem Anka Vidovič - Miklavčič, Ustanovitev in razvoj Mladinske kmečke zveze (MKZ) v okrajih Dravske banovine. Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana, Ljubljana, 1993, št. 1, str. 5–14.

46 Orač, januar 1940, št. 1, str. 22; Ludovik Puš, Kmečko stanovsko občestvo.

47 Primerjaj Orač, januar 1940, št. 1, str. 13–14; Dr. Vlado Valenčič, Vprašanje zaščite kmečke posesti.

dednih kmetijah; k temu so že pristopile nekatere države, tako npr. nacistična Nemčija.⁴⁸

Zavzemali so se za uveljavitev in prek tiska tudi razglašali, naj poteka pouk v ljudskih šolah na podeželju v pristnem kmečkem duhu – v kmečkem značaju.⁴⁹ Poleg tega so opredelili značaj kmečke nadaljevalne šole, ki bi morala biti splošno uvedena in ki bi kot poklicna šola morala »prekvasiti slovensko kmečko mladino z novim duhom pristnega starega kmetstva«⁵⁰ in vzgojiti smisel za »skupnost v gospodarskem in duhovnem življenju«.⁵¹ Zahtevali so tudi »reformo učitelja in učiteljice na kmetih«. Med drugim naj bi opustili »duh mestne kulture« in naj bi postali glasniki vzajemnega kmečkega življenja na vasi. Kmečka zveza si je skupaj s Kmetijsko zbornico prizadevala, da bi se bodoči učitelji rekrutirali iz kmečke mladine, ki je zasidrana v kmečki kulturi. S tega vidika so načrtovali novo poslanstvo učiteljskega, ki bo »zgrajeno trdnjeje od sedanjega na kulturnih temeljih naše narodne samobitnosti, ki je kmečka, vaška«. Za uresničenje povedanega so pozivali kmete in podeželske občine, naj vse to tudi gmotno podpirajo.⁵² Kmečka zveza je v sodelovanju z drugimi katoliškimi društvi uspela dograditi učiteljski dom v Ljubljani, v katerem so imeli prednost bivanja »učiteljski kmečkega rodu«.⁵³

Ko je leta 1937 izšel nov združni zakon za vso državo, se je Kmečka zveza lotila reorganizacije na združnem polju. Poleg kmetijsko-gospodarskih tečajev so prirejali posebej kmetijsko-združne tečaje. Pozimi 1937/38 so potekali po vsej Sloveniji s ciljem, da bi udeležence izobrazili na stanovskem, strokovnem in združnem področju. Tečaji so potekali tudi v zimskem času 1938 / 1939.⁵⁴ Uresnili so nekajletno prizadevanje in maja 1939 uspeli ustanoviti Osrednjo blagovno zadruho s sedežem v Mariboru in julija 1939 Posojilnico Kmečke zveze v Ljubljani. Uspeli so tudi preurediti Gospodarsko zvezo, ki je postala 1940

matica kmečkega blagovnega združenstva, v kateri je bilo včlanjenih več kot 170 kmetijsko blagovnih zadrug iz vse Slovenije. Skrbela je za skupno prodajo in izvoz kmečkih pridelkov, skupno nabavo živil in gospodarskih potrebščin, kmečke zadruge je obveščala o cenah na zunanjem in notranjem trgu itd.⁵⁵ S tem naj bi prav združništvo z gospodarsko, socialno in etično funkcijo ublažilo prehodno obdobje, ko se opuščajo principi liberalnega gospodarstva in uvaja načrtno gospodarstvo.

Zveza združenih delavcev (ZZD)

Med delavci je utirala pot o stanovski vzajemnosti katoliška strokovno-stanovska organizacija Zveza združenih delavcev (ZZD), ustanovljena novembra 1935 kot tekunica krščanskih socialistov – Jugoslovanske strokovne zveze, za katero je veljalo, da je zavračala korporativizem in se preusmerjala k načelom razrednega boja. JSZ je namreč že od zgodnjih tridesetih let prekinila sodelovanje z SLS, se otrsela njenega varuštva in nastopala kot samostojen politični subjekt.⁵⁶

ZZD je najprej v glasilu Delavska fronta (1935–1937), pozneje v Slovenskem delavcu (1937–1941), upoštevala Quadragesimo anno, razlagala značilnosti »moderna delavskega gibanja« in se pri tem zavzemala za stanovsko urejeno družbo oziroma »krščansko stanovsko državo«. Izhajajoč z gledišča, da je slovensko delavstvo vključeno v jedro slovenskega naroda in s tem v katoliško občestvo, so idejni voditelji ZZD ostro zavračali liberalizem, ki »se je zajedel v naše duše in razkrojil naše vrste«. Pozivali so »nazaj h katoliški skupnosti, ki se odraža v farnem občestvu in stanovski ureditvi družbe«. Kako to doseči, so delavcem npr. takole razlagali: »Papež Pij XI. priporoča stanovsko ureditev družbe. Mi to hočemo, moramo pa zato tudi delati. Stanovske organizacije moramo izvesti prav v vseh župnijah, da ustvarimo duševno razpoloženje v vseh plasteh

naroda, da narod sami organiziramo po stanovih. Tako bo zrasla stanovska družba, ki bo med seboj povezana, tako bo zraslo katoliško občestvo, tako bo premagan duh individualizma, ki ga je ustvaril liberalizem in tako bo padel duh razrednega kolektizma.«⁵⁸ ZZD je razglašala, da ima »lasten program iz lastnih načel in lasten sistem, ki odgovarja katolištvu, to ustvariti je največja naloga katoličanov.«⁵⁹ Ob tem je ZZD v Slovenskem delavcu krščanskosocialistično Jugoslovansko strokovno zvezo, ki je, kot smo že omenili, zavračala stanovsko ureditev družbe in s tem varuštvo katoliške (politične) desnice, močno kritizirala in ji odrekala vsakršno prihodnost. Nasploh se je vodstvo ZZD (za razliko od Kmečke zveze) odlikovalo po udarni in nestrpni propagandi, zlasti v luči antikomunizma, za seboj je imelo politične prvake vladne JRZ (npr. dr. Miha Kreka in Marka Natlačena itd.). Do delavskih strokovnih organizacij nasprotnih idejnopolitičnih smeri je bila napadalna in jih je označevala za ostarele, razkrajalne, ki se drže starih teorij in gesel,⁶⁰ s trditvijo, da sta liberalizem in marksizem stvar preteklosti. Tudi so pisali, da je prišel čas, ko bo treba posameznika včleniti v skupnost, to pa razčleniti v stanove. »Dobro urejen stan bo varoval svoje člane mnogo lažje, kot sedanja neorgansko grajena družba ...« Med drugim bodo tudi »usodno spremenili sedanji krivični način delitve dela in dobička«. Da bo to uresničljivo, je potrebno popolnoma spremeniti svojo miselnost, ki je tudi »premalo krščanska«.⁶¹

Hkrati s tem so poudarjali, da je »z organično stanovsko rastjo družbe« nezdržljiva vsaka diktatura, tako tudi fašistična, saj »zares krščansko stanovništvo ni fašistično-osebno, ampak je svetovnonazorno katoliško-občestveno«. Na podlagi teh načel ZZD zavrača tako diktaturo proletariata – boljševizem kot tudi kapitala – liberalizem.⁶² Seveda naš program, je pisal Slovenski delavec na drugem mestu, »ni kakšno popravljanje preteklosti in kompromis njenim zmotam in zablodam ...«, pač pa je po svoji izvirnosti hotenja in smotru udejstvovanja, za razliko od nasprotnih strokovnih gibanj v Sloveniji, »daleko bolj radikalen«.⁶³ Zato so se zavzemali, »kot mladi borci novega gibanja« tudi v praksi za eno delavsko skupnost, za enoten delavski stan, saj so bili prepričani, da je vsaka druga delavska organizacija nasprotnih nazorov »proti narodnim in pravim delavskim

48 Orač, december 1940, št. 12, str. 265, Dr. Jože Lavrič, Dedne kmetije.

49 Primerjaj Orač, junij 1940, št. 6, str. 121–122, Ludovik Puš, Ljudska šola na kmetih.

50 Orač, avgust 1940, št. 8, str. 169–170.

51 Orač, oktober 1940, št. 10, str. 236.

52 Orač, januar 1941, št. 1, str. 19, 20, Ludovik Puš, Učitelj.

53 Primerjaj Orač, maj 1938, št. 6, str. 49, Zavod za bodoče učitelje; Orač, januar 1939, št. 1, str. 1, Skrbimo za svoj učiteljski naračšaj.

Orač, oktober 1939, št. 10, str. 123, Blagoslovitev »Doma za učiteljske« v Ljubljani.

54 Orač, maj 1939, št. 5, str. 67, Kmetijsko združni tečaji; Narodni gospodar, 15. julija 1940, št. 7, str. 106.

55 Primerjaj Orač, marec 1941, št. 3, str. 76.

56 Več o tem Janko Prunk, Pot krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda. Ljubljana 1977, str. 135–204.

57 Slovenski delavec, 27. novembra 1937, št. 7, Naša skupnost.

58 Slovenski delavec, 27. novembra 1937, št. 7, Naša skupnost.

59 Prav tam.

60 Primerjaj Slovenski delavec, 20. avgusta 1938, št. 33, Življenje nas je klicalo.

61 Slovenski delavec, 20. avgusta 1938, št. 33, Za svobodo ali diktatorsko družbo?

62 Prav tam.

63 Slovenski delavec, 27. avgusta 1938, št. 34, Nosilci stanovske družbe.

interesom».⁶⁴ Ugotavljali so tudi, da je le malo organiziranih delavcev, pretežno je še neorganiziranih. Toda vse delavstvo brez izjeme bo moralo biti organizirano in pribili so, da nočejo »nobenih cokel več ... Kdor svobodno noče na branik stanu, ga z isto pravico na svoj branik prisili stan.« S takim načelnim stališčem pa ni mišljena fašizacija, je pisal Slovenski delavec, temveč terja čas po organiziranosti delavskega stanu proti kapitalu.⁶⁵ Zahteva po prisilnem vključevanju delavcev v stanovsko organizacijo kaže na željo vodstva ZZZ po oblikovanju »popolnega« stanu. Ko so se pripravljali za skupščinske volitve decembra 1938, je Slovenski delavec med drugim pisal, da demokracija in parlamentarizem kot stari obliki tudi ne dohajata nove, stanovske miselnosti, zato bosta »v doglednem času legla v grob, na njuna mesta pa bo stopil nov red.«⁶⁶ Po nemški zasedbi Francije junija 1940, ko je katoliški politični tisk pisal o zatonu liberalne demokracije, je Slovenski delavec konec julija med drugim pisal: »liberalizmu smo se odpovedali na celi črti/.../ in smo krenili v graditeljsko gibanje slovenskega katoliškega narodnega delavstva. Začeli smo boj za novo krščansko družbo.«⁶⁷ In nekaj dni pozneje: »Umreti morajo zato tiste oblike javnega življenja, ki jih je liberalizem ustvaril.«⁶⁸

Sorodnost svojega gibanja, ki raste »iz novega duha« in v »novih oblikah«, je ZZZ videla v režimskem Jugoslavenskem radniškem savezu (Jugorasu), s katerim je sklenila sporazum februarja 1939. Jugoras, ki je vse bolj dušil marksistične – svobodne sindikate, je deloval v okviru vsedržavne stranke JRZ. ZZZ je kot »organizacijska celota v Sloveniji«, kot se je predstavljala tudi v tisku, postala članica Jugorasa, s čimer naj bi dobila v upravljanje vse socialne ustanove na svojem področju.⁶⁹ Res je režim JRZ, v sodelovanju z bansko upravo, z odlokom

4. aprila 1939 uspel zamenjati plenum v Delavski zbornici Dravske banovine izključno s člani ZZZ in s tem izročiti upravo v njene roke.⁷⁰ Prevzem oblasti v zbornici je ZZZ razlagala, da je kot »vsenarodno delavsko stanovsko gibanje« nastopila proti degradaciji Delavske zbornice »v dekle socialističnih pokretov.«⁷¹ Pri tem je mislila na socialnodemokratske in krščanskosocialistične sindikate. ZZZ kot »moderno delavsko stanovsko gibanje« stremi za tem, da bo prišlo do harmonije družbe, pravega reda v njej, pravične porazdelitve duhovnih in materialnih dobrin, za uresničitev tega pa je nujno potrebno, da se utesni svoboda, omeji demokracija. »Edino zmaga teh načel pomeni v družbi red. Vse drugo je le videz in nered. Mi smo za red.«⁷² ZZZ je hotela vodstvo Jugoslovanske strokovne zveze odstraniti, delavce pa priključiti svoji organizaciji, kar pa se ji ni posrečilo. Svojo protikomunistično usmeritev je ZZZ tudi pokazala z zavračanjem ljudskofrontne delavske enotnosti, ker je odklanjala razredni boj. Ko je ZZZ priredila I. slovenski delavski tabor 4. junija 1939 v Ljubljani, je pozivala delavce, naj se ga množično udeležijo, kjer se bodo zavzeli za »svoje stanovske in za skupne narodne interese, za novo pravičnejšo ureditev človeške družbe, za nov, na krščanskih osnovah zgrajen družbeni red.«⁷³ Tedaj je član vodstva ZZZ zbranemu delavstvu govoril, da njihovo gibanje ni le gospodarskega značaja, marveč tudi socialna organizacija, ki se bojuje za spremembe družbenega reda v duhu krščanskega nauka na stanovskih temeljih, zato tudi odločno odklanjajo »vsak socializem« in seveda vsako cepitev naroda.⁷⁴

Da bi svoje članstvo vzgojili v stanovskem duhu, so začeli s stanovsko-strokovnim izobraževanjem v okviru t. i. »strokovne socialne šole.«⁷⁵ Da bi usposobili organizacijske zaupnike ZZZ v posameznih podružnicah, se je sredi

decembra 1938 iz različnih krajev Slovenije udeležilo približno 70 delegatov »strokovnega tečaja ZZZ«. Tečaj je potekal v Delavski zbornici v Ljubljani. Tečajnike so v obliki predavanj seznanili z idejnimi izhodišči stanovskega gibanja ZZZ in s praktičnim delovanjem v podjetjih, kar je pomenilo tudi metode boja z drugimi idejno nasprotnimi strokovnimi organizacijami. Na plenarni seji, ki je sledila tečaju, pa so sklenili ustanoviti »posebno kulturno sekcijo antiboljševiške obrambe.«⁷⁶ Tečajniki naj bi poslej skrbeli za utrditev stanovske usmerjenosti članov podružnic ZZZ in za rast organizacijske mreže v podjetjih in rudnikih. Predvsem so stremeli, da bi »spodrezali marksizmu korenine«, v tem smislu je Slovenski delavec pisal »Marksizem hočemo in moramo ubiti« ... od tega nas ne bo odvrglo »nobeno jadikovanje o svobodi, o demokraciji in nobeno žongliranje s svobodnimi sindikati.«⁷⁷

Od srede leta 1940, ko je tudi Cvetkovičeva vlada večkrat napovedovala gospodarske in socialne spremembe, ki jih bo prinesla nova zakonodaja, se je ZZZ npr. v stavkovnem gibanju močno potegovala za obvezno uvedbo korporativne ureditve kolektivnih odnosov in delavskih sodišč.⁷⁸

Posebno pozornost je ZZZ posvetila mladim delavcem, ki jih je začela sistematično vzgajati. Jedro mladine ZZZ je bilo hkrati zajeto v Zvezo mladih katoliških delavcev, v t. i. »lastni organizaciji« Katoliške akcije, ki je nastajala v župnijah in delovala v podjetjih ali v obrtnih delavnicah. Imeli so svoje glasilo *Mi mladi delavci* (1937/38 do 1940/41). Poleg primarnega apostolstva med delavci v smislu ciljev Katoliške akcije so člane usmerjali v karitativno in gospodarstvosocialno delo. Nasploh so bili člani Zveze mladih katoliških delavcev pomembni glasniki sodobnega stanovskega gibanja. V okviru številnih tečajev in socialnih krožkov so jih seznanjali s socialnim naukom Cerkve in in z metodami delovanja med mladimi delavci.⁷⁹

V času pred aprilskim zlomom sta tako Orač kot Slovenski delavec pisala o pomenu vzajemnosti kmečkega in delavskega stanu. Predstavniki vodstva bodisi Zveze združenih delavcev ali Kmečke zveze so na shodih v govorih potrjevali hotenje obeh stanov, da bodo z vzajemnim sodelovanjem prispevali k organičnemu združevanju slovenskega naroda.⁸⁰

(se nadaljuje)

64 Slovenski delavec, 10. septembra 1938, št. 36.

65 Slovenski delavec, 28. oktobra 1938, št. 44.

66 Slovenski delavec, 22. oktobra 1938, št. 42. Proti starim za nove oblike.

67 Slovenski delavec, 26. junija 1940, št. 26. Novi red.

68 Slovenski delavec, 5. julija 1940, št. 27. Blizamo se novim časom.

69 Primerjaj Slovenski delavec, 4. februarja 1939, št. 9. Prav tam, 11. februarja 1939, št. 7. Konferenca ZZZ in Jugorasa v Ljubljani. Prav tam, ZZZ in Jugorasa.

70 Slovenski delavec, 15. aprila 1939, št. 16. Delavsko zbornico v narodno skupnost. Prav tam, 22. aprila 1939, št. 17. Prav tam, 6. maja 1939, št. 19. Delavsko zbornico na nove temelje.

71 Slovenski delavec, 14. oktobra 1939, št. 42.

72 Prav tam, 4. marca 1939, št. 10.

73 Prav tam, 27. maja 1939, št. 22.

74 Prav tam, 17. junija 1939, št. 25. Bog, stan, narod.

75 Primerjaj Slovenski delavec, 10. decembra 1938, št. 49; Slovenski delavec, 4. marca 1939, št. 10.

76 Slovenski delavec, 24. decembra 1938, št. 51.

77 Slovenski delavec, 15. aprila 1939, št. 16. Marksizem bomo pokopali.

78 Primerjaj Slovenski delavec, 12. julija 1940, št. 28. Prav tam, 26. julija 1940, št. 30.

79 Več o tem Anika Vidović - Miklavčič, *Mladina med nacionalizmom in katolicizmom*, cit. d. str. 177–184.

80 Primerjaj Orač, februar 1940, št. 2, str. 44–45. Janez Ovsenik, *Stanovski odnos med kmetom in delavcem*; Slovenski delavec, 11. marca 1939, št. 11, ZZZ ob zborovanju slovenskih kmetov.

Franček Lasbafer

ZGODOVINA KOT UČNA URA

Znamenita srednjeveška češka listina v Slovenjem Gradcu

Mestna občina Slovenj Gradec je leta 1999 prek svojih prijateljskih vezi na Češkem uspela priti do izredno zanimive češke oziroma sveto rimske cesarske srednjeveške listine iz leta 1364. Za Slovenj Gradec je velike vrednosti predvsem zaradi tega, ker so na njej ohranjeni podpisi in pečati z izvirnimi imeni devetih slovenjegraških in okoliških vitezov ter mestnega sodnika. Hranijo jo v osrednjem državnem arhivu v Pragi v arhivski zbirki češke krone, kjer jo je občina januarja 1999 tudi naročila.

Arhivar, magister zgodovine Miloš Dostal, je listine odpremil iz Prage 5. 3. 1999 in v nemščini napisanem sprememnem dopisu (tu ga prevajam v povzetku) županu Janezu Komljanču kot predmet pošiljke navedel MESTNI LISTINI IZ LETA 1364. Najprej sporoča, da mu pošilja zadevni mestni listini, ki sta strokovno obdelani, kar pomeni, da pošiljka vsebuje dve preslikavi obeh nemških izvirnikov velikosti 64 x 34 cm (dostavljena preslikava je nekoliko zmanjšana), s

strokovno obdelavo pa je mišljeno, da sta listini iz srednjeveške visoke (torej dvorne) rokopisne nemščine prepisani v sodobni strojepisni oziroma računalniški črkopis, v ničemer pa ni spremenjena njuna starožitna podoba. To dejstvo prevajalca nedvomno spravlja v precejšnje past, saj se je besedna oblika v vsakem jeziku skozi npr. šeststoletni razvoj lahko močno spremenila, zelo pogosto pa tudi njen pomen. V slovenščini to zaznavamo že pri branju Trubarja in drugih protestantskih piscev in še toliko bolj je to značilno za naši listini, ker sta pač, kot vidimo, kakih dvesto let starejši.

Težav z rabo tako starega izvirnega besedila se dobro zavedajo Nemci sami, kar se vidi npr. v dejstvu, da so v svojem učbeniku zgodovine za gimnazije (Geschichte 2, Založba bavarskih šolskih knjig, München, leto izida ni navedeno) zlato bulo Karla IV. iz približno istodobne nemščine, kot je naša listina, raje prevedli v sodobno nemščino in s tem dijakom prihranili muke z njeno srednjeveško obliko.

Miloš Dostal nadalje piše, da si kot morebitno smotno dopolnilo k listini dovoljuje priložiti tudi pečat njegovega veličanstva Karla IV. kot nemško-rimskega cesarja in češkega kralja, saj se listina nanaša na pomembno dedno pogodbo.

Zelo zanimiv za nas je arhivarjev zadnji odstavek, v katerem je napisal, da Slovenjemu Gradcu zares mora čestitati za mestni pečat; tako lepega in nenavadno oblikovanega v svojem dolgoletnem arhivskem delovanju da kdaj prej še ni videl.

Mimogrede: Mestni pečat, ki je svojske kvadratne oblike, vidimo na treh javnih krajih mesta Slovenj Gradec – nad glavnim vhodom v cerkev sv. Elizabete, posvečene leta 1251, ko je Slovenj Gradec postal trg (seveda je relief nad vhodnimi vrati iz mlajšega obdobja), na najvišjem delu pročelja nekdanjega cesarsko-kraljevega okrajnega glavarstva (Slovenj Gradec je bil glavarsko mesto od nastanka avstrijskih okrajnih glavarstev leta 1849, v obdobju kraljevine Jugoslavije pa tako imenovano srezko mesto do leta 1941, sedež koroškega okraja je bil tudi po osvoboditvi do ukinitve okrajev leta 1955) oziroma današnjega koroškega pokrajinskega muzeja in nad glavnim vhodom v nekdanjo meščansko šolo oziroma poznejšo nižjo gimnazijo. Docela verno izvirniku pa ga je v žgani glini povečanega (15 x 15 cm) kot turistični spominek izdelala slovenjegraška likovna umetnica Naca Rojnik.

ZBIRKA ZGODOVINSKO KLASJE

Izobraževalno založništvo DZS, d. d., ponovno razpisuje natečaj za literarno-zgodovinski esej za učence v osnovnih šolah. Naslova tokratnega natečaja sta **Vaški praznik** in **Obtožili so me čarovništva**, ki se navezujeta na izida dveh novih romanov v III. letniku zbirke **Zgodovinsko klasje**, in sicer: **Gostač Matevž** Frana Saleškega Finžgarja in **Gorele so grmade** Antona Ingoliča.

Prispevke pričakujemo
od 1. 12. 2000 do 31. 1. 2001,
na naslov:

DZS, d. d., Izobraževalno založništvo
Mestni trg 26
1538 Ljubljana

»za natečaj *Zgodovinsko klasje*«

DZS

NOVO

Anton Ingolič
GORELE SO GRMADE

NOVO

Fran Saleški Finžgar
GOSTAČ MATEVŽ

Obiskovalcem je na voljo v turističnem uradu, ki deluje v mestni hiši oziroma stavbi koroškega muzeja.

Slovenj Gradec sicer spada med najstarejša mesta na Slovenskem, saj je to že od leta 1267. V srednjem veku in s tem tudi v času nastanka naše listine je imel pomembno vlogo kot središče regionalnega gospodstva.

Menim, da je listina velika dragocenost. Tako izvirnik kot prevod bi kazalo v mestni občini na primernem mestu stalno razstaviti ali v vitrini ali na steni, tako da bi bila kadarkoli javno dostopna za posameznike in zlasti kot podlaga za zgodovinsko učno uro predvsem pri pouku za učence sklepnih razredov osnovne šole in dijake srednjih šol, npr. o Slovencih in Čehih v isti državi ali o svetem rimskem cesarstvu nasploh.

Uvod:

V listini gre za češko-avstrijsko dedno pogodbo, ki jo je rimsko-nemški cesar in češki kralj Karel IV. Luksemburški (rodil se je leta 1316 in vladal od 1346 do smrti 1378) leta 1364 sklenil s habsburškimi vojvodi zaradi medsebojnega priznavanja nasledstva. Karel IV. je bil zelo znamenit evropski vladar, ki je povzdignil Čehe in z njimi vsaj delno tudi druge Slované svojega razsežnega cesarstva. Nekateri nemški zgodovinoписci mu to očitajo celo z oceno, da je s tem postal prvi češki šovinist in spodbudnik husitstva. V zgodovini je najbolj znan z zlato bulo iz leta 1356, s katero je Češki tudi s pravnega vidika zagotovil vodilno mesto v rimsko-nemškem cesarstvu. Bolj kot vojskovanje je cenil kulturni razcvet zlasti glavnega mesta tega cesarstva in češke kraljevine Prage, kjer nanj spominjajo takšne mestne znamenitosti kot ena prvih evropskih univerz – Karlova univerza iz leta 1348, stolnica sv. Vida, staro mestno središče ter Karlov most čez Vltavo. Zunaj Prage se v zvezi z njegovim imenom postavljata grajska znamenitost Karlštejn in svetovno znano zdravilišče Karlovi Vari.

Omenjena dedna pogodba se je žal za slovanski del cesarstva razmeroma hitro – še prej kot v sto letih – obrestovala Habsburžanom, ki so z izumrtjem Luksemburžanov že leta 1438 zasedli češki in rimsko-nemški prestol.

Listino oziroma dedno pogodbo so kot zavezo vladarju podpisovali ali za obdobje splošne nepismenosti ustrezneje rečeno pečatili po vsem cesarstvu. Za Slovenj Gradec je izrednega pomena, ker potrjuje njegovo častljivo vlogo

srednjeveškega zemljiškega gospodstva. Posebej so jo, kot je iz obeh listin razvidno, morali potrditi tako plemiči tega gospodstva kot mestni uradniki in meščani. Dokumentirano je torej obdobje, ko je bilo za območje današnje Slovenije vladarsko glavno mesto približno 450 km oddaljena Praga.

Naj dodam, da listino omenja tudi dr. Jože Koropec v zborniku *Slovenj Gradec in Mislinjska dolina II (Slovenjgraško gospodstvo od 11. do 14. stoletja, str. 81, Slovenj Gradec, 1999)*, vendar po vmesnem avstrijskem viru (*Pirchegger, 1962*) in s samo osmimi podpisniki (manjkata mu plemič Frizel der Schtz in istoimenski deželni sodnik). Dodatna izjemna dragocenost so torej ohranjeni pečati, tako mestni kot tisti od desetih okoliških plemičev. Besedilo je zelo slikovito in zanimivo tudi za današnjega bralca, saj poleg obveznosti obeh vladarskih družin – skleniteljev dedne pogodbe vključuje še vrsto grozovitih kazni, ki naj zadenejo morebitnega kršilca pogodbe z več rodovi njegovih potomcev vred.

Prevod: 11. marca 1364, Slovenj Gradec (Windischgraz)

'Mestni sodnik, mestni svet in meščani mesta Slovenj Gradec se na zahtevo Karla IV., rimskega cesarja in češkega kralja ter avstrijskih vojvod zavežejo zase ter za svoje dediče in potomce, da bodo navedeno dedno pogodbo, ki je bila sklenjena med obema rodbinama, zvesto izpolnjevali':

1364, 10. februarja, Brno

Karel IV., rimski cesar in kralj Češke, njegov sin Vaclav, kralj Češke in brandenburški mejni grof, ter Karlov brat Ivan, mejni grof Moravske, na eni strani, ter Karlov svak Rudolf, njegova brata Albreht in Leopold, vsi vojvodi Avstrije ter njihova sestra Margareta na drugi strani, sklenejo dedno pogodbo v tem smislu, da v primeru breznasledstvenega izumrtja Karlovega rodu češke dežele dedno pripadejo avstrijskim vojvodom in njihovi sestri Margareti ter po drugi strani v primeru breznasledstvene smrti vojvodov Avstrije, njihove sestre Margarete, njihovega brata Ludvika, kralja Madžarske, njegove matere Elizabete, kraljice Madžarske, in Elizabete, hčere umrlega vojvoda Madžarske Štefana in sestre vojvodov Avstrije, potem njihove avstrijske dežele dedno pripadejo cesarju Karlu IV., češkemu Kralju Vaclavu in mejnemu grofu Moravske Ivanu.

(Izvirna listina na pergamentu 64 cm x 42 cm, preslikava pomanjšana, je v nemščini, na svileni vrvi navešen mestni pečat kvadratne oblike iz temnega voska v izmeri 38 mm x 38 mm z vpisom v latinščini: PEČAT MESTNE OBČINE V SLOVENJEM GRADCU.)

Ob tem pripominjam, da je 'v Slov. Gradcu' zapisano kot 'I. (N) WIDISC. HR(A)TZ', pri čemer je verjetno, da je arhivar morebiti zaradi slabše berljivosti 'h' zapisal namesto 'g' po vzoru na češko besedo hradeč.

Sledijo podatki o listini:

Izdaja (listine): H. Jireček, Pravni kodeks Češke II/1, Češki kronski arhiv 1306–1738, Praga 1896 (kopija)

Izvirnik: Osrednji državni arhiv Praga
Inventarizirana zbirka: Arhiv češke krone (AČK)

Listina št. 911.

A) (Besedilo): (Leto) 1364, 11. marca, Slovenj Gradec (Windischgraz)

'Mi mestni sodnik, mestni svet in meščani mestne občine Slovenj Gradec (Windisch Gretz), zagotavljamo in s tem pisanjem javno razgllašamo pripravljenost zvesto izpolnjevati dedno pogodbo z določbo, da si presvetli visokorodni knezi naš milostni gospodov gospod Karel, Rimski Cesar, v vseh časih zmagoviti skrbnik države, Kralj Vaclav Češki, njegov sin, in gospod Ivan, mejni grof Moravske, zgoraj imenovanega Cesarja Karla Brat, na eni strani, Vojvoda Rudolf, Vojvoda Albreht in Vojvoda Leopold, bratje, Vojvodi Avstrije, Štajerske in Koroške, Grofje Koroške, skupaj z visokorodno gospo Margareto, njihovo sestro, nekdanjo mejno grofico Brandenburga, Vojvodinje Bavarske in Grofice Tirolske, na drugi strani, vse njihove Dežele, kneževine in gospodstva, ki jih sedaj posedujejo ali jih pozneje pridobijo, na obeh straneh priznajo in medsebojno izročijo na tak način, kot ga jasno potrjuje njihovo javno pečateno pisanje, ki se od besede do besede glasi, kot stoji tu zapisano':

(Leta) 1364, 10. februarja, Brno

Mi Karel po božji milosti rimski cesar, v vseh časih zmagoviti skrbnik države in kralj Češke, mi Vaclav, tudi po božji milosti kralj Češke in mejni grof brandenburški, ravnokar omenjenega našega ljubelega gospoda in očeta cesarja Karla, sin, in mi Ivan, po enaki božji milosti mejni grof Moravske, istega

našega gospoda, cesarja, brat, na eni strani – in mi Rudolf, Albreht in Leopold bratje, po božji milosti vojvodi Avstrije, Štajerske, in Koroške, gospodje Kranjske, slovenjegraškega gospostva in Portenava, grofje Habsburškega, mejni grofje Purgawa in deželni grofje Elzaške, in mi Margareta avstrijska, zgoraj omenjenih vojvod sestra, prejšnja mejna grofica brandenburška, vojvodinja Bavarske in Grofica Tyrolske, na drugi strani, si medsebojno priznamo in s tem pisanjem na obeh straneh javno objavljamo vsem, ki ga vidijo, slišijo ali berejo, zdaj in zatem na vekomaj:

Po ureditvi na osnovi dopustitve vsemogočnega Boga mi na obeh straneh po rojstvu in naravi medsebojno pripadamo sorodnima rodovoma, do te mere, da bodi v primeru, da del (tj. kdo) med nami izumre, drugi strani vse svoje ozemlje, kneževine in gospostva, ki jih torej zapusti za seboj, blagovoljno voli drugi naši pravi strani pred vsemi drugimi ljudmi, da mi zaradi tega v imenu vseh, kot so navedeni zgoraj, na obeh straneh, po dobrem preudarku, pri polni zavesti, po posvetu, volilu in naklonjenosti vseh naših knezov, deželnih gospodov, vitezov, meščanov in deželanov vseh naših dežel in mest, nujno pozvanih k temu pristopiti, z vso privrženostjo, pokornostjo in oblastjo, besedo in dejanjem, in ki po duhovnih in posvetnih postavah ali običajih in po deželnih postavah in svoboščinah (...) temu pripadajo.

Tako damo zabeležiti, ako se to zgodi (kakor nas Bog varuj), da mi, pred tem imenovani rimski cesar Karel, kralj Václav Češki in mejni grof Ivan Moravski in vsi naši zakonski otroci, sinovi in hčere, ki jih sedaj imamo ali pozneje dobimo, izumrejo in tako ostanejo brez dedičev, ki bi mogli priti od njihovih otrok in od otrok otrok in tako vsi ostanejo brez dedičev in s tem ostanejo brez dedičev vsa naša ozemlja, da torej v tem primeru vse naše dedne kneževine, dežele in gospostva, utrdbe in mesta, ljudje in dobrine, ki jih sedaj posedujemo ali pozneje pridobimo, dedujejo, oziroma jim naj pripadejo z vsemi in polnimi pravicami, to so spredaj imenovani vojvodi Avstrije in spredaj imenovana Margareta, njihova sestra, pripadajo vsem njihovim dedičem, sinovom in hčeram, ki jim jih bo podaril Bog, ter vsem le-teh otrokom in njihovih otrok otrokom po pristnem rodu in na vekomaj. In na enak način spet tudi mi spredaj imenovani vojvodi avstrijski izjavljamo in hočemo skupaj z imenovano Margareto, našo sestro, ako se to dogodi (da Bog tako po svoji milosti obrne), da mi in presvetli knez,

gospod Ludvik, kralj Madžarske, naš ljubi brat, in visokorodna gospa kraljica Elizabeta, njegova mati, in visokorodna Elizabeta, hči umrlega madžarskega vojvoda Štefana, njegovega brata hčerka, naša ljuba sestra izumremo in ostanemo brez dedičev in s tem ostanejo vsa naša ozemlja brez nasledstva, ki bi izhajala od nas, naših otrok in otrok njihovih otrok, ter s tem vse naše dedne kneževine, ozemlja in gospostva, utrdbe in mesta, ljudje in dobrine, ki jih mi, spredaj imenovani vojvodi avstrijski in Margareta, naša sestra, sedaj posedujemo ali jih pozneje pridobimo, dedujejo in jim pripadejo z vsemi in polnimi pravicami spredaj imenovanemu rimskemu cesarju Karlu, kralju Václavu češkemu in mejnemu grofu Ivanu moravskemu kot tudi njihovim dedičem, sinovom in hčeram, ter otrokom istih in njih otrok otrokom, ki jim jih bo dano roditi iz njihovih teles po pravem rodu in na vekomaj.

Vendar vse to tako in na tak način, da obe strani zagotavljata enako naša ozemlja in ljudi, ki jim bodo medsebojno pripadla vsem za vse čase pravice, svoboščine, milostne ugodnosti, ki jim od nekdaj pripadajo ali so si jih pridobili in tako na vekomaj.

Vse to smo v istem imenu, kot spredaj, z vso vednostjo na obeh straneh za nas same kot za vse naše dediče in za dedičev dediče, kot je spredaj določeno, za vekomaj zaprisegli na vse svetnike s polaganjem rok na sveti evangelij, in se tudi zaobljubili z našo zvestobo in z besedami naše knežje častitljivosti, da bomo na obeh straneh upoštevali vse tu zapisano z vso našo pristojnostjo, knežjo ureditvijo tako mi sami kot z vsemi našimi podaniki, bodisi s posebnimi pravicami bodisi brez njih, ter pri vseh naših stvareh v pravicah in dejanjih, tajnih in javnih spoštovali dana poročstva, ne hotoč jih prekršiti ali delovati proti njim, in tudi ne dopustili nikomur, ki bi se hotel postaviti proti njim, na vekomaj. In zavezujemo se prav tako na obeh straneh v imenu, kot zgoraj, takšne posamezne pogodbene navedbe, da z njimi v imenu, kot zgoraj, na obeh straneh spet določimo, se zberemo z namenom, da se pogovorimo, da ta polnomočja uveljavimo, ali da jih na eni ali drugi strani v celoti uveljavimo, kadar jih ena ali druga stran ne izvaja v popolnosti, ali da jih tako ni izvajala in tako povzročila, da so potekale proti našim določilom, in se zaradi tega obrnemo na vse svetne in posvetne sodnike po postavi in na sodišču, posebno za takšno pravdo, s katero pomagamo prestopniku in zavedenemu na pravo pot in ga spet vrnemo na pravo zapisano pogodbo, kot tu stoji povedano 'skupno oprostitev

krivde izrečemo in prestopnik lahko odide z odvezo', ter vse druge duhovne in posvetne, zapisane in nezapisane, podeljene in nepodeljene, izrečene in neizrečene pravice, svoboščine, posestne pravice in pooblastila, ter vsa zapisana določila in pisanja, ki jih posedujemo ali jih pozneje pridobimo, tako da na obeh straneh ali od nas vsakemu posamezniku izključimo nastopati proti temu našemu skupnemu pisanju, naši volji, polnomočju in volilu, za vse enako ali na obeh straneh, ki bi to radi storili, to dosežemo na tak način, na vekomaj.

In kdor (naj Bog tega ne dopusti), da mi sami na eni ali drugi strani pozabimo in celo proti listini delujemo, ali si med seboj več ne zaupamo, ali da kaj kdaj drugače zapišemo, kot je napisano, ali kdaj naše pogodbeno pismo odstopimo komu drugemu, ki bo postopal po svoje in proti tu predpisanemu redu, polnomočju in volilu po drugačnih svojih poteh: tisti naj izgubi razum in naj bo mrtev in odstranjen, in mi pridobimo vso oblast, če zavedno ravnanje proti temu pisanju najdemo, drugega uničimo, pobijemo in prekličemo v celoti našo zvezo, in našo napisano pogodbo, ali druga med nami sklenjena pisanja, ki zadevajo našo pogodbo, v njeni obveznosti ponovno na večno potrdimo in zavrzemo podlo zahrbtnost.

In mi, spredaj navedeni rimski cesar Karel, smo tudi kot rimski cesar zavestno in s cesarsko polno oblastjo to pogodbeno ureditev, s podeljeno milostjo in polnomočjem, z mirom in skupno dobro voljo, po posvetovanju s knezi svetega cesarstva, duhovnimi in posvetnimi, ki so takrat bivali pri nas, preudarili, ovrednotili, potrdili, pravično in pravilno, na vso večnost s tem pisanjem, z vso težo, kot je bilo odločeno, na vekomaj. In če bo kdo, ki nima nobenih cesarskih pravic ali postav, deloval proti tu zapisanemu, kot je tu določeno ali se bo s cesarsko močjo še določilo in s tem proti naši pogodbeni ureditvi, polnomočju in volilu, v celoti ali proti posameznemu delu, vseeno na kateri strani, bi mi sklenili, naj se zgodi: takšnega razglasimo za brezumnega, prekličemo njegove pristojnosti, ga usmrtime in uničimo tako v teh stvareh z našo cesarsko oblastjo, popolnoma in na vekomaj, kadar tako sklenemo in presodimo v imenu teh, kot spredaj, da se te določbe, pooblastila, ureditev in volila na obeh straneh za vekomaj in v celoti ohranijo in potrdijo nespremenjena, z vso težo, kot je bilo poprej določeno, neprekinjeno za vse čase.

Zaradi tega je od obeh spredaj postavljenih strani dobrohotno zagotovljeno, pri vsej naši dobrotljivosti, zavezati vse naše duhovne in posvetne kneze, prelate, grofe, svobo-

dnjake, nam s službo zadolžene, zemljiške gospode, viteze in hlapce, meščane in podeželane na podeželju in v mestih, in vse naše podložnike enako, ne glede na to, v kakšnem položaju so in kako se imenujejo, da vsi zgoraj navedeno pogodbo s podano ureditvijo, polnomočjem in volilom ter z vsebinskim orisom, kot stoji zgoraj zapisano, s prisego potrdijo in se z zavezo pri vseh svetnikih zadolžijo, da jo bodo vedno upoštevali in v celoti izvajali, ko bodo k temu ponovno dožnostno pozvani, da bodo zavračali vsa protiviljenja in nasprotovanja, in tudi to potrjujejo s prisego v njihovi odprti pečateni listini.

In da bi za vse to tudi mi dali svojo pravo čvrsto potrditev, ter v odprti in na veke trajni listini zagotovili zgoraj zapisano ureditev in vse našteje reči, smo mi, spredaj imenovani rimski cesar Karel, kralj Vaclav Češki in mejni grof Ivan Moravski, za nas in za vse naše naslednike in dedičev dediče za vse enako, kot je zgoraj določeno, po eni strani, in mi, zgoraj imenovani Rudolf, Albreht in Leopold bratje, vojvodi Avstrijski, in mi, zgoraj imenovana Margareta, njihova sestra, za nas, naše naslednike in dedičev dediče, za vse čase za vse enako, kot stoji zgoraj zapisano, po drugi strani, to listino potrdili z našimi pečati.

To se je zgodilo in bilo v to listino dano v Brnu po Kristusovem rojstvu trinajst sto let, zatem v štiri in šestdesetem letu, na dan svete device svete Sholastike, našega, cesarja Karla (rimski) državi v osemnajstem ter cesarstva v devetnajstem letu.

In da istovetno ureditev, volilo in polnomočje potrdimo hočemo listino potrditi z našimi spredaj imenovanimi meščani skupaj s slovenjegraškim mestnim svetom (tj. mestnimi svetniki) in se ji zavezati, smo mi taisti meščani vsak za sebe in mi vsi skupaj za nas in za vse naše potomce in dediče enako s pravo zaveztjo zaprisegli in se zaobljubili z našo zvestobo in z našo dedno zapriseženostjo, ki smo se ji zavezali pri vseh Svetnikih, da bomo zgoraj zapisana pooblastila, volilo in ureditev, ki jim zapademo in smo jim dolžni pripadnost, kot je zgoraj določeno, sprejeli, jih vedno spoštovali in dolžnostno hoteli izvajati, v zvestobi in v celoti ne glede na vse zoperstavljanje in zavračanje.

Svojo voljo, istovetno s to pečateno listino v našem zgoraj imenovanem mestu, torej Windischgretz(u), potrjujemo z velikim privešenim mestnim pečatom.

To se je zgodilo in je to pisanje dano v taistem mestu Windischgretz(u) (tj. Slovenjem Gradcu) na ponedeljek po nedelji v postnem času, ko se je pela Judica. Po Kristusovem rojstvu Tisoč tristo Šestdeset Let in zatem v četrtem Letu.

B) (Leta) 1364, 16. marca, Slovenj Gradec (Windischgraz)

'Tu našteji vitezi (graščaki in pooblašeni sodniki grajskega gospostva) in deželski plemiči gospostva Slovenj Gradec se zavežejo zase in za svoje dediče in naslednike na zahtevo Karla IV., rimskega cesarja in kralja Češke, ter vojvod avstrijskih, da bodo tu navedeno dedno pogodbo, ki je bila sklenjena med obema vladarskima rodbinama, zvesto izpolnjevali':

1364, 10. svečana, Brno

Karel IV., rimski cesar in kralj Češke, njegov sin Vaclav, kralj Češke in mejni grof Brandenburga, in Karlov brat Ivan, mejni grof Moravske, na eni strani, ter Karlov svak Rudolf, njegova brata Albreht in Leopold, vsi trije avstrijski vojvodi, in njihova sestra Margareta na drugi strani, sklenejo dedno pogodbo v takšnem smislu, da v primeru breznasledstvenega izumrtja Karlovega premočrtnega rodu češke dežele dedno pripadejo navedenim avstrijskim vojvodom in njihovi sestri Margareti in spet po drugi strani v primeru breznasledstvenega izumrtja vojvodov avstrijskih, njihove sestre Margarete, njihovega brata Ludvika, kralja Madžarske, in Elizabete, hčere pokojnega vojvoda Madžarske Štefana ter sestre vojvodov avstrijskih, potem dedno pripadajo njihove avstrijske dežele cesarju Karlu IV., češkemu kralju Vaclavu ter moravskemu mejnemu grofu Ivanu.

Izvirnik listine na pergamentu 64 cm x 34 cm (preslikava je pomanjšana) je v nemščini; na pergamentnih trakovih je navešenih 10 pečatov viteзов in deželskih plemičev (gospostva) Slovenj Gradec (pečati so iz temnega voska):

- 1) Berchtold der Hebenstreit – 28 mm
- 2) Heinrich der Hebenstreit – 31 mm, (oba brata
- 3) Frizel der Schtz – 22 mm
- 4) Ott Hawz – 23 mm
- 5) Herman der Mettel – 27 mm
- 6) Konrad der Staudacher – 27 mm
- 7) Ortel von Windischgraz – 28 mm
- 8) Reinprecht von Windischgraz – 28 mm
- 9) Enderl der Muttel – 27 mm
- 10) Frizel der Landrichter (tj. deželni sodnik) – 27 mm

Pripomba: Imena viteзов puščam neslovenjena, torej takšna, kot jih je prepisal praški arhivar. Terjajo pa dodatno zgodovinsko raziskovalno delo, ki pač presega delo prevajalca, zato se ga tu ne lotevam. Vsekakor je to za mestno zgodovino zelo velikega pomena.

Izdaja (listine):

H. Jiraček, Pravni kodeks Češke II/1, Češki kronski arhiv 1306–1378, Praga 1896 (dvojnik)

Izvirnik: Državni osrednji arhiv Praga
Inventarizirana zbirka: Arhiv češke krone (AČK)

Listina štev. 912

(Leta) 1364, 16. marec, Slovenj Gradec (Windischgraz)

'Mi gradiščani s sodno oblastjo in deželski plemiči (gospostva) Slovenj Gradec (Windisch Grecz), jaz Perchtolt, jaz Hainreich, brata Hebenstreitska, jaz Friczel der Schucz, jaz Ott Hawcz, jaz Herman der Muttel, Chunrat (tj. Konrad) der Stawdacher, jaz Ortel, jaz Rainprecht oba Slovenjegraška (mesta Slovenj Gradec - Windischgrecz), jaz Enderl der Mutel, jaz Friczel der Lantrichter (tj. deželni sodnik) izjavljamo in razglašamo, da priznavamo navedeno listino, ki so jo blagovolili postaviti presvetli visokorodni knez naš milostljivi gospodov gospod Karel, Rimski Cesar, za vse čase branilec in razširjevalec Države, Vaclav, Kralj Češke, njegov sin, in gospod Ivan, mejni grof Moravske, spredaj imenovanega Cesarja Bratje, na eni strani, Vojvoda Rudolf, Vojvoda Albreht in Vojvoda Leuppolt, bratje, Vojvodje Avstrije, Štajerske in Koroške, Grofje Tirolske, skupaj z visokorodno gospo Margareto, njihovo Sestro, poprejšnjo Mejno grofico Brandenburga, Vojvodinjo Bavarske in Grofico Tirolske, po drugi strani, da vse njihove dežele, kneževine in gospostva, ki jih sedaj posedujejo, ali pozneje pridobijo, uredijo in ustvarijo, medsebojno eden drugemu dodelijo na način kot ga dokazljivo določa njihova javno pečatena listina, kot so si jo medsebojno izročili eden drugemu, ki se od besede do besede glasi, kot je tu nadalje zapisano':

Pripomba: Tako meščani kot plemiči so potrjevali (razumljivo) povsem enako listino, prevedeno pod A). Preseneča hitrost povezav med prestolnico in za takratne čase dokaj oddaljeno območje, saj je od sprejema dedne pogodbe v Brnu in podpisovanjem v Slovenjem Gradcu minilo komaj mesec dni. Pod listino je podoben pripis kot pri meščanih tudi za plemiče, za oba pa je opazno, da sta jezikovno izdelana precej manj skrbno

in dognano, čeprav je tudi v obeh v mestu Slovenj Gradcu nastalih pripisih še vedno veliko sočasnega in vsebinsko manj pomembnega leporečja:

In da se priznajo taista državna ureditev, volilo in pooblastila z našimi zgoraj imenovanimi graščaki s sodnimi pristojnostmi v njihovih grajskih gospodstvih v gospodstvu Windisch Grez skupaj z mestnim svetom, hočemo da se ima milostno zgoditi, da mi taisti zgoraj imenovani plemiči in deželski vitezi vsi skupaj in vsak posebej na enak način za nas in za vse naše naslednike in potomce za vse čase s polno zavestjo zapri-sežemo in se zaobljubimo, da skupaj z našimi zvestimi in našimi zapri-seženimi pripadniki, s katerimi smo se zavezali pri vseh Svetnikih, da mi zgoraj zapisano državno ureditev, volilo in pooblastila potrjujemo, če se naj zgodi, da se jih uveljavi in dolžnostno izpelje, kot je zgoraj določeno, da jih sprejemamo, vedno priznavamo in hočemo izvršiti, zvesto in popolnoma ne glede na vse zoperstavljanje in zavračanje.

S pečatenjem potrjujemo to listino in pisanje mi zgoraj imenovani graščaki in deželski plemiči mesta WindischGretz s privešenimi pečati.

To se je zgodilo in je ta lista dana v taistem mestu Windischgrecz naslednjega dne Sobote pred Cvetno nedeljo v Postnem času po Kristusovem rojstvu Tisoč tri sto Šestdeset Let in zatem v četrtem Letu.

Tu nas spet preseneča, da je nemško krajevno ime Slovenjega Gradca napisano kar v treh oblikah. Pripisemo jih lahko dejanski rabi v vseh treh različicah, lahko pa tudi pisarjevim napakam pri nastajanju oziroma prepisovanju listine.

Napisal sem že, da se je dedna pogodba Habsburžanom izpolnila sora- zmerno kmalu, že leta 1438, ko je luksemburška vladarska rodbina izumrla. Za slovensko zgodovino pa se ponuja še posebno zanimiva vzporednica s celjskimi grofi oziroma knezi, ki so izumrli kmalu za Luksemburžani (1456), Habsburžani pa so tudi z njimi enako spretno sklenili podobno dedno pogodbo. S prvo so si tako pridobili velik del zahodne Evrope in dedni naslov rimsko-nemških cesarjev, z drugo pa še dovolj pomemben evropski jugovzhodni del. Meja med obema je potekala tudi po slovenskem ozemlju.

Povzetek

Danes se najbrž že premalo zavedamo, kakšno podobo je imela srednjeveška in novejša Evropa (vse do začetka 19. stoletja), in s tem dejstva, da je bilo celotno slovensko ozemlje (za razliko od Hrvaške oziroma ogrskega dela avstrijskega cesarstva) skoraj celo tisočletje del državne tvorbe, ki je v zgodovino prišla kot sveto rimsko-nemško cesarstvo. Njegova zlata doba je bilo 14. (s Karlom IV. Luksemburškim) in prva polovica 15. stoletja, ko je bila prestolnica tega cesarstva Praga in s tem tudi naše glavno mesto. Mestna občina Slovenj Gradec je leta 1999 iz češkega kraljevskega arhiva v Pragi pridobila izredno znamenito listino – dedno pogodbo iz leta 1364 med Karlom IV. in habsburškimi vojvodi. Listina je nedvomno dragocena že zaradi osnovne vsebine in nič manj zaradi tega, ker nam omogoča vpogled v srednjeveško mišljenje in jezikovno izražanje. Zgodovinsko pomembna je tudi zaradi tega, ker lahko z njeno pomočjo spoznavamo pomen slovenskih mest, saj so listino nedvomno potrjevali še kje. Za širšo zgodovino pa se nam odpira še dodatno vprašanje: Kašna še neizrabljena zgodovinska bogastva raziskovalca čakajo v praških arhivih?

Za Slovenj Gradec je pomembno, da so listino potrjevali v dveh izvodih – na enem mestni in okoliški plemiči ter na drugem mestni sodnik, mestni svet in meščani, kot je to nazorno razvidno iz prevoda.

Za slovensko zgodovino se nam ponuja še primerjava s habsburško-celjsko dedno pogodbo, ki se je Habsburžanom uresničila še veliko hitreje kot prejšnja.

Naša listina je torej primerna za zgodovinsko učno uro o slovenskih deželah v obravnavanem času in o slovensko-čeških odnosih, še najbolj pa, združena s poučno potjo po mestu Slovenj Gradec in ogledom graščine Rotenturn, v kateri je sedež mestne občine.

Zora Torkar

PREDSTAVITEV KULTURNEGA CENTRA KAMNIK

Kulturni center Kamnik predstavlja muzej in Galerija zbirka Miha Maleša. Muzej ima svoje osrednje prostore na gradu Zaprice, na majhni vzpetini pred Kamnikom. V bližini je železniška in avtobusna postaja, od koder je nekaj minut hoda. Galerija zbirka Miha Maleša pa ima svoje razstavne prostore v hiši na Glavnem trgu v Kamniku.

Muzej je leta 1961 ustanovil Okrajni ljudski odbor Kamnik. Strokovno pokriva območje nekdanjih občin Kamnik in Domžale. Njegovi prvi upravni in razstavni prostori so bili na gradu Zaprice, kjer so še danes. Muzej je nastal na temelju močne zbirateljske tradicije, saj je v mestu deloval že od konca 19. stoletja prvi privatni muzej – Sadnikarjev muzej. Odkup dela te zbirke je bil podlaga za ustanovitev muzeja. Z obnovitvijo gradu in stranskih poslopij so se pridobivali novi razstavni in upravni prostori. V šestdesetih in sedemdesetih letih je muzej postavil kulturnozgodovinski razstavi iz zgodovine Moravske doline v Moravčah in razstavo slamnikarstva na gradu Krumperk pri Domžalah (del te zbirke je na ogled v Jamarskem domu na Gorjuši pri Domžalah). Ob 750-letnici prve omembe kamniških meščanov je bila leta 1979 odprta Galerija zbirka Miha Maleš. Poleg temeljnih nalog muzej pripravlja občasne razstave, predavanja, simpozije ter izdaja razstavne kataloge in druge strokovne publikacije. Leta 1999 je ravnateljica KCK Mirina Zupančič prejela najvišje muzejsko priznanje – Valvasorjevo nagrado za življenjsko delo.

Osrednje muzejske zbirke so na ogled na gradu Zaprice (Muzejska pot 3), ki je svojo današnjo zunanjo podobo dobil v poznem baroku. Starejši videz renesančnega gradu z ogelnimi pomoli, obrambnimi stolpi in obzidjem je ohranjen na Valvasorjevi upodobitvi s konca 17. stoletja. Renesanci elementi so ohranjeni v arhitekturnih členih na zunanjsčini, v renesančno obokanem pritličju in na novo odkritih poslikavah v drugem nadstropju. Ob tem je bil obnovljen salon z baročno poslikavo. Grajski kompleks obsega poleg treh poslopij še plato z etnoparkom in baročno oblikovani belveder. Podobo gradu dopolnjujejo stara zaščitena drevesa.

Zbirka upognjenega pohištva

V prvem nadstropju je na ogled stalna zbirka krivljenega pohištva, ki je ena redkih te vrste v Evropi. V šestih sobah je prikazan razvoj krivljenja lesa od bloških smuči do industrijske izdelave pohištva. Poudarek je na pomembnosti Thonetovega izuma krivljenja in na uporabi tega patenta v naših deželah. Izum Michaela Thoneta (1796–1871) pomeni pravo revolucijo v pohištveni obrti in industriji, kar dokazuje »večno mladost«, saj se izdeluje in uporablja še danes. Ta tradicija je še posebej močna v Kamniku, kjer jo je nadaljevala tovarna Stol. Ekspoziti so bili zbrani po vsej Sloveniji in prikazujejo del zelo raznovrstne ponudbe izdelkov (stoli, klopi, klečalniki, obešalniki, gugalniki, posteljne stranice). Razstavo spremlja katalog.

Razstava o zgodovini kamniškega meščanstva v 19. stoletju

Razstava prikazuje življenje najpremožnejših meščanov in s tem podaja podobo mesta Kamnika v 19. stoletju. V prvi sobi so predstavljene gospodarske dejavnosti, s katerimi so si meščani pridobili premoženje in njihova vloga v lokalni politiki (kot župani, občinski svetniki) in v šolstvu kot podporniki revnih učencev. Sledi prikaz razgibanega meščanskega družabnega in društvenega življenja, kjer vzbudi vsesplošno navdušenje mladih obiskovalcev velociped. Kultura bivanja, oprema stanovanja z rekonstrukcijo t. i. salona, obleka in prehrana marsikomu vzbudi skomine po »starih, dobrih« časih. Predstavljeni so tudi obredi življenjskega cikla od krsta, obhajila, birme, poroke, smrti in družinsko življenje kamniškega meščana. Razstavo spremljajo publikacija, zloženka in multimedija.

Zbirka kašč iz Tuhinjske doline (muzej na prostem)

Na platu pred gradom stoji muzej na prostem, ki prikazuje danes skoraj izginulo stavbno dediščino. Predstavljene so štiri tipične kašče iz Tuhinjske doline iz 18. in 19. stoletja. V najstarejši iz leta 1793 je na ogled celoten inventar. Kašče so bile vedno »srce« kmetije, kjer so kmetje shranjevali svoje poljedelske pridelke, prehranske izdelke, pozneje tudi orodje, seno, volno, domače rokodelske izdelke. Sprva so bile kašče preprosti enocelični prostori. Največji razmah pa doživijo v Tuhinjski dolini v 19. stoletju, ko so premožnejši kmetje gradili izključno le dvocelične, s čimer so želeli pokazati tudi svoj dober gospodarski položaj. Skansen dopolnjujejo še sušilnica in drobilka za sadje ter vodnjak. Kratek opis je obiskovalcu podan v zloženki.

Lapidarij

Pod arkadami stranskega trakta je urejen lapidarij izbranih kamnitih kosov arheološke in umetnostne dediščine. Posebej dragocena sta: gotski relief iz bivšega kamniškega rotovža (ok. 1490), ki kaže angela grbonosca s štirimi srednjeveškimi grbi, od katerih je pomemben grb starega mesta Kamnika s sveto Marjeto, in relief s svetim Florjanom (1508) s stare kamniške meščanske hiše, ki sta delo kamniške stavbarske delavnice. Med arheološkimi kosi so zanimive rimske izkopanine iz 1. stoletja po Kr. s Trojan, iz Mengša in Kamnika (kamnita pepelnica, sarkofag in nagrobnik).

Galerija zbirka Miha Maleš

V prenovljeni meščanski hiši na Glavnem trgu 2 je nastala leta 1979 galerija kamniškega rojaka in znanega slovenskega slikarja Miha Maleša (1903–1987), ki je mestu ob njegovi 750-letnici poklonil 2600 del. Hrani vsa njegova grafična dela, slike in drugo gradivo v izboru. Galerija z občasnimi razstavami in katalogi predstavlja njegovo delo in življenje ter dela njegovih sodobnikov. V spomin na 200. obletnico rojstva slovenskega pesnika Franceta Prešerna je bila odprta tudi razstava Prešeren & Maleš – poet & slikar, na kateri so bile razstavljene Maleševe upodobitve Prešerna, njegovih Poezij in rojstnega kraja. Razstavo je spremljal katalog.

Pedagoške dejavnosti

Po poprejšnji najavi ima vsaka skupina strokovno vodstvo po muzejskih zbirkah, prilagojeno starosti učencev ali posebnim

interesom. Prav tako je praviloma ob vsaki stalni in začasni razstavi izdan katalog ali vsaj zloženka, ki obiskovalcu nudita dodatne oziroma temeljne informacije o predstavljeni temi.

Posebno ponudbo predstavlja 30-minutna multimedijška predstavitev, ki spremlja razstavo o najpremožnejšem kamniškem meščanstvu. Obiskovalci si z dotikom na ekranu sami izbirajo informacije, ki jih zanimajo. Program vključuje poleg razstavljenega slikovnega gradiva in predmetov še upodobitve Kamnika v 19. stoletju ter izbor pomembnih Kamničanov s področja kulture, šolstva, politike. Vse skupaj je osveženo z zvočnimi efekti in glasbo skladateljev 19. stoletja. Tako lahko obiskovalci dobijo celovit vpogled v življenjski vsakdan 19. stoletja.

Poleg rednih pedagoških dejavnosti muzej organizira tudi posebne prireditve – na primer v sodelovanju z Mladinskim centrom Kamnik sta bili v letu 1999 organizirani dve otroški delavnici z naslovom Moj najljubši predmet in Pojemo z dedkom in babico, kjer se otroci spoznavajo z muzejskim delom (restavracijo, dokumentacijo, prezentacijo predmetov). Delavnici sta bili namenjeni osnovnošolski in predšolski mladini. Prav tako z Osnovno šolo Frana Albrehta v Kamniku sodelujemo v programu Petra, kjer si otroci že dve leti zapored ogledujejo muzejske razstave pod strokovnim vodstvom. Nato si izberejo muzealijo, ki jim je bila najbolj všeč, in jo rišejo ali pišejo spise o njej. Sledili sta razstavi izdelkov v muzeju in v osnovni šoli.

V obnovljenem salonu se mesečno od spomladi do jeseni vrstijo predavanja z domačimi in gostujočimi predavatelji o lokalni problematiki (na primer Ivan Stopar, Gradovi na Kamniškem, Andrej Valič, Triglav in podobno) in predstavitev publikacij o kulturni dediščini s kamniškega območja. Predavanja so namenjena predvsem odraslim in srednješolski mladini. Večere z etno glasbo in jazzom ter klasično glasbo pa muzej organizira prav tako v salonu in v poletnih mesecih na grajskem dvorišču. Spored prireditev objavljamo v lokalnem in dnevnem časopisu. Namenjeni so različnim starostnim skupinam.

V pedagoško ponudbo lahko vključimo tudi ponudbo muzejskih publikacij in spominkov. Zainteresirani obiskovalec lahko izbira med 27 katalogi, ki jih je Kulturni center izdal ob začasnih in stalnih razstavah, ponatisi razglednic in zloženek. Posebno mesto med spominki zavzema kopija najstarejšega kamniškega mestnega grba s sveto Marjeto iz približno leta 1490. Originalni grb je del kamnite reliefne plošče, na kateri je upodobljen angel grbonosec s štirimi grbi: habsburškim, avstrijskim, grbom dežele Kranjske in nekdanjim grbom mesta Kamnika. Relief je bil verjetno vžidan na mestno hišo ali na katera od vrat mestnega obzidja.

Podrobnejše informacije o muzeju in muzejskih zbirkah:

Kamniški muzej

Muzejska pot 3
SI-1241 Kamnik
tel. + 386 1 / 817 647, 817 662
fax. + 386 1 / 817 647
Marko.Kumer @ guest.arnes.si
Galerija zbirka Miha Maleša
Glavni trg 2
tel. + 386 1 / 839 1616

Odprto:

Muzej
torek – sobota 9 – 12, 16 – 18
nedelja in prazniki 10 – 13

Galerija

torek – sobota 9 – 12, 16 – 18

Vstopnina: odrasli 300 sit, mladina 200 sit, predšolski otroci brezplačno
Vabljeni na ogled muzejskih zbirk.

Povzetek

Kulturni center Kamnik sestavljata muzej in galerija zbirka Miha Maleša. Muzej strokovno pokriva domžalsko-kamniško območje in ima svoj sedež v renesančno-baročnem gradu Zaprice, kjer so na ogled stalne in občasne muzejske zbirke. Zbirka upognjenega pohištva prikazuje razvoj krivljenja lesa od bloških smuči do industrijske izdelave s posebnim poudarkom na zgodovini tovarne Stol na Duplici. Razstava o najpremožnejšem kamniškem meščanstvu v 19. stoletju predstavlja njihovo vsakdanje življenje in podobe mesta. Pred gradom je muzej na prostem, ki ohranja skoraj izginulo stavbno dediščino – štiri kašče iz Tuhinjske doline. V kašči iz 18. stoletja je ohranjen inventar. V lapidariju so urejeni izbrani kosi arheološke in umetnostne dediščine. Galerija zbirka Miha Maleša hrani vsa njegova grafična dela in drugo gradivo v izboru. Zadnja razstava prikazuje arheološke izkopanine v zgodnjem srednjem veku na Malem gradu v Kamniku.

Pedagoške dejavnosti vključujejo strokovna vodstva po muzejskih zbirkah, prilagojena obiskovalčevi starosti in interesom. Razstave spremljajo katalogi in zloženke. Za vse starostne skupine je primerna 30-minutna multimedijška predstavitev o najpremožnejšem kamniškem meščanstvu in mestu v 19. stoletju. Za predšolsko in osnovnošolsko mladino so organizirane občasne delavnice, kjer si otroci ogledujejo muzejske zbirke in nato iz različnih materialov izdelujejo predmete. Od spomladi do jeseni so v grajskem salonu predavanja in glasbeni večeri.

Pogled na razstavo o zgodovini kamniškega meščanstva v 19. stoletju, grad Zaprice (foto Tomaž Lauko)

Marija Kaltenekar

PO MOJZESOVI POTI NA SINAJU

Prek Mojzesa so Izraelci v Egiptu izvedeli, da so izvoljeno ljudstvo in da se bodo lahko vrnili v obljubljeni deželo. Na svojem potovanju po puščavi na Sinajskem polotoku so prišli vse do gore Sinaj, kjer naj bi Mojzes dobil (od Boga) tabli Postave. Da bi lažje razumeli, o čem govori Stara zaveza, moramo tudi mi prehoditi vsaj del poti, po kateri so toliko let nazaj hodili Izraelci. Prav tako pa moramo upoštevati, da bi Mojzes in Izraelci v današnjem času zaradi napredka znanosti veliko lažje prestopili Rdeče morje.

Mojzes – osebnost o kateri govorijo Judje, kristjani in muslimani, je bil rojen kot Hebrejec, vzgojen pa kot kraljev sin (čas Ramzesa II, vzgojila ga je njegova hči). Kakšen je bil njegov videz – o tem ni zgodovinskih podatkov. Še najbližja nam je njegova podoba – kip Michelangelova (16. stol., vidimo ga lahko v cerkvi San Pietro in Vincoli v Rimu).

Ko je bil Mojzes ubežnik na Sinaju (ubil je Egipčana, ker je le-ta tepel Hebrejca), mu je Bog naložil življenjsko nalogo, da reši Izraelce (Hebrejce) iz Egipta. Zato je zapustil ženo Ciporo (hči midjanskega duhovnika) in sina Geršoma ter se vrnil v Egipt. Šele ko se je Nilova voda spremenila v kri, ko so Egipt pestile žabe, muhe in kobilice ... (o tem govori svetopisemsko izročilo), ko so pomrli egiptovski prvorojenci – med njimi tudi faraonov sin, šele takrat so Izraelci dobili dovoljenje, da lahko zapustijo Egipt. Faraon se je premislil, poslal vojsko nad Izraelce, ki bi jih skoraj ujela pri Rdečem morju. Izraelci so z božjo pomočjo (veter požene morje narazen) stopili na Sinajski polotok.

Zapustimo Mojzesa in prelistajmo zgodovino Sueškega prekopa, prek katerega danes lahko (po kopnem ali po morju) pridemo iz dežele faraonov na Sinajski polotok.

Prvi »prekop« so zgradili verjetno že faraoni. Obnavljali so ga perzijski kralji in Ptolemeji.

V 9. stol. ga je zasul pesek in potem je prekop »čakal« Napoleona, ki je dal izdelati nov načrt za njegovo izgradnjo. Pri tem pa se je pojavila napaka, saj so mislili, da je Rdeče morje deset metrov višje od Sredozemskega (v resnici je višje le 80 cm) in da bo treba zgraditi zapornice. Prekop so začeli graditi leta 1858 po

načrtih Avstrijca Aloisa Negrellija, in ga dokončali 17. 11. 1869. Financirali so ga Francozi in Egipčani. Slednji so leta 1875 svoj delež prodali Angležem. Leta 1956 so Egipčani prekop nacionalizirali. Novejšo zgodovino prekopa poznamo, zato si pogledajmo še nekaj tehničnih podatkov: širok je od 80 do 135 metrov, dolg 160 metrov, v globino meri 14 metrov.

Ozrimo se naokoli – pogledjmo prekop kot največji morski prekop na svetu.

Pogled se nam najprej ustavi na ogromnih konvojih tankerjev, ki čakajo v »gosjem redu«, da bodo zapustili Rdeče morje. Vsakih osem ur poteka promet v eno ali v drugo smer (v Sredozemsko ali v Rdeče morje), pri čemer morajo biti tankerji prazni. Dvajset metrov pod dnom Sueškega prekopa pelje tudi cesta z afriške celine na Sinaj.

O tem, kako so taval Izraelci po puščavi na Sinaju, najdemo podatke v drugi in četrti Mojzesovi knjigi.

Sinajski polotok (arabsko Sina) se razprostira med Sueškim (Jam Suf) ter Arabskim zalivom (Akabski zaliv). Tu svet nikakor ni enoličen. Na severu lahko občudujemo velike peščene doline, ki jih veter neprestano spreminja in oblikuje. Osrednji del se sestoji iz dvignjene planote, sestavljene iz apnenčastih kamenin. Na jugu se razprostira Sinajsko gorovje z najpomembnejšimi vrhovi kot so **Jabal Katarina (2637 m)**, **Jabal Serbal (2070 m)** ter **JABAL MUSA (2285 m)** oziroma **SINAJSKA GORA** ali svetopisemski **HOREB**, ki je naš cilj obiska.

Poskušajmo še mi potovati in se držati »poti ob Rdečem morju« (Morju trsja), ki je verjetna in tudi možna pot, po kateri so hodili Izraelci. To pot so za svoje posle uporabljali trgovci, rudarji ter tudi v času izraelskih kraljestev (dokaz odkritja na Kuntilet Adžrudu).

Nadaljujmo naše popotovanje po pokrajini proti jugu – po pokrajini, ki se je le malo spremenila od Mojzesovih časov. Še vedno je tu malo padavin, velike temperaturne razlike med dnevom in nočjo, malo naseljencev, pa vendar po pokrajini, ki v sebi skriva nafto, številne minerale in je raj ne le za turiste, temveč tudi za geologe.

Ko se vozimo po puščavi, tudi nas pesti žeja, prav tako kot je pestila Izraelce (ko

so bili namenjeni v obljubljeni deželo), zato se ustavimo pri studentu Mara – grenko vodo je tu Mojzes spremenil v pitno s koščkom lesa, ki mu ga je pokazal Gospod.

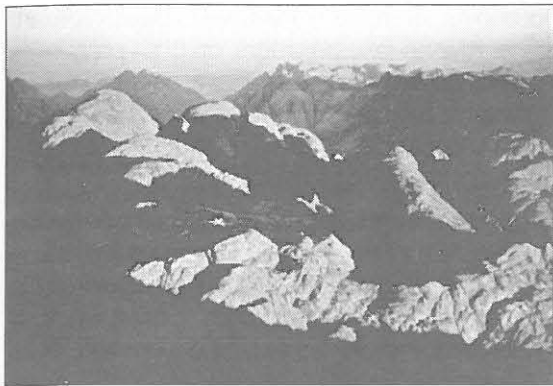
Prvi kristjani so iskali kraje, kjer bi bili bližje Bogu. Tako so se zatekli tudi na Sinaj. Imenujemo jih **anahoreti** – to so ljudje, ki so se umaknili v samoto puščave, kjer so se spopadali s skušnjavami, da bi se približali Bogu. Odklanjali so posvetne dobrine, zakonski stan. Preprosti ljudje so jih imenovali tudi **eremiti** (eremites je samotni).

Za »očeta menihov« velja Egipčan Anton (Anton Puščavnik, rojen leta 251 ali 252 v današnjem Kemanu), ki je utemeljitelj krščanskega redovništva v anahoretski obliki.

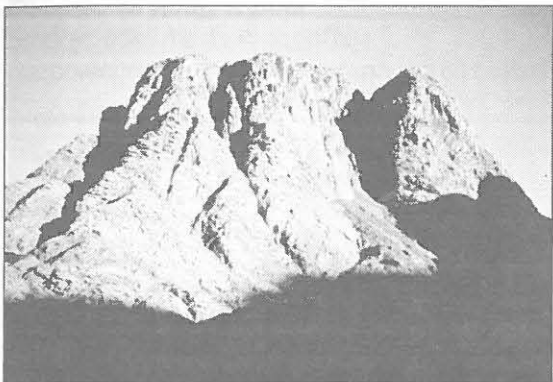
V daljavi se nam prikaže mogočna gora in pod njo samostan, kar nam da slutiti, da smo dospeli do cilja – to je do SAMOSTANA SVETE KATARINE (n. v. 1570 m) in SINAJSKE GORE (n. v. 2285 m).

Menihi so se naselili pod Sinajsko goro že v 3. stol. **Leta 330 so postavili s pomočjo cesarice Helene** (mati Konstantina Velikega) **kapelo**, ki so jo posvetili Materi Božji. Ob »gorečem grmu« pa so postavili zvonik. Stara zaveza pripoveduje, da se je bog Jahve prikazal Mojzesu (ko je bil le-ta v izgnanstvu) v gorečem grmu in mu ukazal, naj reši svoje ljudstvo.

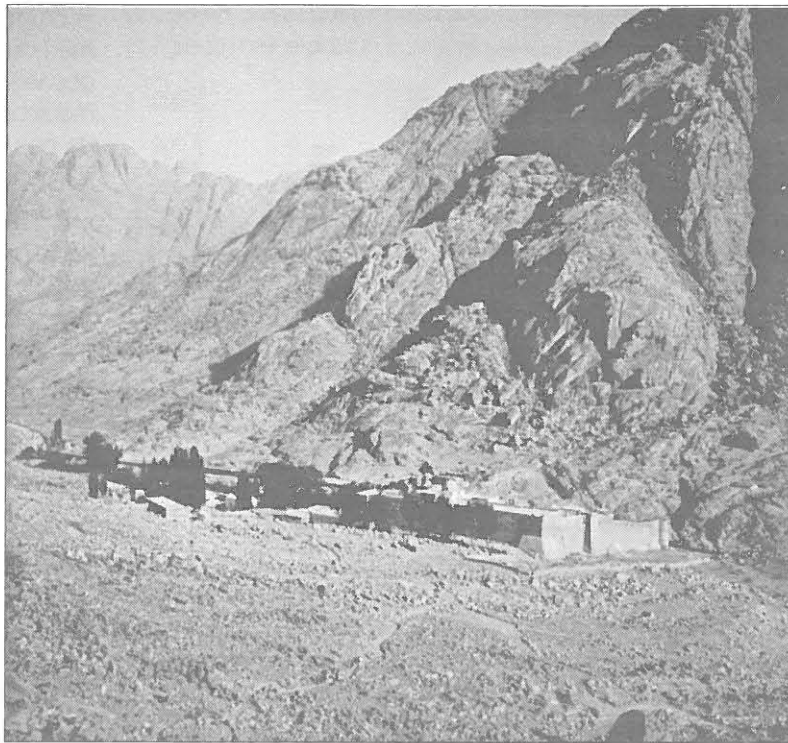
Bizantinski **cesar Justinjan I. Veliki** (482–565, cesar od leta 527) je znan tudi po tem, da je veliko gradil – **devet let je gradil na Sinaju**, na mestu nekdanje kapele je postavil **baziliko** iz granita. Načrte za baziliko je narisal arhitekt Stephanos Ailison. Okoli bazilike je bilo zgrajeno mogočno 85 metrov dolgo obzidje (od 183 do 274 centimetrov široko in visoko od 914 do 1828 centimetrov; sprva ni imelo vrat), v okolici pa je Justinjan I. naselil prebivalce iz Aleksandrije in s severne obale Anatolije, ki so imeli nalogo skrbeti za varnost samostana. Menihi so se tu za stalno naselili in se začeli ukvarjati s poljedelstvom. Nad samostanom so v **7. stol. prevzeli zaščito Arabci**, zato ni nič čudnega, da je veliko okoliškega prebivalstva prevzelo njihovo (islamsko) vero. V času križarskih vojn (1095 in 1291) so **križarji (med leti 1099 in 1270) skrbeli za omenjeni samostan** ob vznožju Mojzesove gore. **Ponesli so glas o sveti Katarini po Evropi** in zapustili viden dokaz njihove navzočnosti – vrata iz cedrovine (cedrus

Jutranja zarja na sinajskem pogorju (foto: Marija Kalternekar)

Mogočna Mojzesova gora (foto: Marija Kalternekar)

Samostan sv. Katarine ob vznožju Mojzesove gore (foto: Vilma Brodnik)

– rod macesnu podobnih zimzelenih drevesnih iglavcev). Samostan se od 11. stol. prav po njihovi zaslugi imenuje samostan svete Katarine. **Katarina Aleksandrijska** sodi med štirinajst priprošnikov v sili. Rojena je bila kot Doro-teja (gr. doron »dar«, theos »bog«) leta 294 v Aleksandriji. Sirski menih jo je seznanil s krščansko vero. Krščena je bila za Katarino in v času cesarja **Maksencija umrla mučeniške smrti**. Njeno truplo je nato izginilo. Okoli tristo let pozneje naj bi menih iz sinajskega samostana našel njeno truplo na gori, ki se od takrat imenuje gora svete Katarine (najvišji vrh Sinaja), in njene smrtne ostanke prenesel v grobnico, kjer naj bi bili še danes.

Leta 1798 je neurje poškodovalo del samostana. **Obnovil ga je šele Napoleon** (bil v Egiptu 1797 do 1804).

Zvonik bazilike, ki je zanimiv zaradi devetih različno velikih zvonov (dar ruskih carjev), je dal zgraditi domači menih **Gregorius**.

Danes slovi samostan po svetu zaradi **bogate knjižnice (hrani več kot 3500 rokopisov)**, ki jo bibliotekarji uvrščajo takoj za vatikansko. Prav tako pa je samostan poznan zaradi svoje **zbirke okoli 2000 ikon** (nabožne podobe pravoslavnih). **Najstarejše ikone so iz 6. stol.**, med njimi pa **izstopa španska ikona svete Katarine iz leta 1387**.

Samostan ima dvanajst kapel. Zanimivi sta zlasti **kapela z lobanjami menihov in kapela gorečega grma**, ki je postavljena na kraju, kjer naj bi po svetopisemskem izročilu Mojzes videl goreč grm, ki pa ni zgorel v celoti, zato ga še danes lahko občudujemo.

Zapustimo ta **grško-pravoslavni samostan** in se povzpimo na drugi najvišji vrh na jugu kristalinskega Sinajskega gorovja ter poskušajmo doseči naš cilj potovanja – **Mojzesovo goro (Sinajsko goro, goro Horeb)**. Poskušajmo ugotoviti, ali je to »prava gora« – gora, kjer je bil Mojzes, ali pa je »prava gora« tista gora, ki se razteza vzhodno od Akabskega zaliva.

Na »**Sveti vrh**«, tako goro imenujejo Sinajski menihi, vodita dve poti: pot, ki so jo zgradili Egipčani v 19. stol. in jo imenujejo »kamelja pot«. Ime je dobila zato, ker goro lahko skoraj do vrha osvojite na kameljem hrbtu v pičlih dveh urah in pol.

Drugo pot pa so zgradili menihi. Le-ta je krajša, vendar napornejša. Do **kapele, posvečene Sveti trojici na vrhu gore**, vodi od samostana 3750 granitnih stopnic, ki imajo dvoje »vrat«: Štefanova vrata in Vrata pokore. Običajno si to pot izberejo turisti, ko se vračajo z vrha Mojzesove gore in hočejo ujeti še v ptičji perspektivi pogled na **samostan svete**

Katarine, ki kljubuje zobu časa vse od leta 557.

Mojzes in Izraelci naj bi taval po puščavi štirideset dni. Prav toliko dni in noči naj bi bil Mojzes na gori Horeb. Z gore je prinesel dve kamniti tabli, kjer je bilo zapisanih deset zapovedi. Mi pa smo z gore odnesli čudovite vtise o prebujajočem se jutranjem pogledu na Sinajsko pogorje.

Če smo imeli v sebi samo kanček dvoma, ko smo se vzpenjali na Sinajsko goro, ali je to prava gora ali ne, smo po sončnem vzhodu prepričani dejali, »da je to prava gora, **to je tista gora, o kateri govorijo judovska, krščanska ali najstarejša arabska izročila.**«

Literatura

- Kdo je ustvaril zgodovino, ur. D. Domanjko ... (et al), Mladinska knjiga, Ljubljana, 1988, str. 8–9.
- Biblijski atlas, ur. J. B. Pritchard, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1990, str. 56–57.
- U. Bornstein ... (et al), Kronika krščanstva, Mladinska knjiga, 1998, str. 87.
- R. Gooock, Vsa čuda sveta, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1986, str. 62.

Bojan Končan

ZGODOVINA NA MATURI LETA 2000

Matura leta 2000 je po petih letih prinesla nekatere novosti, in to tako na vsebinski kot organizacijski ravni. Kandidati, ki so opravljali matura iz zgodovine, so tokrat prvič delali po povsem novem izpitnem katalogu za zgodovino z 20 temami. Pri njegovem sestavljanju se je poskušalo v kar največji možni meri upoštevati pripombe učiteljev na stari katalog (neenakomeren obseg tem in njihova včasih slaba razgrajenost).

Drugo novost je deloma spodbudil spremenjen maturitetni koledar. Celoten pisni del mature je bil izveden v 6 dneh. Organizacijsko je to pomenilo, da je večina predmetov morala pripraviti dve enakovredni pisni nalogi, saj je odvisno od kombinacije izbirnih predmetov, večina predmetov imela določena dva različna dneva za pisanje pisnih nalog.

RPK za zgodovino je tako poskušala pripraviti dva kar najbolj uravnotežena kompleta za junijsko matura. Podobno je RPK sicer že delala v prejšnjih letih, ko je pripravljala komplete za jesensko matura, ta se je že vsa leta tudi pisala v dveh dnevih, a z bistveno manjšim številom kandidatov.

Nekoliko drugačna pa je bila tudi struktura izpitne pole za leto 2000. Sestavljavci dosedanjih izpitnih pol so bili v okviru določene teme vezani le na izpitni katalog (se pravi vsebino teme in določeno razmerje med vprašanji nižje in višje kognitivne ravni). Prosto pa se je oblikovalo število vprašanj, vezanih na različne zgodovinske vire (sliko, karto, tabele itd), različen je bil tudi delež vprašanj objektivnega tipa. Ker so si bile izpitne pole različne tudi po deležu vprašanj, točkovanih z eno, dvema, tremi ali več točkami, je bilo temu primerno različno tudi skupno število točk posamezne pole.

V RPK je počasi zorela ideja, ki so jo izražali tudi učitelji na seminarjih, da je treba koncept izpitne pole čim bolj poenotiti, da bodo tudi kandidati natančneje vedeli, kaj lahko pričakujejo. Tako je sočasno s spremenjenim načinom poteka mature nastal tudi nov koncept strukture izpitne pole. Ob ohranjenem razmerju vprašanj višje oz. nižje kognitivne ravni (60 : 40) je bilo določeno še skupno število vprašanj (25), skupno število točk (60), število vprašanj točkovanih s petimi (1) in štirimi (1) točkami, delež vprašanj objektivnega tipa (4) in delež vprašanj, temelječih na zgodovinskem viru (do 11). Prvič je bil ta koncept predstavljen učiteljem zgodovine na seminarju februarja 1999, že marca pa so dijaki predmaturitetne teste pisali na tako spremenjenih polah.

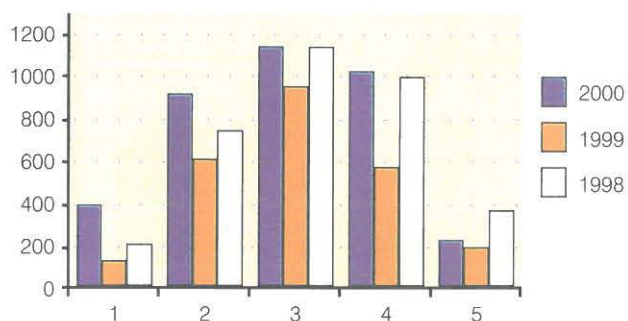
Rezultati mature 2000

Spomladanski rok

Čeprav so bili odmevi na nov koncept mature tako med učitelji kot dijaki pozitivni, so obstajale upravičene skrbi glede tega, kako se bo obnesel na junijski maturi. Zlasti je bilo odprto vprašanje, kakšne bodo razlike med rezultati pisanja prvega

in drugega dne in kaj bo razlog morebitnim večjim razlikam med uspehoma. RMK je tako predlagal, da bi se pragovi za ocene določali ločeno za posamezne dneve, če bi bila razlika med obema dnevoma pisanja večja od 2 %. RPK pa je vztrajala, da bo v vsakem primeru določala mejne pragove za ocene izključno na podlagi presoje mejnih pol.

K maturi leta 2000 je spomladi prvič pristopilo 3743 dijakov, kar je največ doslej.¹ Že prvi odmevi dijakov po pisanju nalog so pokazali, da je večina kandidatov in učiteljev menila, da sta oba kompleta nalog povsem enakovredna. Enako so menili tudi zunanji ocenjevalci, tako da so statistični rezultati RIC-a pravzaprav potrdili pričakovanja. Povprečno število točk prvega in drugega dne se je ločilo le za 0,2 točke. Tako je komisija sicer ločeno pregledala mejne pole, a določila enotne meje za ocene.

Na zgornjem grafikonu je junijska porazdelitev ocen.² Rezultati, zlasti relativno visoko število nezadostnih ocen so povzročili pritisk RMK na RPK po znižanju meril za pozitivno oceno. Predvsem po zaslugi predsednika RPK pa je komisija uspela ohraniti svoj strokoven, po vsebinskih merilih postavljen prag za pozitivno oceno (44 %). Velja pa opozoriti, daje bilo tudi število odličnih ocen zelo visoko, drugo največje število od ponovne uvedbe mature. Povprečna ocena je bila tokrat spet malo pod tri (2,94), a ni odstopala od rezultatov minulih let in je bila povsem primerljiva z drugimi predmeti.

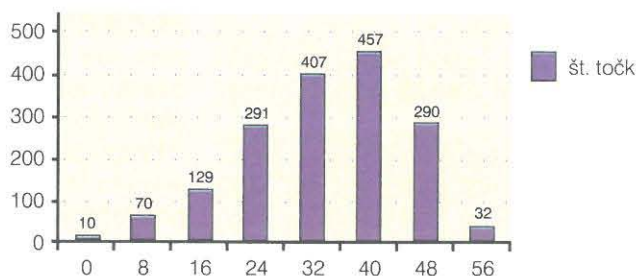
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
povprečna ocena	3,1	2,69	2,56	3,18	3,05	2,94

Rezultati junijske mature po posameznih polah

Petek, 9 junij, 1. pola

Od zavezništva do hladne vojne

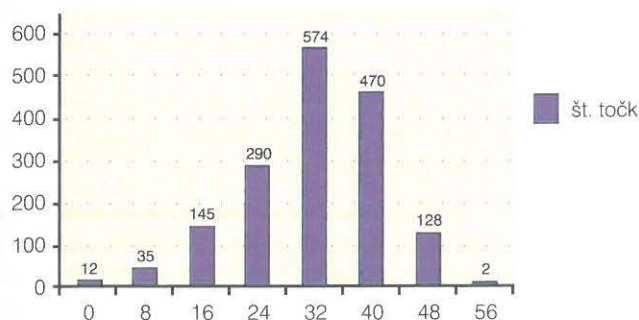
Razporeditev po doseženih točkah (od 60 možnih točk)

¹ Ali je porast deleža dijakov, ki so izbrali zgodovino, v primerjavi z deležem dijakov, ki so izbrali geografijo, povezan z uvedbo terenskih vaj pri geografiji, ni jasno.
² Po t. i. nearly passu.

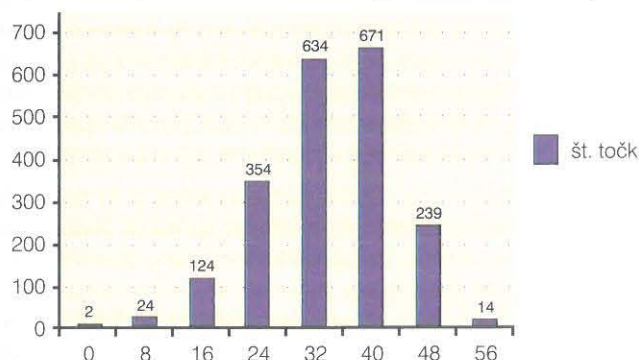
Petek, 9 junij, 2. pola

Slovensko ozemlje v poznoantični in zgodnji srednjeveški dobi
Razporeditev po doseženih točkah (od 60 možnih točk)

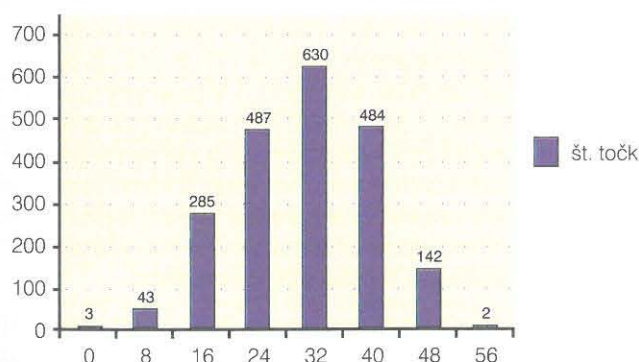
Sobota, 10 junij, 1. pola

Srednjeveška mesta in podeželje
Razporeditev po doseženih točkah (od 60 možnih točk)

Sobota, 10. junij, 2. pola

Slovenci v prvem desetletju po drugi svetovni vojni
Razporeditev po doseženih točkah (od 60 možnih točk)

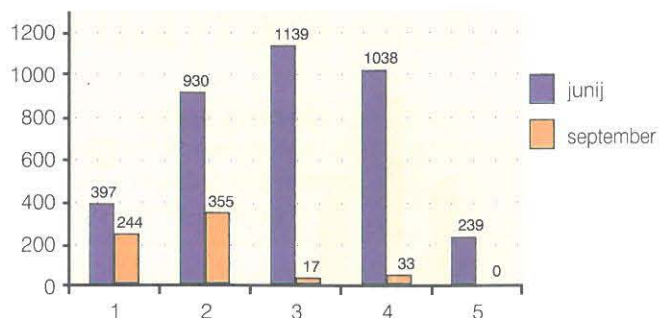

Septembrski rok mature

Za ta rok je značilno, da pristopi k izpitu bistveno manj kandidatov. Hkrati so to mnogokrat kandidati, ki junija niso bili uspešni bodisi na koncu 4. letnika bodisi na maturi ali pa želijo dvigovati doseženo oceno. To vsekakor vpliva tudi na rezultate, v vseh preteklih letih so bili rezultati jesenske mature slabši od junijskih. Pri spremembi točk v ocene pa, kljub nasprotovanju RPK za zgodovino, veljajo junijska merila. Komisija ni uspela prepričati RPK, da bi se merila tudi za ta rok določala na podlagi vsebinske analize mejnih nalog.

Iz grafikona v naslednjem stolpcu je razvidno, da odličnih ocen jeseni, kljub velikemu številu kandidatov, ni bilo. Nasploh so prevladovali nezadostne in zadostne ocene. Glede na to, da je žreb določal, katere pole so se pisale spomladi in katere jeseni, in glede na sestavo nalog razlog za nizke ocene verjetno

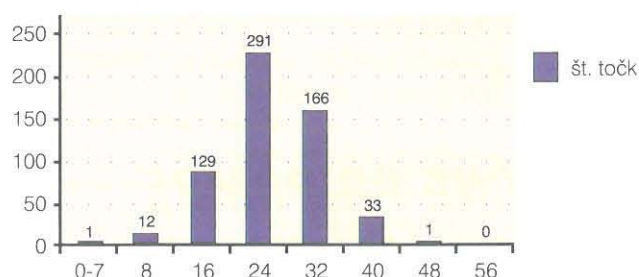
ni v polah. Je pa potrjeno prizadevanje RPK, da se tudi jeseni pregleda mejne pole in posebej določi pragove za ocene

Rezultati septembrske mature po posameznih polah

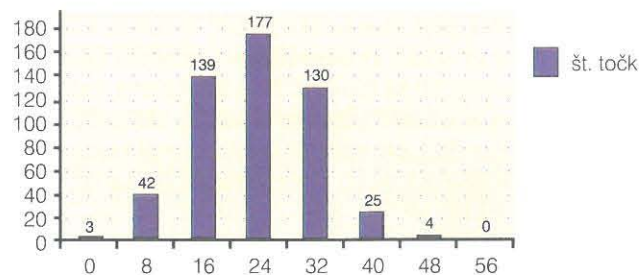
Petek, 1. september, 1. pola

Industrijalizacija v 19. stoletju
Razporeditev po doseženih točkah (od 60 možnih točk)

Petek, 1. september, 2. pola

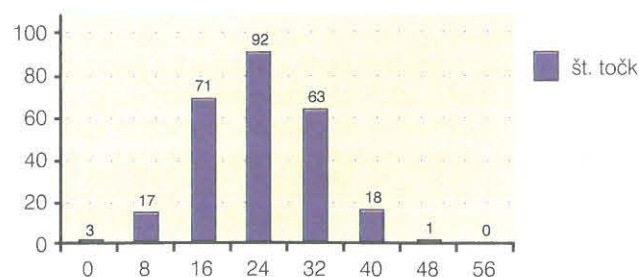
Slovenci v rimsko-nemškem cesarstvu

Razporeditev po doseženih točkah (od 60 možnih točk)

Sobota, 2. september, 1. pola

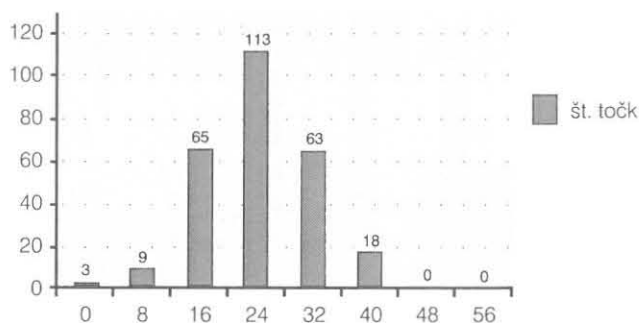
Slovenci v habsburški monarhiji v prvi polovici 19. stoletja
Razporeditev po doseženih točkah (od 60 možnih točk)

Sobota, 2. september, 2. pola

Zgodnje visoke kulture

Razporeditev po doseženih točkah (od 60 možnih točk)

Izkušnje letošnje mature bodo, potem ko bo opravljena še vsebinska analiza nalog, lahko dobro izhodišče za nadaljnje delo nove RPK.

Zora Rutar Ilc
Brane Slivar

KRITIČNE PRIPOMBE H KRITIKAM ANALIZE SPREMLJAVE ...

Ker nimava namena bralcev dolgočasiti s konceptualnimi in metodološkimi izhodišči in utemeljitvami projekta Spremljave gimnazijskega programa (po katerih je zasnovana tudi analiza spremljave pri zgodovini), zainteresiranim priporočava, da preberejo članek v Sodobni pedagogiki Model evalvacijske študije prenovljenega gimnazijskega izobraževanja (Rutar Ilc in Šteh Kure, SP, 4, 1999, str. 70–88), v katerem so bila obširno predstavljena in s tem dana v prestres širši strokovni javnosti. Nanje ni bilo nobenega negativnega strokovnega odziva, ampak so bila, nasprotno, deležna vrste neformalnih potrditev, tako da o njihovi strokovnosti verjetno ne gre dvomiti. Na tem mestu pa bi opozorila na nekaj spregledov v kritiki Analize spremljave (prim. Zgodovina v šoli, letnik IX, št. 2, str. 42–46).

Dr. Vodopivec večkrat omenja anketiranje in anketo in pri tem Analizo spremljave zgodovine avtorice Vilme Brodnik enači z anketo. Že samo prebiranje članka Brodnikove jasno nakazuje dva pristopa v analizi: eden se nanaša na opazovanja v razredu in intervjuje po opazovanjih, drugi pa na odgovore iz Vprašalnika za spremljanje prenovljenega učnega načrta (str. 14 in 15). Rezultati ankete torej predstavljajo le en del rezultatov. Večji del rezultatov pa temelji na opazovanjih in intervjujih, zato ne moremo enačiti rezultatov iz kvalitativnega dela raziskave (torej iz opazovanj in intervjujev) z rezultati ankete.

Posledica tega spregleda je napačno razumevanje grafičnih obdelav rezultatov kvalitativnega dela raziskave in zgrešen sklep, da je »pravo sporočilo ankete, ki nam v odstotkih, v barvnih grafikonih in statističnih stolpcih ... predstavlja ...«. Sporočilo ankete namreč ni predstavljeno v grafikonih in stolpcih, ampak korektno navaja frekvence (število učiteljev). Pač pa so v grafikonih in stolpcih predstavljeni rezultati opazovanja in intervjujev.

Prav ti pa so razlog najpomembnejšega nesporazuma. Po metodoloških izhodiščih projekta je predvideno, da se grafikon in stolpci in % v njih izpeljujejo iz frekvenc oz. števila opazovanih elementov pouka v vseh opazovanih minutah skupaj. Teh (namreč spremljanih elementov) lahko že v enem samem opazovanju nanese čez 100, tako da je grafikon mogoče predstaviti tudi za razmerja elementov oz. aktivnosti pri enem samem učitelju oz. opazovanju (v tem primeru bi grafikon prikazoval, koliko % vseh opaženih elementov predstavlja določen element).

Tako je tudi pri večini grafikonov v besedilu Brodnikove. Npr. graf pogostosti rabe primerov (str. 9) ne kaže, koliko učiteljev je uporabljalo primere, ampak koliko % vseh opazovanih elementov predstavlja element oz. aktivnost dajanja primerov. V teh primerih torej ne gre za »statistično računanje odstotkov pri tako majhnem vzorcu ...« (str. 46). Izhodišče tu namreč ne predstavlja število učiteljev, ampak število opaženih elementov in razmerja med njimi.

Edini grafikon oz. %, ki je izpeljan iz numerusa učiteljev, je pri neproblemski oz. problemski obravnavi (str. 8) in zanj omenjena kritika drži (vendar pa ne izhaja iz metodološke zasnove projekta, ampak gre za lapsus avtorice). Pri grafu o povezavah (str. 8) pa gre prav tako za % opazovanih elementov povezav pri pouku, ne pa za % učiteljev, kakor je ob grafu napačno zapisano.

V tem kontekstu pa naj izkoristiva priložnost in na kratko osvetliva temeljno poanto kvalitativnih raziskav. Kvalitativne raziskave so namenjene osvetljevanju določenih pojavov v praksi. V tem kontekstu nam lahko zanimive in upoštevanja vredne podatke ponudijo tudi opazovanja zelo majhnega vzorca, izjemoma tudi enega samega primerka. Pokaže nam vso paleto možnih odzivov pri praktikah. Numerusi v naši raziskavi so se gibali pri opazovanjih med 8 in 12, kar je za kvalitativne raziskave kar spodobna številka. S kvalitativno raziskavo nam torej gre predvsem za ugotavljanje signalov o tem, kaj vse utegne biti na terenu problematično in zakaj. Statistično pomembne trende pa ugotavljamo s kvantitativnimi raziskavami (in jih omenjena analiza ne vključuje, kar tudi ni bil njen namen). V omenjeni raziskavi je torej šlo predvsem za opozarjanje na nekatere pomanjkljivosti, ki se v praksi pojavljajo v interakciji učitelja z učnim načrtom. Pri tem ne gre za statistično pomembne trende, kot smo že opozorili, ampak za upoštevanja vredne signale iz prakse, ki jim moramo prisluhniti vsi, od snovalcev učnih načrtov do svetovalcev na ZŠ, zato da lahko pravi čas in smiselno posredujemo.

Ob koncu kritike dr. Vodopivec navaja, da se Zavod pri snovanju objavljene ankete ni bil pripravljen z nikomer posvetovati in tudi potem ne, ko je bila delno že opravljena, nikogar poslušati, bi dodali še to. Eno temeljnih izhodišč spremljave je bilo, da so poročila predmetnih svetovalcev obravnavana v razširjenih predmetnih skupinah, nekateri svetovalci pa so jih obravnavali tudi na študijskih skupinah. Celotno gradivo je pregledal tudi projektni svet, sestavljen iz zunanjih, neodvisnih fakultetnih sodelavcev. O samih metodoloških osnovah projekta smo se že na samem začetku konzultirali z uveljavljenimi metodologi zunaj Zavoda. V snovanje in izvajanje omenjenega projekta je bilo torej vključenih toliko različnih instanc in strokovnjakov in toliko dogovarjanja, kot v redkokateri projekt pri nas.

Naj za konec omeniva, da je tudi najina vizija slovenskega šolstva v aktivnem in samostojnem učitelju, predvsem pa tudi v aktivnem in samostojnem dijaku, na katerega pa se žal v prevladujočem, na učitelja osredotočenem pristopu vse prevečkrat pozablja.

Verica Peterle Grahonja

ORTOPEDSKA BOLNIŠNICA VALDOLTRA (1909–1999)

Ortopedska bolnišnica Valdoltra, danes ena vodilnih ortopedskih ustanov v Sloveniji, je 21. decembra 1999 praznovala 90. rojstni dan. Pred devetdesetimi leti se je bolnišnica iz sezonskega okrevališča spremenila v pravo zdravstveno ustanovo in začela delovati neprekinjeno vse leto.

V ortopedsko bolnišnico pa se je razvila šele po letu 1956, ko je začelo upadati število obolelih za kostno in sklepno tuberkulozo.

Razgibana zgodovina bolnišnice pa v resnici sega še dlje, v konec 19. stoletja. Od svojega nastanka do danes je večkrat spremenila namembnost in svoje gospodarje, kar je bilo pogojeno s politično-zgodovinsko situacijo v tem delu Slovenije. Preživela je pet »vladin«: avstro-ogrsko, italijansko (fašistično), nemško, jugoslovansko in sedaj slovensko.

Bolnišnica nosi ime po kraju, v katerem se nahaja. Ime Valdoltra – »Val d'Oltra« – izhaja iz italijanskega jezika, kar v prevodu pomeni »dolina preko« (preko Miljskih hribov). Tako so prebivalci Milj (Muggie) imenovali območje od ankaranskih solin do Debelega rtiča. Danes se tudi katastrska občina med Sv. Katarino in Debelim rtičem imenuje Oltra.

Razlogi za nastanek

Slovensko primorje je v 19. stoletju pripadalo najprej habsburški monarhiji, po letu 1867 pa avstro-ogrski monarhiji. Trst z Miljami, kot najpomembnejši bližnji kraj, je sodil med večja in hitro rastoča kapitalistična mesta z razvijajočo se industrijo ter razvijajočim se pomorskim in železniškim prometom (»južna železnica«). Z rastjo industrije je v Trstu in okolici naraščalo mestno prebivalstvo. Najštevilnejši prebivalci so bili delavci, ki so bili zaradi napornega dela in slabih življenjskih pogojev izpostavljeni različnim vrstam nevarnih bolezni, med katere sodi tudi tuberkuloza. Obolelost za tuberkulozo je najpogostejše odraz velikega napora, podhranjenosti, slabih življenjskih in higienskih pogojev. Zaradi vseh navedenih vzrokov je bolezen v preteklosti prizadela v največji meri otroke v prvih desetih letih življenja. Najpogostejši obliki tuberkuloze, ki sta napadali mlade bolnike, sta bili kostna in sklepna tuberkuloza (osteo-artikularna tuberkuloza, skaljšano OAT) in škrofuloza. Ime bolezni škrofuloza izvira iz latinščine, in sicer scrofula oziroma scrofulae, kar pomeni otekle bezgavke. S tem je mišljeno škrofulozno obolenje vratnih bezgavk. Pri bolnih otrocih so se pojavile vidno povečane in tipne bezgavke na vratu, pod čeljustjo in pod ušesi. Postopoma je koža nad njimi postala napeta, modrikasta in se je končno lahko tudi predrla. Izcejal se je gost gnoj. Otroci so se okužili prek žrela, na primer z umazanimi rokami. Izkašljani tuberkulozni bacili bolnikov so bili na predmetih skupne uporabe. Ker obolenje ni bilo življenjsko nevarno, bolezni niso posvečali dovolj pozornosti. Od otroka se je prenašala na odraslega, pri katerem se je zaradi infekcije bezgavk razširila na pljuča. Širjenje bacila sta povzročila prav tako nečista posoda in mleko tuberkuloznih krav. V času ko ni bilo še zdravil proti tuberkulozi, so pomagali pri zdravljenju sonce, morje, svež zrak in dobra hrana. Za otroke pa je bilo zelo pomembno, da so bili vsaj za nekaj časa stran od virov okužbe.

Da bi obolevnost zmanjšali, so se v tedanji Italiji in Avstriji, po zgledu drugih evropskih držav, zavzemali za ustanavljanje obmorskih zdravilišč, kjer bi bolniki počivali, se primerno hranili in živeli v urejenih prostorih.

Ustanavljanje obmorskih zdravilišč

V Angliji so že v 18. stol. dokazali zdravilni vpliv morja in obmorskega podnebja. Kljub takratnemu prepričanju, da se škrofuloza zdravi z dotikom kraljeve roke, sta v 19. stol. tako Italija (1842) kot nekaj desetletij pozneje tudi Avstro-Ogrska, začeli ustanavljati obmorska zdravilišča. Slednja je v Gradežu leta 1875 odprla zdravilišče pod imenom »Primo ospizio Austriaco«. Deset let zatem pa je tržaško Društvo prijateljev otrok (Società degli Amici dell' Infanzia, ustanovljeno leta 1884) v Trstu zgradilo na območju sedanje tržaške luke »L'Ospizio per i poveri scrofulosi in Trieste«, ki se je leta 1900 moralo umakniti razširjajoči se luki.

Društvo prijateljev otrok je potrebovalo novo lokacijo za opravljanje svoje dejavnosti. Izbralo si je območje današnje bolnišnice Valdoltra, ki je bilo v glavnem neobdelano in poraščeno s trstičevjem. Novo obmorsko okrevališče bi bilo namenjeno revnim tržaškim otrokom, ki so v večini primerov že kazali znake bolezni ali vsaj posledice slabih življenjskih razmer, v katerih so živeli. Pogosto so bili ti otroci potrebni le svežega zraka, vetra z morja in dobre hrane, pa so že okrevali. Val d'Oltra je bila pravi kraj za to, saj je bila nenaseljena, imela je čist zrak in bila je ob morju.

Opizio marino (obmorsko okrevališče)

Tako je Društvo prijateljev otrok iz Trsta zgradilo v tedanji Oltri skromno okrevališče za sezonsko zdravljenje škrofuloznih otrok, ki je obsegalo stavbo – ležalnico, lesene barake, kjer so otroci spali, in kopališče.

Leta 1902 je začelo okrevališče delovati kot »Ospizio marino«, a je bilo odprto le tri poletne mesece. Večina bolnikov v tako kratkem času ni okrevala, zato so se morali bolni vračati na svoje neurejene domove, v kakršnih so pač živeli revni sloji tržaškega in istrskega prebivalstva.

Kljub vsemu pa se je ugoden vpliv klimatskega zdravljenja pokazal tako pri škrofuloznih kot pri zdravstveno ogroženih otrocih, še posebej pa pri vseh oblikah tako imenovane kirurške tuberkuloze.

Pomen naravnih dejavnikov in metode zdravljenja na začetku 20. stoletja

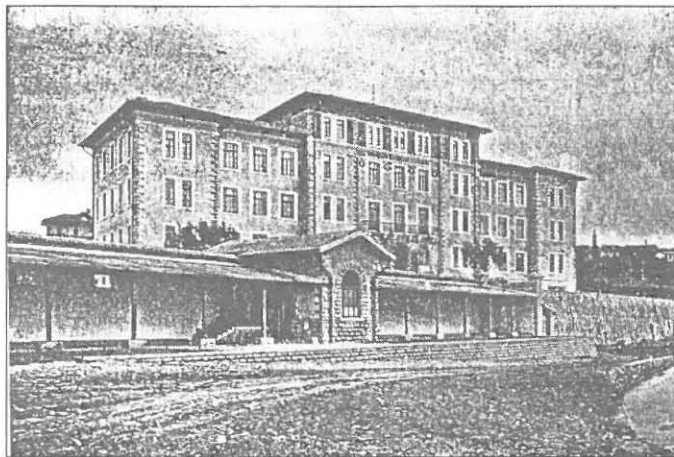
Kako pomembni so bili naravni dejavniki pri tedanjih metodah zdravljenja, priča povzetek poročila iz leta 1914, ki ga je za triletno obdobje napisal tedanji direktor bolnišnice, dr. Emilio Comissa. Med poglavitne dejavnike je uvrstil zrak, difuzno svetlobo, sonce in morsko vodo.

Predvsem zrak ima zaradi svojega stalnega učinka zelo pomemben terapevtski vpliv (talasoterapija). Vetrovi, ki pretežno pihajo na tem območju (široko, maestral, libeccio), pihajo z morja in vsebujejo majhne delce morske vode in popolnoma

nič prahu ali nesnage. Njihovo delovanje na kožo lahko primerjamo z neprekinjeno masažo, njihov učinek pa je podoben toniku za ves organizem. Morski zrak prodre v vse prostore stavb s pomočjo ventilacije, zato so bolniki z njim nasičeni.

Dodatni terapevtski učinek ima svetloba (helioterapija). Difuznost svetlobe, ki se lomi na morskih valovih, prodre skozi površino telesa in zmanjša posledice tuberkuloze. Na začetku je treba sončenje previdno odmeriti, ker vsak posameznik sprejema količino sončnih žarkov različno. Bolnikom, ki so brez težav prenesli do osem ur sončenja dnevno, je helioterapija tudi najbolj pomagala. Veliko polemik je bilo okoli vprašanja, ali je bolje izpostaviti svetlobi vse telo ali samo prizadeti del telesa. Končni sklep je bil, da je najbolje izpostavljati svetlobi čim večji del telesa. Zato so na mavčni oblogi, ki je imobilizirala obolele okončine, naredili odprtine, skozi katere je pronicala svetloba do obolelega mesta. Tako se ni bilo treba odreči dobrodelnim učinkom sonca.

Naslednji pomembni zdravilni dejavnik je morska voda (hidroterapija). Poletna kopel v morski vodi in zimska kopel v ogrevani morski vodi zelo koristita bolnikom, ki boleajo za kirurško tuberkulozo, rahitisom in anemijo. Za učinkovito zdravljenje sta bila pomembna dolžina in način kopeli. Pred kopeljo so bili bolniki veliko časa na soncu. V vodo pa so lahko stopili šele, ko je bila njihova koža primerno topla.

Glavni paviljon (Avstrijski paviljon) in nadstrešek na plaži (1909)

Potopitev je bila kratka, največ do dveh minut, v vodi niso smeli mirovati. Ko so stopili iz vode, so se bolniki izpostavili soncu, dokler se njihovo telo ni ponovno segrelo. Ta postopek so ponovili še tri- do štirikrat. Takšne kopeli so trajale približno dve uri in so jih izvajali dvakrat dnevno.

Izkušnje so pokazale, da je redna in pravilna prehrana najboljša podpora zdravstveni terapiji. Večina bolnikov je izhajala iz revnih okolišev in njihova prehrana je bila pomanjkljiva. Zato so v okrevališču že zelo zgodaj poudarjali pravilno in zdravo prehrano. Veliko pozornost so posvečali raznolikosti jedi, kar pomeni, da se enaka jed ni smela ponavljati prepogosto.

Čeprav so tedaj zdravili največ s konzervativnimi terapevtskimi metodami, so dobri rezultati dokazali (89,4 % ozdravljenih v tiletju), da so določene oblike bolezni s pravilnim zdravljenjem lahko pozdravili brez operativnega posega. Število neozdravljenih pa ne gre na račun slabe metode zdravljenja, temveč je vezano na omejen čas zdravljenja. Okrevanje je trajalo približno 178 dni, za težje oblike bolezni tudi več kot eno leto. Večina

neozdravljenih bolnikov ni ostala dovolj časa v okrevališču, da bi popolnoma ozdravela. Delež stroškov zdravljenja so nosile tako občine kot province, le-te pa so odobravale samo nekajmesečno zdravljenje. Neozdravljeni bolniki so zapuščali bolnišnico tudi na zahtevo svojih družin, ki so jih v nasprotju z zdravniškim nasvetom vzele iz bolnišnice.

V redkih primerih so se odločali tudi za operativne posege pod anestezijo. Kot anestetik so uporabljali skoraj izključno eter, ki so ga vdihavali z gaze. Dezinfekcijo telesa, ki so ga operirali, so izvajali po metodi Grossich z jodovo tinkturo. Rokavice so se pojavile pozneje, zato so si zdravniki dezinficirali roke z milom in alkoholom.

Tedanje klimatsko zdravljenje ni bilo šablonsko, temveč je temeljilo na strogo določenih pravilih in je bilo dozirano glede na sončenje, zračne kopeli, poletne in zimske kopeli. Poleg helio- in talasoterapije je bil velik poudarek tudi na fizioterapiji, torej na aktivni gimnastici in na dihalnih vajah, ki so jih bolniki opravljali na prostem.

Rojstni dan bolnišnice Valdoltra – 21. december 1909

Potrebe po zdravljenju slabotnih in škrofuloznih otrok iz Trsta in takratnega avstrijskega zaledja so naraščale. S pomočjo Društva prijateljev otrok in z dobrodelnimi akcijami tržaškega

Kadi z morsko vodo. Prostorji so bili ogrevani z energijo iz lastne centrale (1909)

in primorskega prebivalstva, so v letih 1908/9 zgradili veliko bolnišnico. Za takratne razmere je bila ena najsodobnejših zdravstvenih ustanov. Sestavljena je bila iz sedmih objektov, z zmogljivostjo 270 postelj. Opremljena je bila z opremo za helioterapijo (sončna terapija) in talasoterapijo (zračna terapija). V glavnem bolniškem paviljonu A (imenovan tudi Avstrijski paviljon) so bili nameščeni pokretni bolniki. V vsakem nadstropju je bilo po šest sob in dnevni prostor. Paviljon je bil razdeljen na moško in žensko krilo. Opremljen je bil z velikimi kadmi, v katerih so se lahko bolniki pozimi kopali v ogrevani morski vodi, na razpolago pa so imeli tudi zaprti bazen (hidroterapija). Za vsak oddelek sta skrbeli po dve častni sestri.

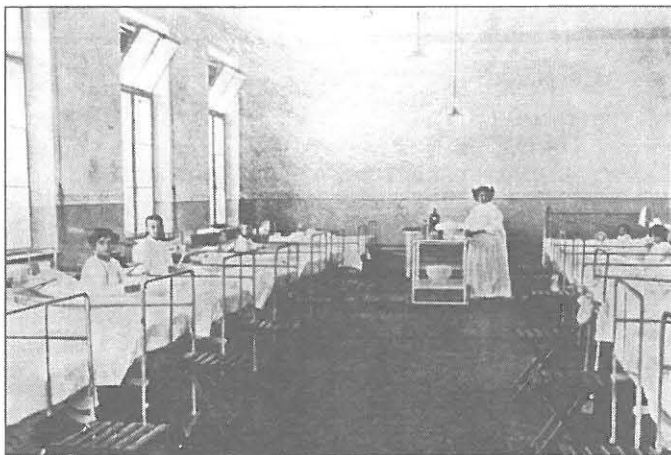
Bolnišnico je vodil primarij, ki je bil hkrati njen strokovni in upravni direktor. Pomagala sta mu zdravnikova asistenta, ki sta bila stalno nameščena v za to namenjenem objektu. Urejena je bila tudi brezplačna stomatološka oskrba bolnikov. Poleg paviljona A so postavili še stavbe za kuhinjo, pralnico in dezinfekcijo, strojnico in kurilnico, izolirnico za bolnike z nalezljivimi boleznimi, ležalnico in stanovanjsko poslopje.

Okrevališče je imelo lasten vodovod, električno centralo, ogrevanje s paro, telefonsko povezavo (med paviljoni in s Trstom) ter urejeno kanalizacijo. Tudi za prevoz potnikov je bilo poskrbljeno, in sicer s parnikom od Trsta do Valdoltre ali z vlakom od Trsta do Kopra in nato s parnikom do okrevališča.

Glede na socialno sestavo bolnikov so se le-ti delili na samoplačnike in na take, ki so bili v socialnem skrbstvu. Otroci revnih prebivalcev občine Trst so bili hospitalizirani na stroške Društva prijateljev otrok. Ostali bolniki pa so odvisno od kategorije penziona morali bivanje plačati sami. Najdražja sta bila penziona I. in II. razreda z eno- ali dvoposteljno sobo.

V tem primeru je imel bolnik pravico do dveh zdravniških pregledov dnevno in do zdravniško predpisane kopeli. To ga je stalo od 8 do 15 kron. Plačal je z dvomesečnim predplačilom, ki so mu ga po končanem zdravljenju lahko vrnili. Posebej je moral plačati še operativne posege in ortopedske pripomočke. Penzion III. kategorije je bil namenjen le otrokom od treh do petnajstih let in je stal 2, 64 krones dnevno. Otroci do treh let starosti, ki so najpogostejše zbolevali za rahitisom, niso sprejemali.

Za oskrbovanje tako velikega bolniškega objekta je bil pri bolnišnici ustanovljen kmetijski obrat z 28 hektari obdelovalne površine. Bolnišnica se je torej v glavnem oskrbovala sama. Njive, vinograde in vrtove so obdelovali koloni, ki so skrbeli tudi za govedo, prašiče in perutnino. Bolnišnica je imela tudi

Pogled na spalnico. Za bolnike je skrbela častna sestra (1909–1922).

lastno vinsko klet, zato so bolniki pri obroku dobili še kozarec vina. Oskrba z drugim materialom je v glavnem potekala po morju. V ta namen so zgradili pristajalni pomol, od koder so stvari prepeljali do paviljonov s pomočjo vozičkov na tirih.

21. december 1909 je za bolnišnico zgodovinski datum, saj je tedaj ustanova začela delovati neprekinjeno vse leto. Iz sezonskega okrevališča se je spremenila v pravo hospitalno ustanovo. Čeprav je bila sprva namenjena le otrokom, so postopoma sprejemali tudi odrasle. V prvih treh letih je število bolnikov naraslo na 865. To so bili predvsem bolniki s kostno in sklepno tuberkulozo. Zdravilišče, ki se ga je še naprej držalo neupravičeno ime »Obmorsko okrevališče«, je kmalu zaslovelo kot eno vodilnih za zdravljenje kostne in sklepne tuberkuloze v Avstriji. Večina bolnikov je bila še vedno iz Trsta in Istre, med njimi je bilo največ slovenskih otrok, kar je bila prav gotovo posledica slabih življenjskih pogojev, v katerih so živeli Slovenci v Trstu. Uspešni rezultati zdravljenja so privabljali v Valdoltra vedno več bolnikov tudi iz drugih krajev avstro-ogrske monarhije.

Vendar pa je bolnišnica delovala neprekinjeno le do julija 1915, saj je njen hiter in uspešen vzpon prekinila prva svetovna vojna (do julija 1919). Že prve dni julija je bolnišnico zasedla avstrijska vojska in jo zaprla z izgovorom, da bo vojna ogrozila bolnike. Nekateri bolniki so bili odpuščeni, večina pa je bila premeščena v bolnišnico v Trst. Avstrijski vojaki so v parku bolnišnice namestili protiletalske topove, kar je povzročilo italijansko bombardiranje bolniških objektov.

Bližal se je konec vojne. Po vojnem preobratu pri kraju Vittorio Veneto, 24. oktobra 1918, je avstrijska vojska ob svojem odhodu zasegla vse, kar je bilo uporabno: električne akumulatorje, bakrene cevi za morsko vodo, postelje, žimnice in drugo pohištvo. Bolnišnico je zapustila v žalostnem stanju. Direktor bolnišnice je za obnovo pridobil podporo italijanskega generala Petittija in polkovnika Sebastianellija, ki je upravljal s sanitetnim uradom. Obnova bolnišnice se je kmalu začela s pomočjo 3. italijanske armade. Ponovno delovanje bolnišnice je omogočila tudi materialna pomoč zaveznikov, predvsem pomoč Rdečega križa. Leta 1919 je Okrevališče v Valdoltri ponovno sprejelo prve bolnike. Naslednje leto je bil zabeležen še posebej visok obisk. Le-ta je bil posledica velikega števila dunajskih otrok in drugih bolnikov, ki so jih na zdravljenje napotile ameriška misija in druge inštitucije, kot so občina Trst, Nacionalna zveza vojnih invalidov, Tržaški komite Rdečega križa, Istrska provinca, Zveza vojnih sirot Beneško-Juljske krajine itn.

Kljub raznim dobrodelnim akcijam se bolnišnica ni mogla izkoptati iz finančnih težav, zato je Društvo prijateljev otrok iz Trsta, 1. septembra 1920, odstopilo Obmorsko okrevališče v Valdoltri italijanskemu Rdečemu križu. Pod novo upravo, ki je trajala do decembra 1943, je Valdoltra doživela svoj drugi vzpon. Kazal se je v modernizaciji, v povečanju bolniških zmogljivosti in diagnostičnih pripomočkov ter v razširitvi strokovne dejavnosti.

Ospedale marino »Duchessa Elena a' aosta in Valdoltra«

Novembra 1921 je okrevališče v znak podpore obiskala vojvodinja Elena d'Aosta in položila temeljni kamen novemu paviljonu B, ki je bil dokončno zgrajen leta 1939 (imenovan tudi Italijanski paviljon). Ob tej priložnosti so ustanovo preimenovali v Ospizio Marino »Duchessa Elena d'Aosta« in Valdoltra. V obdobju od leta 1928 do leta 1932 pa se je Valdoltra končno otresla nepravlega imena in se je uradno preimenovala iz okrevališča (Ospizio) v bolnišnico (Ospedale Marino Duchessa Elena ...).

Junija 1929 je vodstvo bolnišnice prevzel dr. Mezzari in jo je vodil do kapitulacije Italije septembra 1943. V tem času je bila v Italiji na oblasti močna fašistična vlada, ki je v veliki meri prispevala k razcvetu nove bolnišnice, saj je finančno in organizacijsko podpirala vse pomembnejše zavode. Zasluge vlade je v svojem poročilu poudaril tudi dr. Mezzari, ki je opisal dinamiko razvoja za petletno obdobje od leta 1928 do leta 1932. V začetku tridesetih let je italijanski Rdeči križ začel izvajati velika obnovitvena dela. Najprej so poskrbeli za varnost bolnikov in park ogradili z zidom in železno ograjo, ki je ločevala bolnišnične paviljone od ceste.

Uredili so plažo ob obali in peskovnik. Na prednjem pročelju glavnega paviljona (paviljon A) so zgradili tri terase, primerne za helioterapijo. V notranjosti paviljona so namestili dvigalo, ki

je preneslo težo postelje z bolnikom ali pet oseb. To je olajšalo prenos imobiliziranih bolnikov iz nadstropij v operacijske sobe, mavčarnico, morske kopeli ... Drugi paviljon so iz generalne ortopedske kirurgije predelali v prostore, namenjene direkciji, ekonomatu in sprejemu (sedanji paviljon C). Vse kirurške in ortopedske usluge pa so premestili v tretje nadstropje glavnega paviljona. Pripravili so tudi bivalne prostore z majhno cerkvico za častne sestre (nune) in zgradili samski dom za zdravnike in druge uslužbenke (danes je tukaj uprava). Zgrajena je bila nova operacijska dvorana, opremljena z novimi instrumenti in novo sterilizacijsko napravo. Z novo aparaturo so opremili mavčarnico, radiološki kabinet in laboratorij za kemične in kožne preiskave ter laboratorij za eksperimente z živalmi. Uredili so vinsko klet, prostore za skladišča, za shrambo in za tri hladilne celice za hrano in proizvodnjo ledu.

Že v prvih letih je bolnišnica sama skrbela za prehrano bolnikov in osebja, pozneje pa je kmetijski obrat še bolj razvila. Obdelovalne površine, ki so jih obdelovali koloni, so povečali z 28 na 60 hektarjev (kmetijski obrat so ukinili leta 1990). Lastna prizvodnja hrane in reja živine je omogočila kakovostnejšo prehrano, ki se je razlikovala glede na stanje bolnika in glede na način plačila zdravljenja: *tekoča dieta* (za operirance in bolnike v kritičnem stanju), *lahka dieta* (za okrevajoče), *prva dieta* (za bolnike I. in II. razreda ter za medicinsko in upravno osebje), *druga dieta* (za bolnike III. razreda in ostalo osebje), *posebna dieta* (po zdravniškem predpisu).

Vse to in uspešni rezultati zdravljenja so vplivali tudi na vse večje število bolnikov, saj se je v primerjavi s prejšnjim obdobjem obisk povečal za 34 %. Vendar pa se je spremenila starostna struktura bolnikov. Zmanjšalo se je število otrok, starih od enega do desetih let, povečalo pa se je število bolnikov od deset do dvajset let ter starejših od dvajset let. Tudi v tem obdobju je prevladovalo število bolnikov z OAT.

Dr. Mezzoaeri je ponovno proučil vpliv klimatskih dejavnikov na zdravljenje in prišel do podobnih pozitivnih sklepov v korist le-teh kot njegov predhodnik dr. Comisso. Kljub temu pa so dodatno raziskali vpliv sončne svetlobe na različne tipe OAT in postavili temeljno pravilo, ki se je glasilo, da je treba pravilno dozirati sončno svetlobo. Z analizo razmerja med količino sevanja in časom v dnevu, ko so bolniki lahko izpostavljeni soncu, so se odločili, da helioterapijo postopoma zmanjšujejo do popolne prekinitve. Prav tako so razširili svoja spoznanja o učinku morskih kopeli kot pomembni terapiji pri razgibavanju. Velik pomen je imelo ortopedsko zdravljenje. Osnova tega je bila imobilizacija obolelih delov, predvsem z mavcem. Mavčno oblogo so naredili tako, da so oboleli del lahko izpostavili soncu. Za operativne posege so se odločali zelo redko. Preden so bolnika operirali, so ga temeljito pregledali in ga nekaj časa opazovali. Pred operacijo so kraj posega umili z vodo in milom, odstranili z etrom kožno maščobo in ta del prekrili z obkladki iz vode in alkohola. Obkladke so odstranili šele v operacijski sobi. Kot anestetik so še vedno uporabljali eter, za manjše operacije pa so uporabili lokalno anestezijo. Krvavitvam so se izognili s trakovi, ki so bili posebej določeni za zgornje (»Grandesso-Silvestri«) in spodnje (»Esmarch«) okončine. Za šive so uporabljali niti iz različnih materialov, najraje pa tanko nit »catgut« – organski material iz črev živali (cat – mačka), ki se je v telesu razgradil in ga ni bilo treba odstranjevati. Ta se je na vlagi napihnil in skrajšal, zato vozlov niso nikoli stisnili. Vrsta niti je bila odvisna od kraja poškodbe oz. šiva.

Če so morali zašiti kožo, je bil primeren svilen sukanec, ker

se je obdržal dolgo časa. Pri močnem dehidriranju so bolniku pomagali s klizmo slane raztopine ali glukoze. Bolnišnica je imela na razpolago vso potrebno opremo za transfuzijo, darovalce krvi pa so izbrali med pomožnim in zdravniškim osebjem. Zanimiva je bila priprava zdravnika kirurga na operacijo. Ta obred se je začel z desetminutnim umivanjem rok pod tekočo vodo z milom iz mandljevega mleka. Sproti si je roke krtačil s sterilno ščetko. Nato jih je posušil s sterilnimi krpami in zatem potopil prste v jodovo tinkturo. Dezinfekcijo rok je zaključil z desetminutnim umivanjem v alkoholu. Nato si je na roke nadel gumijaste rokavice, čez njih pa še rokavice iz tankega sukanca. Da bi preprečili postoperativni šok, so poskušali izvesti poseg na tak način, da so bile krvavitve in poškodbe tkiva čim manjše, uporaba narkotika pa minimalna.

Število ozdravljenih z OAT predstavlja pomemben uspeh v času, ko še ni bilo antibiotične in tuberkulostatske terapije in je še vedno veljalo Calotovo svarilo: »Kdor se kirurško loti tuberkuloznega žarišča, odpira vrata smrti.«

V letu 1939 je bil dograjen paviljon B. S tem se je zmogljivost Valdoltre povečala in število postelj je naraslo na 360. Predvojna obnova bolnišnice je bila končana.

Ob kapitulaciji Italije, septembra 1943, je te kraje zavzela nemška vojska. V poslopja bolnišnice se je naselila nemška komanda. Bolniki in osebje so se ponovno selili, tokrat v Monte Alberi v okolico Vicenze. Ko se je aprila 1945 nemški okupator umaknil, je za sabo pustil razdejanje, podobno tistemu iz leta 1918 ob odhodu avstrijske vojske. Bolnišnični paviljoni in pomožne stavbe so bili opustošeni in v neuporabnem stanju. Te poškodovane objekte je maja 1945 začela uporabljati sanitetna služba IX. korpusa (Primorski) JLA za internirance in ranjence. Bolnišnica in posestvo v Valdoltri sta bili na podlagi PNOO-ja (Pokrajinski narodno-osvobodilni odbor) za Slovensko primorje in Trst pod začasno upravo »Komisije za upravo narodne imovine« (KUNI), ki je tudi poskrbela za njeno obnovo. Komisija je od prve Narodne vlade LRS dobila ukaz, naj takoj začne z obnovitvenimi deli in usposobi bolnišnico za čimprejšnji sprejem bolnikov. Tako se je začela med leti 1945 in 1947 prva povojna obnova z namenom, da se tu ustanovi center za zdravljenje kostno-sklepne tuberkuloze. V začetku septembra 1945 je bolnišnica sprejela svoje prve bolnike z OAT.

Valdoltra – prva specialna bolnišnica za OAT v Sloveniji

Ker je po drugi svetovni vojni število bolnikov s kostno in sklepno tuberkulozo naraščalo, si je tedanja slovenska vlada prizadevala, da bi bolezen zajela, in je s krediti podprla obnovo Valdoltre. Za rešitev tega perečega problema v slovenskem prostoru (razen primorskega pasu) ni bilo primerne prostora in tudi zadostnega števila usposobljenega kadra ne. S tem se je Valdoltri ponudila nova priložnost, ki jo je izkoristila in postala prva in edina specialna bolnišnica za OAT v Sloveniji. Delo v bolnišnici je zahtevalo veliko strežnega osebja, ki pa je bilo tedaj večinoma malo izobraženo, saj so se npr. bolničarji svojega poklica naučili ob delu z bolniki ali pa med služenjem vojaškega roka v enoletni bolničarski šoli. Da bi zadostili novim kadrovskim potrebam, so veliko pozornost posvetili tudi izobraževanju osebja. Tako so se tu sočasno specializirali zdravniki in šolali srednjemedicinski kadri raznih profilov.

Preizkus operacije (začetek šestdesetih let)

Valdoltra – zvezni inštitut za OAT

Take ustanove pa ni povezovala le Slovenija, temveč cela novonastala država Jugoslavija, saj je število bolnikov v državi krepko presegalo zmogljivosti povojnega zdravstva.

Leta 1947 je zvezna vlada Valdoltri zaupala nalogo, da razširi svojo dejavnost na vso državo. Bolnišnica v Valdoltri je tega leta postala »Zvezni inštitut za OAT«, ki je imel nalogo, da postavi temelje enotnega zdravljenja teh obolenj, da vzgaja za to potrebne kadre in začne s proučevanjem pojava OAT s strokovno-zdravstvenih vidikov. Strokovno vodstvo Inštituta je prevzela Ortopedska klinika medicinske fakultete v Ljubljani in se obvezala, da bo tako v kadrovskem kot v materialnem pogledu skrbela za njegov razvoj in mu pomagala reševati zastavljene naloge. Tega leta je bila v Valdoltri prva zvezna konferenca za OAT, ki so se je udeležili vodilni ortopedi in fiziologi (specialisti za pljučne bolezni) tedanje Jugoslavije. Žal pa so bili ti načrti že istega leta prekinjeni. Usoda bolnišnice je bila povezana s takratnim političnim vprašanjem, ki se je vrtilo okoli spornega tržaškega ozemlja. Velike sile, ki so reševale vprašanja meje med Italijo in Jugoslavijo, so leta 1947 v Parizu z mirovno pogodbo ustanovile Svobodno tržaško ozemlje (STO). Razdelile so ga na cono A pod anglo-ameriško upravo in cono B pod jugoslovansko upravo. Meja med obema conama je razdelila Debeli rtič in tekla prav prek Miljskih hribov. Možnost, da bi Valdoltra pripadala coni A, je osebje prisilila, da je prenehalo delati. 7. februarja 1947 so bolnišnico že tretjič v zgodovini njenega obstoja selili. Bolnike, opremo, aparate in ves material, ki ga je bilo mogoče razstaviti, so z ladjami evakuirali v Rovinj. Bolnišnica je na hrvaškem ozemlju še naprej delovala kot Zvezni inštitut, kjer je bilo Sloveniji dodeljenih 60 postelj, kar je bilo premalo. Ta dogodek je povzročil, da je Slovenija tako rekoč čez noč izgubila edino zdravilišče za OAT. Da bi rešili vprašanje hospitalizacije vse večjega števila bolnikov s kostno TBC, so v Šempetru pri Novi Gorici januarja 1949 ustanovili bolnišnico za kostno in sklepno tuberkulozo in tja premestili slovenske bolnike, ki so se zdravili v Rovinju.

Opuščena Valdoltra pa je bila v tem času brez gospodarja. Bolnišnične prostore so uporabljali za različne namene: za počitniške, študentske in otroške kolonije, za miličniško šolo in nazadnje kot stanovanjske prostore koprskih upravnih uslužbencev. Uporaba prostorov v nezdravstvene namene je povzročila reakcijo italijanskega Rdečega križa, ki je bil še vedno večinski lastnik bolnišnice. Le-ta je po mednarodni diplomatski poti protestiral in zahteval objekte nazaj, da bi jih usposobil v zdravstvene namene. Poleti 1950 je tedanje

Ministrstvo za ljudsko zdravstvo LRS v sporazumu z Istrskim okrožnim odborom v Kopru sklenilo, da je treba bolnišnico v Valdoltri obnoviti, modernizirati in usposobiti za obratovanje. Sledila je druga petletna povojna obnova bolnišnice, od leta 1951 do leta 1956. V tem času se je bolnišnica borila z velikimi finančnimi težavami in pomanjkanjem strokovnega zdravstvenega osebja. Da bi obnovo lahko nadaljevali, je Ministrstvo za zdravstvo LRS prosilo za posojilo republiške in zvezne organe. Ker pa je bila to cona B STO in ni dovoljevala investiranja v objekte, ki so bili predmet italijanskih zahtev, je bila prošnja zavrnjena. Obnovo je nato finančno podprlo Istrsko okrožje in avgusta 1952 je bil obnovljen bolniški paviljon B z 58 posteljami. Projekt obnove je vodil tedanji upravnik Vladimir Zorzut, vodja zdravstvene službe pa je v tem času bil dr. Bogdan Breclj (do leta 1958). Razvoj bolnišnice je v vseh teh letih obstoja hromilo tudi pomanjkanje zdravnikov in drugih višje kvalificiranih zdravstvenih delavcev. Do leta 1955 je zdravnike v izmenah pošiljala v Valdoltro Ortopedska klinika v Ljubljani. Šele z izgradnjo novih stanovanjskih objektov je bolnišnica pridobila prve zdravnike (prvi dr. Jože Verbič), fizioterapevte, medicinske sestre, specializante iz ortopedije, kirurgije ... Postopoma so obnovili še druge paviljone in tako omogočili večji sprejem bolnikov. Jeseni 1956 je bolnišnica dosegla zmogljivost 330 postelj, po končani drugi povojni obnovi pa se je njena zmogljivost povečala na 420 postelj. V tem času so preselili vse bolnike iz bolnišnice v Šempetru, z njimi pa je prišlo mnogo medicinskega osebja.

Spremenjeni načini zdravljenja so izpodrinili konzervativno zdravljenje, zato je razumljivo, da so bolnišnične objekte opremili z novimi, sodobnimi aparati. Na novo so uredili operacijski blok s klimatsko napravo, opremili so prostor za sterilizacijo in prostor za anestezijo, nabavili so sodoben rentgenski aparat ... Fizikalno terapijo so uredili v kletnih prostorih paviljona A, kjer sta bila telovadnica za odrasle in manjši bazen s toplo morsko vodo za otroke, opremljen z moderno Hubbardovo banjo z električno dvigalno napravo za negibne bolnike. Z lastnimi sredstvi so zgradili moderen bazen s toplo vodo. Na novo so opremili tudi delavnice za različne potrebe (mizarska, strgarska in mehanična delavnica, prostori za šiviljstvo, modelarstvo ...). Pomembnejša pridobitev druge obnove so bili podzemni hodniki do ležalnic ob morju.

Že v času italijanske oblasti na tem območju je bilo zaradi večmesečnega zdravljenja v bolnišnici poskrbljeno za izobraževanje mladih bolnikov. Med drugo vojno so z dejavnostjo prenehali. Leta 1951 so v takratni bolnišnici za kostno tuberkulozo v Šempetru pri Novi Gorici pouk ponovno vpeljali na pobudo tedanjega ravnatelja bolnišnice profesorja dr. Franca Derganca. Sprva je bil pouk organiziran od prvega do četrtega razreda, učence nižje gimnazije pa so učiteljice le inštruirale. V višji razred so lahko napredovali tako, da so opravili izpite pred komisijo šempetrske gimnazije. Leto pozneje so v šoli odprli tudi vrtec. Septembra 1956 so se šola in polovica šolskega kadra skupaj z bolnišnico preselili v Valdoltro. Zdravstveni in pedagoški delavci so skupaj skrbeli za varovanje, saj so bili tudi učitelji navzoči pri vizitah, ki so potekale kar med poukom. tako so bili seznanjeni z boleznijo otrok. V šolskem letu 1958/59 je bila šola z novo šolsko reformo registrirana kot osemletna šola s štirimi skupinami otroškega vrtca. Ker so bili učenci iz različnih slovenskih občin in krajev tedanje Jugoslavije, pouk ni potekal nemoteno. Največje težave

so predstavljale menjave učencev med letom, precejšnje število neocenjenih otrok (zaradi operacij), različno predelane snovi ... Še posebej otežkočeno pa je bilo poučevanje jezikov, saj so bili tu zbrani učenci iz vseh slovenskih krajev in drugih republik tedanje Jugoslavije, ki so govorili različne jezike in narečja. Zaradi posebnih in težjih delovnih razmer se je šola imenovala »Posebna osnovna šola«, financiranje pa je prevzela Republiška izobraževalna skupnost. Poleg rednega pouka so potekale tudi zunajšolske dejavnosti, kot so kulturne prireditve, krožki, izdajanje glasila Modri val ... Z izpopolnjevanjem zdravstvenih metod se je čas ozdravitve skrajšal, saj je povprečna ležalna doba trajala le 24 dni, zato je tudi šola postopoma izgubljala svojo funkcijo in je v začetku devetdesetih prenehala delovati.

Ortopedska bolnišnica Valdoltra – 25. november 1961

Z izboljšanjem življenjskih pogojev in uspešnim zdravljenjem je po letu 1956 število obolelih z OAT začelo upadati, število kroničnih sklepnih obolenj, prirojenih anomalij itn. pa je naraslo. S tem se je spremenila dotedanja podoba bolnišnice. 25. novembra 1961 se je ustanova iz »Bolnišnice za kostno in sklepno tuberkulozo« (1955) preimenovala v »Ortopedsko bolnišnico Valdoltra«. To ime ima še danes. V naslednjih desetletjih se je razvila v največjo ortopedsko ustanovo v Sloveniji.

Naravni morski »bazen« Koprškega zaliva in drugi naravni dejavniki, ki so odločali pri ustanovitvi nekdanjega sezonskega okrevališča, so kljub antibiotikom in operativni terapiji, ki so bistveno spremenili način zdravljenja, še vedno dober pripomoček pri zdravljenju ortopedskih bolnikov.

Valdoltra danes. Nad bolnišnico je bivši kmetijski obrat.

Povzetek

Članek prikazuje zgodovino Ortopedske bolnišnice Valdoltra od njenih začetkov, ki segajo v konec 19. stoletja, do obdobja, ko se je razvila v Ortopedsko bolnišnico Valdoltra v šestdesetih letih 20. stoletja. Ustanovljena je bila v avstro-ogrski monarhiji in je tedaj delovala le kot sezonsko okrevališče, pozneje je postala obmorsko zdravišče. Po prvi svetovni vojni je pripadla Italiji. Konec dvajsetih let pa je dobila naziv bolnišnica. Po drugi svetovni vojni, v času novonastale države Jugoslavije, je doživljala skupaj s prebivalstvom tega narodnostno mešanega območja na zahodu Slovenije negotovost ob tedanjih političnih dogodkih (STO – cona A in cona B) in končno leta 1954 pripadla Jugoslaviji. Doživela je dve povojni obnovi in se po letu 1956, z upadom kostne in sklepne tuberkuloze, razvila v Ortopedsko bolnišnico Valdoltra (1961). V zadnjem desetletju 20. stoletja, v času razpada Jugoslavije, je svojo strokovnost in tehnologijo še bolj izpopolnila in postala ena vodilnih ortopedskih ustanov v Sloveniji.

Članek je nastal na podlagi raziskovalne naloge z naslovom VAL D'OLTRA – »DOLINA PREKO«, ki jo je pod mentorstvom Verice Peterle - Grahonja izdelal zgodovinski krožek Osnovne šole dr. Aleš Bebler - Primož Hrvatini v šolskem letu 1996/97. Naloga je bila predstavljena na tradicionalnem srečanju mladih zgodovinarjev v Bakovcih pri Murski Soboti maja 1997, hrani pa jo Slovenski šolski muzej v Ljubljani, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja v Kopru – domoznanski oddelk in Osnovna šola dr. Aleš Bebler - Primož Hrvatini.

Literatura

- Bogdan Breclj, Bolnišnica Valdoltra nekdanj in danes, Zdravstveni vestnik št. 2, str. 65–69, Ljubljana 1980.
- Jelka Pirkovič Kocbek, Kaj je urbanizem 19. stol. na Slovenskem, Kronika – časopis za slovensko krajevno zgodovino 31, 1983. Leksikon Cankarjeve založbe, Ljubljana 1982.
- Václav Pišot, Kratak oris zgodovine Ortopedske bolnišnice Valdoltra, Zdravstveni vestnik št. 40, 1971, str. 146–149.
- Vitale Tedeschi, Relazione del comitato promotore alla seduta costitutiva di una Società per la lotta contro la tubercolosi, Tipografia Morterra \$ C., Trst 1889.
- Vitale Tedeschi, ... Per approvazione del progetto di massima dell'erigendo padiglione provvisorio per tubercolosi in Valle Oltra, Trst, 25. oktober 1901.
- Michele Depangher, Il sanatorio per tubercolosi a Valle d'Oltra – analisi critica, Tipografia Dolenc, Trst 1901.
- Emilio Comisso, Rendiconto dell'Ospizio di Valdoltra per il triennio 1910 – 1912, Trst 1914.
- Emilio Comisso, Ospizio Marino »Duchessa Elena d'Aosta« in Valdoltra presso Trieste – Rendiconto per gli anni 1913 – 1922, Cooperativa tipografica Luigi Luzzatti, Rim 1923.
- A. Mezzari, Ospedale Marino Duchessa Elena d'Aosta – IV. Rendiconto statistico – 1. gennaio 1928 – 31. dicembre 1932.
- Franc Koprivc, Prosvetni delavec, junij 1997, Pokrajinski arhiv Koper.
- Franc Koprivc, Otrok in družina, september 1981. Pokrajinski arhiv Koper.

Viri

- Maks Kovač, intervju, 1997.
- Valentina Orehek, med.sestra, intervju, 1997.
- fotokopije časopisnih člankov, trst, februar 1905, arhiv Bolnišnice Valdoltra.
- Società degli amici dell'infanzia, Il nuovo Ospizio Marino in Valdoltra presso Capodistria, N 1/191.0
- Državni sekretariat za gospodarstvo LRS, Komisija za revizijo investicijskih programov, Program obnove bolnišnice v Valdoltri, Ljubljana, 6. Julij 1955. Poročilo učiteljske konference ob zaključku šolskega leta 1964/65, Pokrajinski arhiv Koper.

Bojan Balkovec

Bojan Godeša, Ervin Dolenc: Izgubljeni spomini na Antona Korošca, Iz zapuščine Ivana Ahčina,

Nova revija Zbirka Korenine, Ljubljana 1999, 254 str.

Najpomembnejši slovenski politik prve polovice 20. stoletja je bil Anton Korošec. Kot lahko preberemo tudi v Ahčinovem članku, je Korošec zelo redko zapisoval svoje misli. Posledica te njegove odločitve je malo pisnih preostankov izpod njegovega peresa. Tako se Korošec tudi ni oprijel pisanja spominov, česar so se pogosto lotevali slovenski politiki. Najrazličnejši zapisi o Korošču in njegovi politiki so le zapisi avtorjev teh zapisov in spominjanj in ne morejo prinesiti več kot tisto, kar je Korošec povedal in kar so poslušalci razumeli. Takšni zapisi nam ne morejo prinesiti razmišljanj, ki jih Korošec ni zaupal poslušalcem, ali vsebine dogodkov, ki jim je bil Korošec priča, a o njih ni govoril javno. Na različna besedila o Korošču in njegovi politiki sta Godeša in Dolenc opozorila v spremnem besedilu k Ahčinovim spominom na Korošca.

Ahčini spomini na dr. Antona Korošca se začnejo v dvajsetih letih, ko ga je videl v ljubljanskem Marijanišču. Ahčin se je bolj približal krogu ljudi okoli Korošca, potem ko je l. 1929 postal urednik Slovenca in s tem na neki način postal tudi pomembna osebnost v katoliškem političnem taboru.

Po obsegu bi lahko Ahčinovo besedilo razdelili na dva približno enaka dela, ki zajemata tudi približno enaki časovni dobi. Prvi del opisuje čas od konca dvajsetih let do umora kralja Aleksandra v Marseillu. To je bilo obdobje, ko je Kraljevina SHS zdrsnila v veliko notranjo krizo, ki jo je kralj Aleksander skušal preiniti z vzpostavitev osebne diktature, vendar je v mnogih pogledih stvari le zakril in težave pomedel pod preprogo. Drugi del obsega čas od kraljeve nasilne smrti do Koroščeve smrti konec leta 1940.

Vsebinsko obeh dveh delov se med seboj razlikuje. V prvem delu in v začetku drugega dela, ki mu postavimo mejo pri povezavi Korošca s Stojadinovičem in ustanovitvi Jugoslovenske radikalne zajednice, lahko sledimo podrobnemu opisovanju posameznih dogodkov. V drugem delu je to opisovanje le površno.

Prvi del spominov na Korošca opisuje čas po atentatu v skupščini in iskanju rešitve. Po uvedbi diktature se je kralj skušal nasloniti tudi na Korošca. Ta je sicer nekaj časa še ostal v vladi, vendar pa kralj Aleksander Korošca ni mogel povsem pritegniti k sebi, ker ta ni bil pripravljen misliti s kraljevo glavo, temveč je uporabljal svojo. Sledil je odmik od kralja in skorajšnja osamitev vidnejših politikov SLS. To je bilo povezano z nastankom Ljubljanskih punkcij, katerih nastanek nam Ahčin natančno opisuje. Korošec in nekateri drugi politiki SLS so bili konfinirani, Korošec npr. najprej v Vrnjački banji, nato v Tuzli in nazadnje od poletja 1933 do oktobra 1934 na Hvaru. Na Hvaru je bil položaj boljši kot v prvih dveh mestih. Pravzaprav je tam Korošec živel tako rekoč neovirano in se skoraj brez večjih težav srečeval z nekaterimi političnimi sodelavci. Tako je bil o položaju v Sloveniji dobrega seznanjen. Že pred atentatom v Marseillu je prišlo do stikov med pooblaščenici Stojadinovića in Koroščem o političnem sodelovanju. Ahčin natančno popisuje spremembe, ki so nastale po uboju kralja. Od oktobra 1934 do junija 1935 se je zgodil velik preobrat na političnem parketu Jugoslavije. Tedanja vladajoča struktura se je na neki način sesula oz. postala je nesposobna vladati. Ves ta prehod od političnega konfiniranja do vstopa v vlado nam Ahčin dobro osvetli.

Mnogo manj podroben pa je drugi del knjige, ko je bil Korošec minister v vladi Stojadinovića in je bila nekdanja SLS del vladajoče strukture. Ahčin je opisal le nekatere ideološke in politične temelje delovanja Korošca kot notranjega ministra. Predvsem je veliko prostora dobilo opisovanje nujnosti boja proti komunizmu in proustvarstvu. Podrobneje je popisal le nekaj dogodkov npr. Evharistični kongres v Ljubljani l. 1935 in občinske volitve l. 1936. Veliko dogodkov iz druge polovice tridesetih let pa je izpuščenih oz. neomenjenih. Zastavlja se vprašanje, na katerega ne moremo odgovoriti, ali bi

lahko del te vsebine pričakovali po kaki poznejši redakciji oz. dokončevanju spisov.

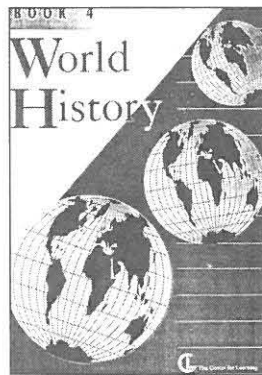
Ahčinovemu spisu so dodana tudi nekatera besedila, ki jih je Ahčin zbral in shranil v mapo z naslovom »Za knjigo o dr. Korošču«. Prispevke so Ahčinu poslali župnik Franc Štuhec, ki je napisal nekaj o Koroščevem izvoru. O prvem službovanju mladega Korošca na Sladki gori je nekaj misli napisal župnik Andrej Stakne. Tema dvema besediloma sta dodani že besedili dveh srbskih politikov radikala Miloša Trifunovića in demokrata Milana Grola. Gre za dva neobjavljena prispevka o njunem političnem sopotniku dr. Antonu Korošču.

Pripravljalca knjige dr. Godeša in dr. Dolenc sta dodala potrebne tehnične in vsebinske dodatke (v opombah predstavljata nekatere osebe, omenjane v besedilu, osebno kazalo in časovno preglednico Koroščevega življenja), s čimer postane knjiga še uporabnejša.

Danijela Trškan

Mary Anne Kovacs, Kenneth S. Lambert, James W. Lane: World History, Book 4: 1920–1992 (učni listi)

**The Center for Learning, Ohio, ZDA, 1993,
288 strani**

V Sloveniji še ni publikacij, ki bi vsebovale učne liste oz. lističe z nalogami za predmet zgodovina. Ameriške založbe pa

izdajajo publikacije z izdelanimi učnimi listi, ki se lahko uporabljajo pri pouku zgodovine. V nadaljevanju so predstavljeni učni – delovni listi, za 20. stoletje, ki jih je izdal **ameriški center za učenje The Center for Learning v Ohio za svetovno zgodovino 20. stoletja**.

Učni – delovni listi so namenjeni učencem srednjih šol in so narejeni kot samostojno gradivo. Uporabljajo se lahko kot dopolnilo h kateremukoli učbeniku. Učni center v Ohio je izdal štiri komplete delovnih listov za svetovno zgodovino. Prvi del obsega **obdobje svetovne zgodovine od začetkov do leta 1200** in vsebuje 40 učnih enot ter 83 učnih – delovnih listov, to je 283 strani. Drugi del obsega obdobje **od renesanse do revolucij v 18. stoletju** in vsebuje 41 učnih enot ter 86 učnih – delovnih listov, to je 285 strani. Tretji del obsega obdobje **od 1815 do leta 1919** in vsebuje 40 učnih enot ter 76 učnih – delovnih listov, to je 289 strani. Četrty del obsega **obdobje od leta 1920 do leta 1992** in vsebuje 40 učnih enot ter 60 učnih – delovnih listov, to je 288 strani. Vsak komplet je razdeljen na učne teme oz. učne ure, ti pa vsebujejo delovne liste. Učna tema ima lahko več delovnih listov. Tako vsaka učna tema vsebuje učne cilje, učno snov in navodila za učitelja, kako naj uporablja učne liste (pri pouku, za domače naloge ali kot prosojnico), in seveda naloge v obliki učnih delovnih listov za učence. Vsak komplet je knjiga, vezana s spiralo, in založba dovoljuje fotokopiranje delovnih listov. Delovni listi omogočajo razvijanje sposobnosti kritičnega mišljenja in pomagajo učencem usvojiti sistematično pojmovno znanje iz svetovne zgodovine. Vsebujejo naloge, ki se nanašajo na zemljevide, fotografije, skice, besedila, grafe, statistične tabele itd.

Četrty komplet vsebuje teme iz **svetovne zgodovine 20. stoletja** in predvideva razvijanje razumevanja kompleksnosti sveta ter vsebuje učne cilje kot npr. »dati učencem sistematično znanje svetovne zgodovine 20. stoletja; spodbujati učence k samostojnemu učenju; usposabljanje učence za analizo zgodovinskih virov; pospeševati razvijanje osebnih vrednot pri učenju svetovne zgodovine; razvijati učne sposobnosti za ustno in pisno komunikacijo; spodbujati učence k raziskovanju svoje vloge kot državljana v svetu«. (World History, Book 4, 1993, str. VI.)

Glavni vsebinski pojmi, ki jih vsebuje četrty komplet učnih listov, so: ideologija, znanost, vojni zločini, politika, medsebojna odvisnost, samostojnost, religija, demokracija, internacionalizem, nacionalizem, revolucija, rasizem, stereotipi, modernizacija, hladna vojna, štirje svetovi, militarizem, materializem, ekonomija, terorizem, atomski vek, propaganda, etnocentrizem, mir, mediji itd.

Glavne aktivnosti, ki jih predvidevajo učni – delovni listi, pa so kritično branje, pisanje esejev, postavljanje vprašanj, analiziranje slikovnega gradiva, diskusije v majhnih in velikih skupinah, nevihta možgan, reševanje problemov, ustne predstavitve učencev, debate, panel diskusije, igre vlog in simulacije, »če bi« situacije, skupinsko učenje itd.

Primeri učnih listov

PRVI PRIMER UČNEGA LISTA: Teritorialne spremembe v Evropi po 1. svetovni vojni

Naloga: Zemljevid prikazuje Evropo pred 1. svetovno vojno. Uporabite učbenik in vrišite teritorialne spremembe po prvi svetovni vojni. Potem odgovorite na vprašanja: »Kaj se je zgodilo s Srbijo, z Avstro-Ogrsko in z Nemčijo?; S katerimi težavami so se morale spopasti novo nastale države?; Katere probleme so imele stare države?«

DRUGI PRIMER UČNEGA LISTA: Vzpon diktatur

Naloga: Učenci morajo najprej prebrati besedilo v učbeniku, ki govori o vzponu diktatorjev v 20. in 30. letih. Potem izpolnijo razpredelnico. (World History, Book 4, 1993, str. 26–27.) Tako spoznajo, kako in zakaj so nastale diktature, ustvarjajo in vrednotijo hipoteze ter analizirajo odnos med vzroki in posledicami

(Kovacs, M. A., Lambert, K. S., Lane, J. W. 1993: World History. Book 4. 1920–1992, The Center for Learning, Ohio, ZDA, str. 16.)

OSEBA	MUSSOLINI	HITLER	FRANCO
LETNICI VLADANJA			
DRŽAVA			
POLITIČNO PREPRIČANJE IN POLITIČNA STRANKA			
CILJI IN NAČELA			
PRISTAŠI			
OZADJE			
ODNOS DO VOJNE IN NASILJA			
ODNOS DO RAS			
OSEBNE ZNAČILNOSTI			
METODE ZA DOSEGO OBLASTI			
SOVRAŽNIKI			
METODE ZA OBDRŽANJE OBLASTI			
REZULTATI VLADANJA			

Za razširitev te teme, lahko učitelj postavi naslednja vprašanja za diskusijo: »Ali je bila ideja Karla Marxa, da gospodarstvo odloča o zgodovini, pravilna?; Ali je diktaturo in drugo svetovno začela ekonomska kriza v Italiji in Nemčiji?; Ali kapitalizem neizogibno vodi v vojno?«

TRETJI PRIMER UČNEGA LISTA: Ideologije 20. stoletja

Učenci morajo razložiti pojme kot npr. demokracija, diktatura, totalitarizem, fašizem, nacizem, kapitalizem, socializem, komunizem, simbolizem itd., Najprej poskušajo skupaj z učiteljem razložiti pojem ideologija s pomočjo učne tehnike nevihta možgan. Potem mora vsak učenec izbrati eno ideologijo in izdelati miselni vzorec. Za začetek lahko uporabijo tudi slovar pojmov, vendar pa morajo potem zapisati

svoje razlage za pojem. Na koncu učitelj preveri poznavanje pojmov s pomočjo metode pogovora oz. diskusije. (World History, Book 4, 1993, str. 35, 38.)

Učni – delovni listi oz. lističi razvijajo predvsem miselno delo učencev. Namenjeni so motiviranju učencev, pridobivanju in poglobljanju učne snovi, urjenju in ponavljanju ter tudi preverjanju in ocenjevanju znanja.

Zainteresirani učitelji lahko te učne liste (ISBN: 1 56077-448-7) naročijo pri slovenskem posredniku: MARKOM, d. o. o., Prvomajska 9, 1001 Ljubljana, <http://www.markom.si>, e-pošta: markom@markom.si. Na internetu pa si lahko tudi ogledajo predstavitev te publikacije: http://catalog.socialstudies.com/c/@59UN9Na_qdZuc/Pages/product.html?record@TF23677.

splošnih, klasičnih in strokovnih gimnazij in 1. letnik srednjega tehniškega in strokovnega izobraževanja.

Videofilm se začne s prikazom pomena 4. julija 1776 za nadaljnji razvoj ZDA. Tedaj so namreč naseljenci razglasili s sprejetjem Deklaracije o neodvisnosti avtorja Thomasa Jeffersona neodvisno državo, v kateri si bodo prizadevali za pravico do življenja, sreče in svobode. Z retrogradnim prikazom dogajanja nato sledimo vse do ustanovitve prve kolonije Virginije. Prelomni dogodek pomeni tudi leto 1620, ko je ob severnoatlantskih obalah pristala znamenita ladja Mayflower z angleškimi puritanci, ki so takoj sprejeli Pogodbo Mayflower, s katero so določili enake in pravične zakone za vse priseljence. To puritansko načelo je postalo vodilo tudi pri ustanavljanju ostalih severnoatlantskih ameriških kolonij. Žal pa se sočasno začne uveljavljati tudi njihova samopašnost in ozkosrčnost, saj so si prilastili pravico, da so pripadniki izbranega ljudstva, ki bo drugim posredovalo to pridobitev.

Sledi zanimiv prikaz značilnosti trinajstih kolonij, ki jih razdelijo na severne, puritanske, kjer prevladuje obrt, imenujejo se tudi Nova Anglija; na podjetne srednje s prevladujočo trgovino, ki so bolj svetovljanske in strpne, sem se je naselilo tudi veliko Nizozemcev in Švedov, središče pa je svetovljanski New York, nekdanji New Amsterdam; in na južne s prevladujočim plantažnim poljedelstvom in delovno silo črnih sužnjev.

V drugi polovici 18. stoletja se vse bolj krepi napetost med trinajstimi kolonijami in matično domovino. Podjetne ameriške naseljence ovira gospodarski nauk merkantilizma, ki ga je Velika Britanija uveljavljala sebi v prid, in politična brezpravnost, ki jo lepo ponazarja tedanji rek: »Nobenih davkov brez našega glasu v parlamentu« (op. av.: v britanskem parlamentu). Hkrati se krepi želja po ustanovitvi neodvisne države, ki sproži tudi vprašanje o njeni prihodnji ureditvi – ali bo namreč urejena republikansko ali monarhično. V političnem spisu Zdrava pamet so tako zagovarjali republikansko ureditev. Zaradi britanskega monopola v trgovini s čajem in drugih navedenih vzrokov nezadovoljstva, se tako začne ameriška osvobodilna vojna. Prebivalce trinajstih kolonij sprva razdeli na pristaše matične domovine, rojaliste in na pristaše neodvisnosti, patriote. V enotno vojsko je razkrojene enote povezal George Washington. Pomemben prispevek k

Vilma Brodnik

Zgodovina ZDA v seriji treh videokaset založbe Videofon

Zgodovina ZDA, I. del – Kolonije postanejo neodvisne

Prvi del Zgodovine ZDA z naslovom Kolonije postanejo neodvisne, ki ga je izdala založba Videofon d. o. o. z Blejske Dobrave v sodelovanju s FWU Institut für Film und Bild iz Münchna (naslov izvirnika se glasi The History of the USA – Part 1:

Colonization, Revolution and Independence), traja 16 minut, prevod pa je delo Marije Rupar.

Vsebina videokasete se nanaša na obdobje bojev trinajstih severnoatlantskih ameriških kolonij za osvoboditev izpod britanske oblasti. Vsebinsko in učnolično se pokriva z učnimi načrti za 7. (8. v devetletki) razred osnovnih šol, 2. letnik

ameriški zmagi pa so prispevali tudi francoski, pruski in poljski vojaki in častniki, nasprotniki britanskega vpliva in moči. Videofilm se konča s prikazom sprejetja ameriške ustave na kongresu 55 poslancev leta 1787 v Philadelphiji, ki pa so jo kmalu dopolnili s t. i. Listino o človekovih pravicah, kot so: svoboda govora, tiska in združevanja, svoboda veroizpovedi, pravica do poštenega sodnega postopka in enakost pred zakonom. **Ameriška ustava je pomembno sooblikovala ameriško identiteto in postala vzor za sprejemanje demokratskih ustav v Evropi proti koncu 18. in v 19. stoletju.**

Zgodovina ZDA, II. del – Osvajanje Divjega zahoda in secesijska vojna

Tudi ta videokaseta je nastala s sodelovanjem založbe Videofon, d. o. o. z nemškim FWU Institut für Film und Bild, besedilo je prevedla Marija Rupar, dolžina filma pa je 16 minut. Naslov izvirnika se glasi *The History of USA – Part 2: National Identity and Expansionist Tendencies*.

Vsebinsko in učnoljubno je videofilm usklajen z učnimi načrti za 7. razred (8. v devetletki) osnovnih šol, 3. letnikom splošnih, klasičnih in strokovnih gimnazij in z 2. letnikom srednjega tehniškega in poklicnega izobraževanja.

Po uspešni osvobodilni vojni se je iztekel t. i. čas kolonij, ki mu sledi doba pionirjev. ZDA so se želele gospodarsko uveljaviti tudi z osvojitvijo obširnih območij v notranjosti severnoameriške celine in prodreti vse do Pacifika. Na raziskovalno ekspedicijo do Pacifika je poslal Luisa in Clarka že Thomas Jefferson. Ugotovila naj bi zlasti, koliko je nahajališč naravnih bogastev za vse bolj razvijajoče se ameriško gospodarstvo. Z raziskovanjem naravnih bogastev in osvajanjem območij tega, tudi t. i. Divjega zahoda, so nadaljevali stezosledci, gorjani, samotarji, nastavljalci pasti, sledili so obrtniki in na koncu kmetje. Pri tem so staroselske Indijance pregnali z obširnih naselitvenih območij v rezervate, ki so obsegali le še 6 % nekdanjega naselitvenega območja. Nekaj ozemelj so si beli naseljenci pridobili tudi v vojni s Španijo, Teksas se je priključil ZDA sam, Louisiano pa so leta 1803 za 15 milijonov dolarjev kupili od Napoleona. Ekspanzijo na Zahod so opravičevali z božjo previdnostjo, ki da

je prav njim namenila pokoritev celine, staroselcem pa da prav oni prinašajo napredek in dosežke civilizacije. Pionirskega duha belega človeka so prevladali individualizem, dobiček in obvladovanje narave, za Indijance pa je bilo značilno načelo enakosti med človekom in naravo, skupnost pa so bolj cenili kot posameznika. Razlike med belim in rdečim človekom so bile ogromne, iztekle pa so se v korist belega. Videofilm te razlike, odnose in razmerja med belim in rdečim človekom objektivno osvetli, šolarjem pa jih bo pomagal bolje razumeti. Sledi prikaz razlik med Severom in Jugom ZDA, ki je povzročil, po mnenju mnogih, predhodnico sodobnih vojn 20. stoletja, namreč državljansko ali secesijsko vojno, kjer so uporabili tudi nove vrste orožja npr. podmornico in tudi nova telekomunikacijska sredstva. Z zmago Severa je bil razpad ZDA preprečen, sužnji so bili osvobojeni, a ne enaki, industrijski razvoj pa je dobil nove spodbude.

Zgodovina ZDA, III. del – Amerika postane velesila

Tudi 3. del Zgodovine ZDA je nastal s sodelovanjem založbe Videofon, d. o. o. in nemškega FWU Institut für Film und Bild. Videofilm je prevedla Marija Rupar, dolg pa je 16 minut. Naslov izvirnika se glasi *The History of the USA – Part 3: Entrance into World Politics*.

Vsebina in cilji so usklajeni z učnimi načrti za 7. oz. 8. razred (8. oz. 9. v devetletki), 3. oz. 4. letnikom splošnih, klasičnih in strokovnih gimnazij in 2. letnikom srednjega tehniškega in poklicnega izobraževanja.

Videofilm najprej prikaže hiter razvoj industrije, infrastrukture in uvajanje tehničnih novosti ter izumov v življenje kot posledico zmage Severa v državljanski vojni. Hitro razvijajoča se industrija je privabljala evropske naseljence, ki se ob koncu 19. stoletja množično selijo v ZDA – v tem času vsako leto kar 1,5 milijona ljudi. Prikazani so različni vzroki izseljevanja, najbolj vabljiv pa je bil tisti, ki so ga izražali z reko o ZDA kot deželi neomejenih možnosti. Tisti doseljenci, ki so se z lastnim delom, prizadevanjem, sposobnostmi in iznajdljivostjo z družbenega dna povzpeli v sam vrh ameriške družbe, so postali zgled vsem drugim. Politično in gospodarsko življenje so v tem času obvladovali lastniki velikih koncernov in trustov. Med njimi so bili najbolj znani Rockefeller, Carnegie in

Morgan. Pretiran pohlep po dobičku in uspehu je povzročil tudi bedo slojev z dna družbene lestvice. V slabih delovnih razmerah in za nizke mezde so delale tudi ženske in otroci, dosti bolje se seveda ni godilo tudi moškim. Doma pa jih je pričakalo revno in zanemarjeno stanovanje. Veliko je bilo tudi brezposelnih in brezdomcev. Poleg tega tudi niso uživali socialnih pravic in zavarovanja. Gibanje Naprednjakov je skušalo poskrbeti za socialno šibke sloje, a brez uspeha. Vlada je zato pozornost javnosti raje usmerila v zunanjo politiko, ki jo vse bolj zaznamuje dolarski imperializem v Latinski Ameriki in na Pacifiku. Prva svetovna vojna je prinesla ZDA zaradi oskrbovanja evropskih bojišč veliko gospodarsko korist, z vstopom v vojno leta 1917 pa so odločile izid vojne v korist antatnih sil. Če je vojna ZDA koristila gospodarsko, pa tedanji ameriški predsednik Woodrow Wilson ni uspel na pariški mirovni konferenci politično prodreti z mislijo o samoodločbi narodov, svobodno plovbo po svetovnih morjih in razorožitvijo. ZDA se v t. i. zlatih dvajsetih letih znova vrnejo k ukvarjanju z domačimi zadevami.

Ocena in pomen

Trilogija videokaset z naslovom Zgodovina ZDA prinaša celovit pregled zgodovine od ustanavljanja prvih kolonij, osvobodilne vojne in širjenja proti Zahodu do pacifiških obal, državljanske vojne, pospešene industrializacije in širitve v Latinsko Ameriko in na Pacifik. Sledita še kratek prikaz pomena ZDA v času prve svetovne vojne in skok v zlata dvajseta leta 20. stoletja. Zgodovina ZDA ni prikazana v duhu amerikanofilstva in amerikanocentrizma, ampak objektivno, z ustrežno distanco. Postopno se ob ogledu vseh treh delov zgodovine ZDA spozna razvoj in značilnosti ameriškega občutka lastne vrednosti in ameriške identitete. Prikazani so tudi pogledi indijanske plati do tujih prišlekov, ki so jim skrčili življenjski prostor na vsega 6 % nekdanjega območja naselitve. Omenjen je tudi boj proti suženjstvu in njegova odprava, vendar pa se položaj Afroameričanov ni dosti izboljšal – še najbolje ga označuje tedanji rek »Svobodni, a neenaki«. Avtorji tudi niso pozabili omeniti pomena žena pri oblikovanju ameriške identitete. Zanimivo tudi z vidika naše narodne zgodovine je prikazan pospešen industrijski razvoj v drugi

polovici 19. stoletja, ki je z reklamnimi akcijami vabil v Ameriko, deželo neomejenih možnosti, tudi naseljence z drugih celin. Tako se je ob koncu 19. stoletja naselilo v ZDA vsako leto kar po 1,5 milijona ljudi. Doselilo se je tudi približno 300 000 Slovencev, kar je bilo 23 % vsega tedanjega slovenskega prebivalstva. Mnogi doseljenci so dodobra izrabili »deželo neomejenih možnosti« in se z dna družbene lestvice povzpeli k samemu vrhu. Še več pa jih teh možnosti iz različnih vzrokov ni uspelo uresničiti. Ilustriran je tudi pohlep lastnikov koncernov in trustov po dobičku, ki je vplival tudi na socialno bedo slojev z dna družbene lestvice, ki so za nizke mezde, brez socialnega in zdravstvenega zavarovanja delali v težkih razmerah (npr. v klavnicah v Chicagu). Veliko je bilo v tem času tudi brezposelnih in celo brezdomcev. Ker ZDA ni uspelo rešiti socialne bede ljudi z dna družbene lestvice, so pozornost javnosti usmerile raje v ekspanzionistično zunanjo politiko, ki se je kazala zlasti pri gospodarskem in posledično tudi pri političnem vplivu v Latinski

Ameriki in na nekaterih pacifiških otokih. Ob koncu 19. stoletja so bile ZDA tako že pomembna svetovna velesila, svoj položaj po so uspele skozi vse 20. stoletje še dograjevati v danes najpomembnejše gospodarsko-politično središče sveta, ki odločilno vpliva na mednarodne odnose v svetu. Tu pride do izraza značilna dvojnost, namreč na eni strani zagovor demokratičnih pravic ljudi in državljanov po vsem svetu, ki so jih s svojo ustavo, prvo demokratično na svetu, utemeljili prav oni, vendar pa tudi z negativno platjo – z opravičevanjem, da so prav oni poklicani za varuha teh pravic. Tako ZDA danes v svetovni politiki največkrat igrajo vlogo svetovnega policaja, ki se ne kaže le v diplomatskih posredovanjih, ampak tudi v vojaških posegih in akcijah.

Tako ocenjujem vse tri dele videokaset s prikazom Zgodovine ZDA s pozitivno oceno in njihovo uporabo pri poučevanju in učenju zgodovine tako v osnovnih kot srednjih šolah priporočam, saj bodo učenci dobili bolj nazoren in celovit prikaz pomena in značilnosti ameriške civili-

zacije, ki tako pomembno vpliva na svetovno politiko tudi danes in v kateri si je našlo novi dom tudi kar 23 % vsega slovenskega prebivalstva. Pripravljamo pa tudi četrti del zgodovine ZDA, ki bo prikazoval izseljevanje Slovencev v ZDA pred prvo svetovno vojno, za katerega je scenarij napisal dr. Marjan Drmovšek, posneli pa ga bomo v okviru šolske videoprodukcije Zavoda Republike Slovenije za šolstvo.

Pri uporabi videokaset Zgodovina ZDA priporočamo učiteljem, da na ogled videokaset navežejo čim več samostojnih dejavnosti svojih učencev. Nekaj primerov le-teh prinaša članek z naslovom Možnosti uporabe videa pri aktivnem poučevanju in učenju zgodovine v reviji Zgodovina v šoli, VIII. letnik, številka 3–4, Ljubljana 2000, str. 12–14. Posamezne videokasete tudi ni nujno učencem prikazati v celoti, ampak se lahko odbira ustrezne kadre ali pa sekvence, s pomočjo katerih lahko obravnavamo izbrane učne vsebine.

Bojan Balkovec

RAZLIČNE POTI K ISTEMU CILJU

Med 9. in 11. marcem 2000 je bila v Hamburgu konferenca o raziskovanju zgodovine med šolarji. Konferenco je organizirala fundacija Körber. V kakšni povezavi je omenjena fundacija z mladinskim raziskovanjem zgodovine? V Zvezni republiki Nemčiji že več kot dvajset let poteka projekt mladinskega raziskovanja zgodovine. Pokrovitelj tekmovanja je predsednik ZRN. Fundacija Körber je med svoje projekte uvrstila tudi projekt Eurostory. S tem projektom podpira mladinsko raziskovanje v različnih evropskih državah. Kot eden od primerov mladinskega raziskovanja zgodovine pa je omenjeno nemško tekmovanje za predsednikovo nagrado.

Organizator je na konferenco povabil predstavnike držav, kjer je tekmovanje že utečeno (Nemčija, Poljska, Turčija, Ukrajina, Belorusija, Rusija in Slovenija). Navzoči so bili tudi predstavniki Romunije, Bolgarije, Norveške in Estonije, kjer tekmovanje pripravljajo oz. se končuje prvo tekmovanje.

Predstavniki držav, kjer so tekmovanje že izvedli, so v priloženem gradivu objavili

nekaj primerov težav in na drugi strani tudi pozitivnih izkušenj, ki so jih imeli mladi raziskovalci.

Primerjava tekmovanj v različnih državah je pokazala na nekaj razlik in nekaj skupnih značilnosti. Med razlikami naj omenim le različne časovne okvire, v katerih poteka raziskovanje. Ponekod je tekmovanje uokvirjeno v šolsko leto, drugod v koledarsko leto. Naslednja razlika je starost udeležencev, ki je v različnih državah različna. Ponekod je tekmovanje omejeno na srednješolce in višješolce, ponekod sega v nižje starostne skupine.

Kljub temu da nihče ni posebej izpostavil pomembnosti izbire naslova, je bilo iz razprav razbrati, da je to ena najpomembnejših odločitev med pripravi tekmovanja. Večina raziskovalnih projektov v posameznih državah je bilo tesno povezanih z okoljem, kjer živijo mladi raziskovalci. Tako npr. med naslovi raziskovalnih nalog najdemo zgodovino šole ali zgodovino družine. V ozadju takšnih naslovov je tudi želja pripravljavcev tekmovanj, da bi imeli vsi zainteresirani enake pogoje. To preprosto pomeni, da ne bi že izbira naslova oz. teme določenim skupinam preprečila sodelovanje. Ob tem je bilo nemškemu predstavniku postavljeno tudi vprašanje, kako oni izbirajo naslove. Mimogrede nam je med ostalim nemški organizator »izdal« še

eno posebnost njihovih tekmovanj. Ker to tekmovanje poteka ob močni finančni podpori, je mogoče ob razpisu tekmovanja poleg osnovnih napotkov raziskovalce oskrbeti tudi z nekaj osnovnega gradiva (predvidevam, da gre tu za odlomke iz arhivskega gradiva itd.).

Razpravljavci iz Ukrajine in Belorusije so poudarjali pomen raziskovanja zgodovine pri oblikovanju nacionalne zavesti. Razumevanje, kaj je nacionalna zavest, kaj je biti Ukrajinec oz. Belorus, je v tamkajšnjih okoljih zelo pomembno. Zelo šokanten, predvsem za udeležence iz zahodnoevropskih držav, pa je bil del poročila iz Belorusije, kjer je bilo omenjeno, da je tajna državna policija nadzorovala mlade raziskovalce. Kot sta nam pozneje povedali udeleženci konference iz Belorusije, je bil to pravzaprav običajen postopek, kadar gre za stvari, povezane z raziskovanjem zgodovine.

Poleg razprave o mladinskem raziskovanju zgodovine je beseda nanese tudi na evropsko zgodovinsko zavest med mladino. O neki enotni evropski zavesti ali o enakem načinu zavedanja zgodovine ni mogoče govoriti. Zgodovinska zavest je samoumevno prežeta z nacionalnim elementom.

Konferenca je potrdila vsestranski pomen mladinskega raziskovanja. Pozitivne izkušnje, ki jih mladi raziskovalec pridobi med delom, so uporabne tudi na drugih področjih, ne le pri zgodovini.

Bojan Balkovec

KONFERENCA O IZOBRAŽEVANJU UČITELJEV ZGODOVINE V ATENAH

Svet Evrope je v sodelovanju z grškim ministrstvom za izobraževanje pripravil konferenco o izobraževanju učiteljev. Na njej so obravnavali tako izobraževanje učiteljev do njihove diplome oz. usposobitve za opravljanje poklica kot tudi njihovo poznejše dopolnilno izobraževanje. Potekala je v Atenah od 28. do 30. septembra 2000, udeležili pa so se je po trije predstavniki iz vsake države. Navzoči so bili tudi predstavniki Pakta za stabilnost v Jugovzhodni Evropi in Unesca.

V plenarnih delih konference smo poslušali tri predavanja, od katerih bi izpostavil predvsem predavanje profesorja kartografije s solunske univerze Evangelosa Livieratos. Predstavil nam je pomembne elemente, ki omogočijo, da je neki zemljevid uporaben. Teh elementov je seveda več, med njimi pa so najpomembnejši barve (kaj želi poudariti in s katerimi barvami), grafični simboli (ti morajo biti preprosti, prepoznavni in nezavajajoči, to pomeni, da vsi določen simbol razumemo enako) in čitljiv tisk z ustreznim formatom in velikostjo črk. Predvsem so pomembne barve, saj so te hkrati del vsebine (kaj je pomembnejše, kaj manj) hkrati pa različne barve povzročajo različne načine in stopnje percepcije.

V plenarnem delu smo delegacije držav udeleženk (Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Makedonija, Romunija, Bolgarija, Grčija in Turčija, iz Črne gore in Srbije pa so bili navzoči opazovalci) predstavile sistem izobraževanja učiteljev za njihov poklic in poznejše trajno izobraževanje. Slovenija je v tej predstavitvi izstopala, saj je imela edina izdelan in v praksi izvajan način dodatnega izobraževanja in izpopolnjevanja učiteljev (seminarji, študijske skupine), poleg tega pa smo bili edina država, kjer ima učitelj zagotovljeno posebno število dni v šolskem letu, namenjenih izobraževanju in izpopolnjevanju.

Ena od delovnih skupin je primerjala učne načrte. V večini držav, ki sodelujejo v Paktu za stabilnost, so bili učni načrti v zadnjih desetih letih posodobljeni. Vendar je šlo to posodabljanje v različne smeri. Ponekod je to pomenilo zmanjšanje vsebin iz politične in vojaške zgodovine in vnos tem iz socialne, gospodarske zgodovine in morda tudi zgodovine vsakdanjega življenja. Drugod pa je šlo preoblikovanje bolj v smer sprememb razmerja med nacionalno in občo zgodovino. Na tem mestu naj omenim še eno razliko med učnimi načrti. Pravzaprav sta bili predstavljeni dve obliki učnega načrta. Najprej naj omenim, da so vsi kronološki. Razlika pa je, da nekateri sočasno peljejo skozi čas tako nacionalno kot občo zgodovino. Drugi pa imajo ti dve vsebini ločeni in se jih predava v različnih razredih. Takšen je npr. albanski učni načrt. V delovni skupini smo hitro opazili nekatere podobnosti in razlike. Tako smo se dogovorili, da bomo poskušali narediti podrobnejšo primerjavo učnih načrtov. Ta naj bi pokazala, kje so skupne točke in kje so razhajanja. Razhajanja so najpogostejša predvsem pri vrednotenju nekaterih dogodkov, ki so v določeni državi in njenem učnem načrtu prikazani npr. kot uporništv, drugje pa kot boj za svobodo. Nena zadnje bi bilo priporočljivo poenotiti uporabo lastnih osebnih in krajevnih imen. Tu namreč prihaja do zmede, ko se isto osebo poimenuje z različnimi vzdevki, kar povzroča zamenjevanje oseb.

Druga delovna skupina je razpravljala o univerzitetnem izobraževanju učiteljev zgodovine. Tu so bile izpostavljene razlike v učnih načrtih na univerzi in strukturi predmetnika. Predvsem je bilo zanimivo vprašanje sočasnosti ali zaporednosti pedagoških predmetov. Del časa je skupina namenila tudi vprašalniku z naslovom »The Structure and Standards of Initial Training of History Teachers in South East Europe«, ki ga bodo izpolnile posamezne države. Vprašalnik zajema tako statistične podatke o izobraževanju učiteljev kot tudi vprašanja o vsebinah in oblikah študija zgodovine v Jugovzhodni Evropi.

Tretja delovna skupina je govorila o izobraževanju učiteljev v času službovanja. Tu je s svojo obliko izstopala Slovenija, ki ima edina organizirane metode tovrstnega izpopolnjevanja in jih tudi redno izvaja.

Prihodnje leto naj bi Slovenija organizirala podoben seminar, vendar pa vsebina, kraj in čas še niso določeni.

Matjaž Ternovec

OD RIMLJANOV DO SLOVANOV (Vtisi z razstave)

Uvod

Za razstavo sem izvedel iz dnevnika Delo. Vabilo je obljubljalo prikaz vsakodnevne življenja na slovenskem ozemlju med 5. in 10. stoletjem, »1500 arheoloških najdb, rekonstrukcij podob opreme prebivalcev tedanjih dni ter video in računalniške opreme.¹« Dodatne informacije sem poiskal na spletni strani Narodnega muzeja Slovenije.² Članek avtorja razstave dr. Timoteja Knifca poudarja željo Narodnega muzeja Slovenije, da širši javnosti s sodobno muzejsko razstavo predstavi tedanje prebivalce in se tako vključi v »sodobne arheološke tokove v Evropi«. Razstava temelji na »raziskovalnih odkritjih« in prikaže »arheološke in pisne vire« ter z obnovitvijo predmetov in ljudi oriše »življenje v zgodnjem srednjem veku«. Nadalje govori o obsežnem razstavnem katalogu, ki bo z različno zgodovinsko, arheološko, umetnostnozgodovinsko, antropološko, numizmatično in konservatorsko tematiko dopolnil obstoječo razstavo.

Na spletni strani pogrešam slikovno gradivo, saj bi takšna predstavitev razstave obetala mnogo bolj zanimiv in skrivnosten dogodek, ki bi prav gotovo pritegnil še mnogo več obiskovalcev (npr. sliko rekonstrukcije noše slovanskega vojaka ali sliko ženske lobanje, ki jo je prebila kamnita krogla, izstreljena s pračo).

Obisk

Razstava je obljubljala veliko, zato smo se po družinskem posvetu odločili, da si jo ogledamo. Najprej me je zmotilo dejstvo, da je katalog razstave še v pripravi, kar je sicer pogosta napaka naših muzejev. Razstavni katalog je neke vrste zasebni vodič, ki opozarja na podrobnosti, značilnosti muzejskih eksponatov in postavlja razstavljeno tematiko v širši

¹ Npr. Kažipot/danes, Delo (30. september 2000). Str. 27.

² <http://www.narmuz-lj.si>.

³ Knific, T.: Med Rimljani in Slovani. Prebivalci na slovenskem ozemlju med 5. in 10. stoletjem (2. junij – 9. november 2000). [online]. [citirano 30. septembra 2000; 21:05]. Dostopno na URL naslovu: <http://www.narmuz-lj.si/slo/raz/raz.html>.

zgodovinski kontekst. Poleg tega je spomin in trajen vir informacij, ki omogoča tudi poznejša potovanja skozi razstavo.

Na začetku so nas pozdravile štiri umetno preoblikovane lobanje. Nalepka, ki je na žalost zelo slabo vidna, nam prikazuje način, kako so s previjanjem glave v ranem otroštvu dosegli zaželeno.⁴ Lobanje nas opozarjajo, da vstopamo v nov svet, na temeljih katerega je nastala Evropa.

Podobe iz vsakdanjega življenja govorijo o spreminjanju rimskega sveta v evropski srednjeveški svet.

Zakladne najdbe orodja in veliko orožja z Limberka nad Veliko Račo (začetek 5. stol.)

Tako lahko vidimo obrt romaniziranih prebivalcev, njihov otroški svet (božanske dojlje, igrače), skrb za lepoto (nakit, fibule, glavničke), denar, mozaik. Njihov strah pred barbari se kaže v gradnji višinskih naselij. Upanje, da bo ta nemirni čas minil, je razviden v zakladnih najdbah. Skriti bronasti zvonci, posode, železno orodje in orožje bodo omogočili lažji ponovni začetek bivanja. V mitraizmu in krščanstvu, ki si na razstavi gledata iz oči v oči. Postavitev opozarja na spopad teh dveh religij za prevlado v novo nastajajočem svetu.⁵

Osnovni del razstave nam prikazuje razkošje barbarskega sveta. Osem rekonstruiranih podob tedanjih ljudi je vdihnili življenje tej razstavi. Ali kakor je zapisal Jože Dežman⁶ »Arheološka zgodba je pač predvsem zgodba o

Rekonstrukcija podobe langobardskega vojščaka, pokopanega v Solkanu (sredina 7. stol.)

življenju, ki govori iz grobov. Vendar govorica življenja na tej razstavi preglaši govorico grobov.«

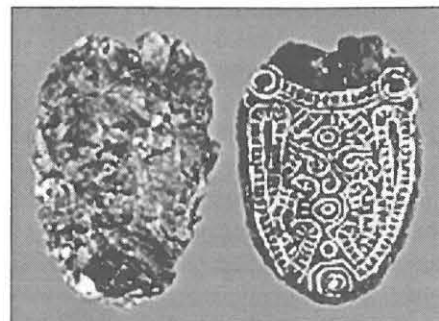

Bizantinska slonokoščena skrinjica iz Pirana (prva polovica 10. stol.)

Zanimiva je rešitev, ki prikazuje duhovni spopad tega nemirnega obdobja. Rekonstrukcija slovanskega groba, ki je označen z nagrobnim kamnom, priča o poganstvu. Nad grobom je na steni pripeta nagrobna plošča škofa Gaudencija in z njim uveljavljanje krščanstva. Nekočliko stran opazuje spopad Mitra.

Vse to prepletanje ljudstev, in njihovega materialnega, duhovnega ter miselnega sveta dopolni zadnji del razstave, ki prikazuje multikulturalnost prostora. Prikazuje germanske (okrasne zaponke), slovanske (nakit), avarske (ostroge), ogrske in bizantinske najdbe na slovanskem ozemlju.

Kako nemirno je bilo to obdobje, priča razstavljena ženska lobanja, ki jo je prebila kamnita krogla, verjetno izstreljena s pračo.

Železna pasna spona, ko je bila najdena in po čiščenju

K zgoraj povedanemu je treba dodati, da lahko poznavanje prebivalcev na slovanskem ozemlju med 5. in 10. stoletjem nadgradiš s pomočjo računalniškega »ekrana«. Z dotikom ekrana se lotiš lastnega potovanja in dopolnjevanja razstave.⁷ Upam, da bodo omenjeno gradivo izdali na zgoščenki in jo ponudili šolam (npr. v okviru programa Ro).⁸

Emonski meščan

⁴ Laže bi si predstavljali, če bi v vitrino poleg preoblikovanih lobanj dodali normalno lobanjo. Tako bi bile deformacije še bolj vidne.

⁵ Npr. Mircea Eliade v svoji knjigi *Zgodovina religioznih verovanj in idej*, dokazuje da je bil mitraizem resen konkurent krščanstvu. (Eliade M. *Zgodovina religioznih verovanj in idej* II, Ljubljana: DZS, 1996.)

⁶ Dežman J.: Naš kos evropske zgodovine. *Razstava Od Rimljanov do Slovanov*. Delo (sobotna priloga). XLII (26. avgust 2000), str. 24

⁷ Računalniški program nudi 19 različnih tem, ki so med seboj interaktivno povezane.

⁸ Npr. zgoščenka Emona je plod sodelovanja med Mestnim muzejem Ljubljana in ZRSS (Plesničar Gec Ljudmila: Emona [CD-ROM]. Ljubljana: Mestni muzej, ZRSS, 1999.)

Šola

Razstavo Od Rimljanov do Slovanov lahko čudovito vključimo v didaktično-pedagoški proces. Dopolnjuje učne enote iz uvoda v zgodovino, antičnega sveta Rima in zgodnjega srednjega veka.⁹

Celotna razstava nam prikazuje pomen arheologije za raziskovanje in predstavljane zgodovine. Težavnost njihovega dela je razvidna na dveh slikah, ki prikazujeta železno pasno spono, v stanju, ko jo je arheolog našel, in pozneje, ko je že očiščena. Dijaki skoraj ne morejo verjeti, da gre za isti predmet. Področje numizmatike se bohoti ob razstavljenih zlatnikih, srebrnikih in bronastih kovancih. Razstavljena je tudi tehnična za določanje vrednosti kovancev. Antropologija in zgodovina se srečata pri umetno oblikovanih lobanjah.

Razstava obogati razlago rimskega sveta. Prikazuje njihov način vsakdanjega življenja vse od Emonca prek obrti, nakita do igrač (slonokoščenih lutk) in mitraizma.

Svet »barbarov« je srce te razstave. Rekonstrukcije podob Gotov, Lango-bardov in Slovanov (njihov videz je obnovljen s pomočjo arheoloških najdb), ki razbijajo »hollywoodski mit« o barbarih kot podivjanih hordah s krvoločnim pogledom, žejnih krvi, neusmiljenih klavcih in posiljevalcih, vsi v železju oboroženi s sekirami in meči. Ob razstavljenih podobah izgleda »Conan the Barbarian« kot lik iz znanstvene fantastike.

Pred nami stojijo navadni ljudje, ki se borijo za preživetje. Njihovi zgodovinski materialni ostanki pričajo o tem, da so bili poljedelci. Ostanki lončenine, nakita,

orodij govorijo o njihovem miselnem svetu in o razlikah med njimi.

Sklep

Razstava je ponudila veliko več, kot sem od nje pričakoval. Način postavitve, izbor arheološkega gradiva in rekonstrukcije ljudi so dosegli, da je spreminjanje rimskega sveta v evropski srednji vek živo ter da diha svoje življenje. Razstava je bila na ogled v atriju Narodnega muzeja Slovenije do 9. novembra 2000, sedaj pa je del stalne muzejske postavitve. Vzemite si čas in si jo oglejte. Ne bo vam žal.

⁹ Poučujem na strokovni šoli, kjer se poučuje zgodovina v prvem in drugem letniku v skupnem obsegu 140 ur. Uporabljam učbenik Staneta Berzelaka Zgodovina 1 za tehniške in druge strokovne šole.

Vilma Brodnik

VIZUMI ZA ŽIVLJENJE: PRAVIČNI DIPLOMATI.

Razstava v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani od 4. do 15. septembra 2000.

V Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani smo si lahko v prvi polovici septembra 2000 ogledali gostujočo švicarsko razstavo z naslovom Vizumi za življenje in podnaslovom Pravični diplomati. Razstava je prikazovala fotografije in dokumente iz različnih arhivov pa tudi zasebnih arhivov družin diplomatov različnih držav, ki so med drugo svetovno vojno pomagali reševati Jude pred nacistično uničevalno rasno politiko. Število vseh do sedaj znanih diplomatov, ki so kakorkoli pomagali Judom pred holokavstom, zločinom nad judovskim narodom, je bilo 88. Izraelska vlada pa je mnogim diplomatom, ki so se izkazali s človekoljubjem, podelila tudi častni naziv »pravičnik med narodi«. Koordinatorica in pobudnica razstave je bila Agnes Hirschi, pastorka enega bolj znanih človekoljubnih diplomatov švicarskega rodu Carla Lutza, ki je leta 1944 rešil v Budimpešti pred genocidom njeno mamo in njo, šestletno punčko, in se po

končani drugi svetovni vojni z njeno mamo tudi poročil.

Razstavljene fotografije in dokumenti nas popeljejo skozi enega najbolj črnih pojavov evropske (srednjeevropske) zgodovine, ki se je oplajal v dolgotrajni zgodovini antisemitizma, ki ji lahko sledimo v srednji vek. Jude so tedaj preganjali predvsem zaradi oderuških obresti, zadolženosti in gospodarske konkurence. Nepoznavanje njihove kulture in tradicije pa je prispevalo, da jim je ljudsko praznoverje pripisalo še skrunjenje hostij in uporabo človeške krvi pri verskih obredih. Odraž antisemitizma je tudi ločevanje med judi in kristjani. Že leta 1215 je bilo Judom ukazano, da morajo nositi znak O, na koncilu v Baslu 1434 pa so predpisali ustanavljanje posebnih judovskih četrti, zametke zloglasnih getov.

Judovska kulturno-verska drugačnost in gospodarska uspešnost je spodbujala antisemitizem tudi v novejših obdobjih.

V 19. stoletju so najbolj znani pogromi nad Judi v Rusiji (v letih 1881/82), ki so jim pripisali atentat na carja Aleksandra II., v Franciji pa je antisemitizem odseval v Dreyfusovi aferi. Antisemitske elemente zasledimo tudi v porajajoči se rasistično-nacionalistični ideologiji različnih avtorjev, npr. Joseph-Arthur de Gobineau jo utemelji v Eseju o neenakosti človeških ras, ter politiki npr. dunajskega župana Karla Luegerja. Iz idej srednjeevropskega antisemitizma je izšel tudi Adolf Hitler, ki je izdelal tudi načrt »končne rešitve« judovskega vprašanja, kar so Judje poimenovali kot holokavst¹, ki je dosegel tragični vrh v nacističnih rasnih zakonih in celicah smrti v koncentracijskih taboriščih. Nekateri govorijo celo o industrializiranih pokolih v taboriščih smrti.² V koncentracijska taborišča so začele nacistične avtoritarne-totalitarne korporativistične oblasti Jude zapirati že od leta 1933, z nürnberškimi zakoni leta 1935 pa so jim odvzeli vse državljske pravice. Med drugo svetovno vojno je Hitler z vzpostavljanjem »novega reda« začel množično uničevati judovsko ljudstvo tudi v osvojenih deželah. Veliko resnične človečnosti in poguma pa so premogli posamezniki, ki so se uprli nacistični politiki tretjega rajha in pomagali reševati pripadnike judovskih skupnosti po Evropi. Med njimi so lahko s svojim političnim vplivom in ugledom veliko pripomogli prav diplomati. Švicarski konzul na Madžarskem Carl Lutz je s sodelavci rešil kar 62 200 Judov.³

¹ Namesto poimenovanja holokavst se v sodobni literaturi vse bolj uveljavlja hebrejska šo'ah v pomenu uničenja in katastrofe (Razprava Marie Verginelle z naslovom Zgodovina žrtv in krvnikov v knjigi Wolfganga Benz: Holokavst, Inštitut za civilizacijo in kulturo (ICK), Ljubljana, 2000, str. 124).

² Wolfgang Benz: Holokavst, ICK, Ljubljana 2000, str. 95.

³ Zloženka ob razstavi.

Znan je po tem, da je uvedel t. i. zaščitna pisma, vrsto prepustnic, katerih nosilci so bili pod švicarsko zaščito, in skupinske potne liste. Na en skupinski potni list je uvrstil tudi do 1000 ljudi. Okoli 30 000 Judov iz Budimpešte, ki so bili pod švicarsko zaščito, pa je uspel zavarovati pred deportacijo tudi z nastanitvijo v posebnih varovanih hišah. Zaščitna pisma so nato začele uporabljati pri reševanju Judov še švedske, španske, portugalske in vatikanske diplomatske misije. Znan je bil tudi monsignor Angelo Rotta, ki je madžarske Jude reševal z izdajanjem zaščitnih pisem in krstnih listov. Najbolj znan pa je švedski diplomat Raoul Wallenberg. Prostovoljno se je javil v diplomatsko službo prav s ciljem reševati Jude. V sodelovanju s švedsko vlado in Ameriškim odborom za vojne begunce je uspel rešiti okoli 100 000 ljudi, ki jim je izdal švedske potne liste. Ustanavljal je tudi posebna zatočišča, v katerih so bili Judje varni pred nacisti in streljastimi križi madžarskimi nacisti. Nacistične in madžarske uradnike je tudi prepričeval, naj izpustijo Jude, in jim celo ponujal podkupnino. Njegova usoda po vojni pa še vedno ni znana, saj je leta 1945, ko so ga aretirali Sovjeti, izginil.

4 Zloženka ob razstavi.

Madžarske Jude je pomagal reševati še en švedski diplomat – Per Anger. Pri reševanju madžarskih Judov se je izkazal tudi poljski odpravnik poslov Henryk Slawik, ki je Judom izdal več kot 1000 potrdil, da so kristjani, in jih tako rešil smrti. Tako je prav budimpeštanska judovska skupnost ena tistih, ki ni bila povsem iztrebljena. Pogled v statistične podatke nam pokaže, da je leta 1941 na Madžarskem živelo okoli 742 800 Judov. Po nemški okupaciji Madžarske leta 1944 je bilo med majem in julijem pomorjenih v Auschwitzu 437 402 ljudi. Diplomatski predstavniki Švedske, Švice, Portugalske, Španije, Vatikana in predstavniki Rdečega križa so uspeli od maja 1944 do osvoboditve januarja 1945 zadržati deportacijo 124 000 budimpeštanskih Judov.⁴

Nizozemec Jan Zwartendijk, sprva direktor Philipsa v Litvi in nato v. d. konzula je litvanske Jude reševal z izdajanjem vizumov.

Ameriški vicekonzul v Marseillesu Hiram Bingham ml. je izročal vodjem taborišč ponarejene dokumente, da so izpuščali Jude, in jim nato omogočil pot na Portugalsko in v ZDA.

Portugalski konzul v Bordeauxu dr. Aristides de Sousa Mendes je izdajal

vizume 10 000 Judom in 20 000 beguncem. Rešil je tudi cesarico Zito in belgijsko vlado v izgnanstvu. Domača vlada ga je zaradi te dejavnosti odpustila.

Kitajski veleposlanik na Dunaju dr. Feng Shan Ho je izdajal vizume Judom, ki so bežali pred nacisti po priključitvi Avstrije k rajhu

Poboj turških Judov je preprečil turški konzul na Rodosu Selahattin Ülkümen.

Pri reševanju Judov pred holokavstom pa sta se izkazala tudi Slovenca Zora Pičulin, ki so ji postavili tudi spomenik – drevo v muzeju holokavsta Yad Vašem v Jeruzalemu, in obmejni policijski komisar Uroš Žun, ki je izdal prepustnice 16 judovskim dekletom, da so lahko odpotovale v Palestino.

Prav ti diplomati so pomagali v času vojnih grozot, pogromov in nasilja nad »manjvrednimi in drugačnimi« posamezniki, skupinami in celimi narodi z reševanjem človeških življenj ohraniti človekovo dostojanstvo in upanje v bolj strpno in demokratično družbo. Sicer pa lahko še vedno aktualno misel preberemo v Talmudu, kjer piše, da kdor reši eno človeško življenje, reši vse človeštvo, kar bi lahko v zvezi z reševanjem današnjega palestinskega vprašanja veljalo tudi za Jude.

Cvetka Bovha

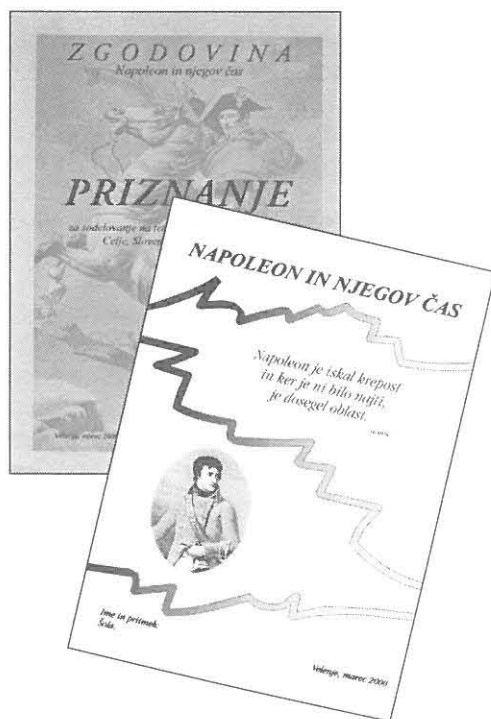
Tekmovanje iz znanja zgodovine za dijake gimnazij Celje, Slovenj Gradec in Velenje

Učitelji zgodovine na Splošni in strokovni gimnaziji Velenje že nekaj let pripravljamo in organiziramo tekmovanja iz znanja zgodovine. Prvotno smo projekt predvideli za dijake gimnazije, pozneje pa smo k sodelovanju pritegnili še dijake ostali šol Šolskega centra Velenje. Na tej stopnji se je pokazalo, da zaradi različnih učnih načrtov in položaja zgodovine v njih nivo dosežkov s tega področja ni primerljiv.

Ta ovira nas ni uspela zaustaviti, kajti v nas je še naprej tla želja po sodelovanju. Ko smo zamisel predstavili na sestanku študijske skupine za zgodovino v Celju, smo zaznali interes za to

aktivnost tudi med učitelji drugih gimnazij. Konkretno smo jim povedali, da obstaja veliko zanimanje dijakov za tekmovanje in jih seznanili z nekaj primeri naših tekmovalnih pol. Pomemben je bil tudi podatek, da vse dijake nagradimo s priznanji za sodelovanje, najboljši pa prejmejo še knjižne nagrade. Za pripravo in udeležbo jim priznavamo tudi določeno število ur za obvezne izbirne vsebine.

Ideja o sodelovanju gimnazij v tekmovanju iz zgodovine je zorela in končno našla ugodna tla v dogovoru med učitelji gimnazije Center Celje in Velenje. Z združenimi močmi smo iskali temo, ki ne

bi bila povsem strogo šolska, obenem pa bi pritegnila zanimanje dijakov. Končno smo se odločili za temo Napoleon in

njegov čas. Vseskozi smo se zavedali, da želimo predvsem vzpodbuditi aktivnosti na tem področju v smislu druženja dijakov in učiteljev, šele drugotni pomen pa bi imelo tekmovanje samo.

Tekmovalna pola je nastala v sodelovanju učiteljev obeh gimnazij, organizacija in izvedba tekmovanja pa sta bili zaupani nam učiteljem gimnazije Velenje. Vzpostavili smo stike z učitelji preostalih sosednjih gimnazij in njihov pozitiven odziv je bil hkrati tudi prijava za sodelovanje. V večini primerov smo predčasno izvedli tudi šolska tekmovanja, da smo lahko oblikovali ekipe za nadaljnje aktivnosti.

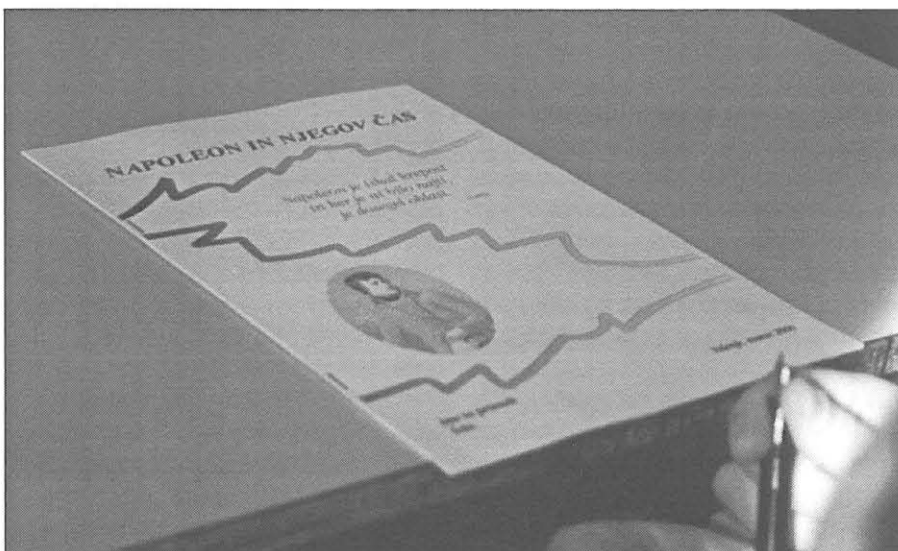
V soboto, 11. marca 2000, se je v prostorih velenjske gimnazije zbralo 21 dijakov in 6 njihovih mentorjev, ki so predstavljali 5 gimnazij (Center Celje, I. gimnazija Celje, Gimnazija Lava Celje, Gimnazija Slovenj Gradec, Splošna in strokovna gimnazija Velenje). Dijaki so reševali tekmovalno polo. Po kratkem družabnem odmoru so se podali po grajskih stopnicah v muzejske zbirke Velenjskega Gradu. Medtem je skupina učiteljev po predloženem točkovniku pregledala izdelke. V preostalem času je stekel med mentorji konstruktiven pogovor o nadaljnjem delu. Vsi smo si bili enotni, da je bil začetek dober in obetaven. Želeli bi, da srečanja postanejo tradicionalna, da so krajevno obarvana, da se vsebinsko dopolnjujejo in da se krog udeležencev razširi. Odziv mentorjev in dijakov je bil zelo pozitiven. Krog sobotnih aktivnosti s področja zgodovine v Velenju je bil zaključen s podelitvijo priznanj udeležencem in z obljubo, da bomo vztrajali na začetni poti.

Dobrodošli zgodovinarji! Zakaj ne tudi mi?
(Iz tekmovanja iz zgodovine za dijake gimnazij Celje, Slovenj Gradec in Velenje)

Podelitev priznanj na šolskem tekmovanju
(ŠČ Velenje, Splošna in strokovna gimnazija Velenje)

Tekmovalna pola

Maja Kraigher

KDOR HOČE ITI NA DUNAJ ...

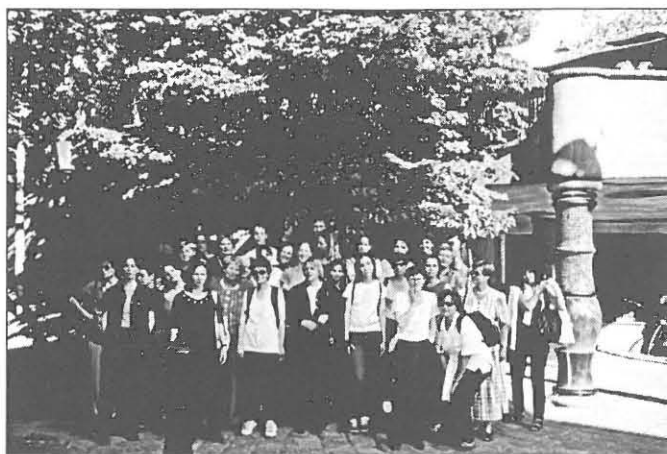
... naj bere ZGODOVINSKO KLASJE in sodeluje v natečaju za zgodovinski spis, h kateremu je mlade povabilo Izobraževalno založništvo DZS.

Pravzaprav nič več, saj sta natečaj in nagradni izlet že mimo – pa tudi čisto tako ni bilo, saj je bil cilj izleta do razglasitve rezultatov skrivnost. A vse skupaj se je izteklo dovolj dobro, da je vredno kratkega poročila.

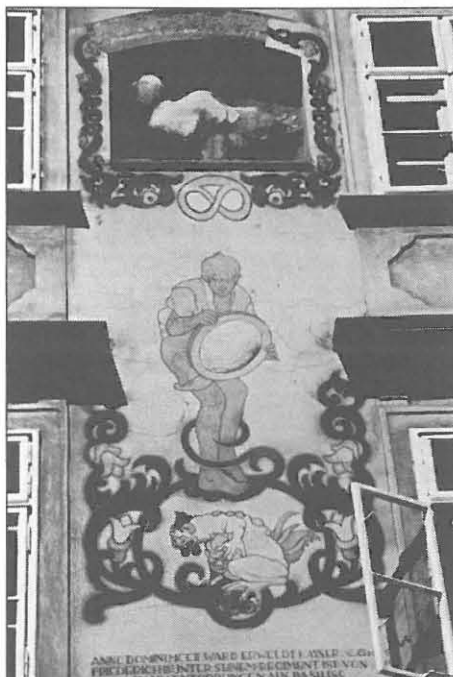
V lanskim drugi številki revije smo pisali o prvem natečaju, ki ga je založba razpisala ob izidu tretje knjige zbirke ZGODOVINSKO KLASJE (to je bila Malova in Brodarjeva SKRIVNOST, IMENOVANA POTOČKA ZIJALKA). Napovedali smo (na željo takratnih osmošolcev) razširitev natečaja na srednje šole in načrt tudi izpeljali, vendar se je izkazalo, da so tam obremenitve očitno prevelike in zanimanje za dodatne dejavnosti uplahne. Odzvali so se skoraj izključno osnovnošolci, in to prav z vseh koncev Slovenije; najboljši pa so bili prispevki iz Leñarta in Mosta na Soči. Bolj kot prvo leto je bilo čutiti angažma mentorjev – učiteljev zgodovine, pa tudi slavistov, ki so se z učenci zares temeljito poglabili v obravnavani literarni deli, Tavčarjev roman *IZZA KONGRESA* (s spremno besedo mag. Gorazda Starihe) in Kosmačeva *GOSENICO* (s spremno besedo dr. Ervina Dolenc). Nanju sta se namreč navezovali temi, ki sta bili na izbiri za spis: *ČAS DUNAJSKEGA VALČKA* in *IZZA REŠETK*. Izid natečaja smo objavili 5. maja 2000 na prireditvi v Viteški dvorani Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani, kjer so sodelujoči dobili knjižne nagrade, najuspešnejše pa smo – enako kot lani – povabili na nagradni izlet.

Tokrat je bil cilj Dunaj, saj smo želeli, da bi bila tudi ekskurzija nekako povezana s tematiko enega od naslovov. Avstrijsko

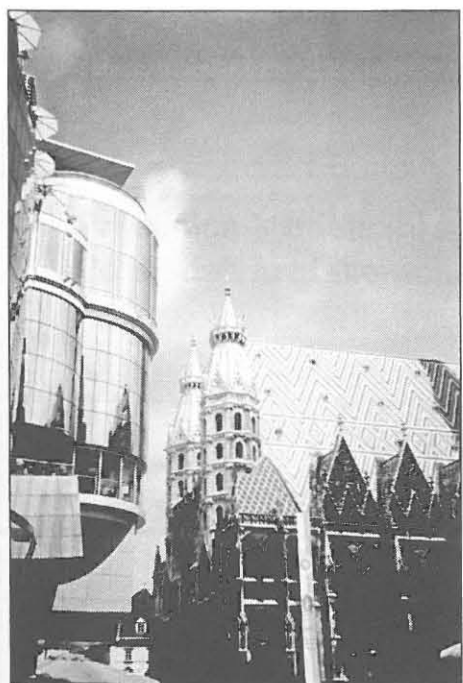
prestolnico smo si ogledali pod strokovnim in zelo prijetnim vodstvom gospe Irene Bruckmüller, Slovenke, zgodovinarke in umetnostne zgodovinarke, ki tam živi že dobri dve desetletji. Dan je bil lep, zanimiv in poučen, izkoristili smo ga tako rekoč do zadnje minute in se vrnili domov še bolj prepričani, da je takšno doživetje za mlade najboljše spodbuda za nadaljnje odkrivanje zgodovine.

Udeleženci ekskurzije na Dunaj

Gospa Irena Bruckmüller nas je med ogledom dunajskih znamenitosti opozorila tudi na vrsto drobnih zanimivosti, ki bi sicer ostale neopažene – kot na primer tale upodobitev starodavne legende na pročelju t. i. Basilikenhaus

Na stičišču časov: stolpi mogoče Štefanove cerkve se zrcalijo v steni sodobne zgradbe

Tudi v šolskem letu 2000/2001 smo mladim ponudili v ustvarjalni razmislek dva naslova, povezana s knjigama, ki sta že izšli: romanoma *Antona Ingoliča GORELE SO GRMADE*, za katerega je spremno besedo napisala zgodovinarica dr. Darja Mihelič, in *Franca Saleškega Finžgarja GOSTAČ MATEVŽ* s spremnim besedilom etnologinje mag. Helene Ložar Podlogar. Če sodimo po dosedanjem odzivu na natečaj, se je zbirka ZGODOVINSKO KLASJE v slovenskih šolah že kar lepo "prijela", če pa je morda kdo vendarle še ne pozna, naj ponovimo: gre za literarna dela z zgodovinsko tematiko, ki naj bi mlade prepričala, da zgodovina še zdaleč ni samo množica podatkov, letnic in podobne suhoparne šare, ampak zgolj in samo življenje. Strokovna spremna besedila, ki jih prispevajo ugledni slovenski zgodovinarji, arheologi, etnologi itd., pa osvetljujejo kraj in čas dogajanja in pomagajo bralcem umestiti zgodbe v resnične zgodovinske okvire.

Uredništvo portala Slstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Navodila avtorjem in avtoricam člankov in prispevkov

V želji, da bi dosegli enotno obliko člankov in prispevkov ter poenostavili redakcijski postopek, avtorje in avtorice člankov in prispevkov prosimo, da v čim večji meri upoštevajo naslednja navodila za pisanje:

1. obseg člankov in prispevkov naj bo v obsegu do ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov;
2. prispevki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi, podnaslovi in krepko natisnjenimi deli besedila;
3. prispevke opremite tudi s povzetkom vsebine v obsegu do 1200 znakov in z avtorskim izvečkom, sinopsisom v obsegu do 200 znakov;
4. vaši prispevki naj bodo tudi ustrezno citirani v skladu s Slovenskim pravopisom (1994, str. 222) npr.:

Literatura:

- Simoniti, V. 1990: Turki so v deželi že. Mohorjeva družba. Celje.
Dular, A. 1998: Obrtni dom v Metliki. V: Zgodovinski časopis. Ljubljana. Št. 3.

Viri:

- Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Rokopisne knjige 117, Cod. III/72 in Cod. III/73.
Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Reg. I, 2211, fascikel 2060, 64 Vojna.

Navajanje opomb:

Opombe lahko navajate med besedilom npr.:

Nevarnost vnovičnega vpada pa v tem letu še ni minila. 8. maja je Ferdinand pisal v Ljubljano, da je vnovič prišlo več obvestil, ki govorijo o možnem velikem turškem vpadu, razdeljenem v več krakov, v Istro in Kras, na Kranjsko in Štajersko. (Simoniti, str. 119). Na koncu članka pa navedete vso uporabljeno literaturo po zgornjem zgledu.

ali pod črto:

članek:

1. E. Dolenc, Slovenska kulturna politika v prvi Jugoslaviji, v: Zgodovina v šoli, Ljubljana 1998, št. 1, str. 17–20.

knjiga:

- E. Garin, Spisi o humanizmu in renesansi, Ljubljana 1993.

vir:

- Zapisnik revizijske komisije, pisan 9. oktobra 1904. BMM, Arhiv obrtnikov 1904.

5. članke in prispevke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, barvnimi in črno-belimi fotografijami, diapozitivi ipd., slikovno gradivo ustrezno oštevilčite, med besedilom prispevka pa ustrezno označite, kje naj se natisne, dopišite pa tudi besedilo, ki naj se natisne k slikovnemu gradivu; dodatno gradivo je lahko v obsegu do tri enote na prispevek;
6. za lektoriranje prispevkov bo poskrbelo uredništvo;
7. kratice, ki jih navajate v prispevku, pri prvi omembi ustrezno pojasnite, lahko v oklepaju poleg kratice ali pa v ustrezni opombi;
8. pri poročilih in ocenah različne literature in didaktičnih gradiv s področja šolstva v naslovu navedite ime in priimek avtorja obravnavane publikacije oz. didaktičnega gradiva, točen naslov publikacije oz. didaktičnega gradiva, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani obravnavane publikacije, število slik (barvnih in črno-belih), shem, zemljevidov ipd., pri didaktičnih gradivih pa glavne značilnosti, npr. pri CD-ROM-ih število gesel, avtorja, založnika in kraj ter leto izdaje;
9. vse prispele članke recenzirajo člani uredniškega odbora, odgovorni urednik pa je zadolžen, da avtorje obvesti, ali so prispevki ustrezni za objavo ali zavrnjeni;
10. člankov, prispevkov in nenaročenega gradiva ne vračamo;
11. prispevke pošljite na disketi z označenim naslovom datoteke, datumom, imenom in priimkom avtorja ter v izpisu;
12. besedilo na disketi in izpisu na začetku opremite z vašim imenom in priimkom, akademskim oz. strokovnim nazivom, imenom in naslovom ustanove, kjer ste zaposleni, z vašim domačim naslovom, pošto s pošto številko, EMŠO-m, številko žiro računa, točnim naslovom banke, kjer imate odprt žiro račun, davčno številko in številko telefona, na kateri ste dosegljivi;
13. dodatno gradivo in diskete priložite v posebno kuverto;
14. za pravilnost navedb v prispevkih odgovorjajo avtorji sami.

Danijela Trškan,
magistra, profesorica zgodovine in francoskega jezika,
Gimnazija Bežigrad, Peričeva 4, Ljubljana

METODA DELA Z BESEDILI PRI POUKU ZGODOVINE

Avtorica predstavlja metodo dela z zgodovinskimi besedili pri pouku zgodovine. Članek vsebuje dva načina uporabe zgodovinskih besedil s konkretnimi primeri, ki spodbujajo razvijanje kritičnega mišljenja ter spretnosti analize, sinteze in vrednotenja. Anketni odgovori učencev pa tudi prikazujejo, da je ta metoda dela nujno potrebna v srednji šoli, saj prispeva k boljšemu razumevanju zgodovinskega dogajanja, navaja pa tudi k natančnemu branju ter k pravilnemu pojasnjevanju zgodovinskih pisnih virov.

Mojca Lazar - Doberlet,
predmetna učiteljica angleškega jezika in zgodovine, učiteljica svetovalka,
OŠ Ivana Cankarja, Trg Franca Fakina 8, 1420 Trbovlje

SKOZI DESET TABORIŠČ – DELO Z BESEDILOM

Skozi deset taborišč je izpoved slovenskega oficirja, slikarja o izgubi svobode med drugo svetovno vojno. Predlagam razgibane dejavnosti, s katerimi bodo učenci razvijali svoje bralne, pisne, slušne, govorne sposobnosti ter se sočasno učili pomembnih zgodovinskih dejstev.

Dušica Zupančič,
profesorica zgodovine in pedagogike, učiteljica mentorica,
Srednja lesarska šola, Kidričeva 59, 42420 Škofja Loka

PRIKAZ UČNE URE NA TEMO BIVALNA KULTURA V GOTIKI IN RENESANSI

Avtorica je v članku prikazala primer učne ure, ki združuje zgodovino in lesarsko stroko. Dijaki ob odlomku videoposnetka, križanki in delovnih lističih spoznajo pohištvo in bivalno kulturo gotike in renesanse.

Ljubica Goričanec,
predmetna učiteljica geografije in zgodovine, učiteljica svetovalka,
OŠ Franca Lešnika-Vuka, Mariborska c. 4, 2312 Orehova vas

RAZMIŠLJANJE O UPORABI RAČUNALNIKA PRI POUKU ZGODOVINE

Računalniški pouk je zanimiv, drugačen in prav poseben. Kakovostna učna ura zahteva veliko priprav od učitelja in maksimalno sodelovanje učenca. V razmeroma kratkem času učenci usvojijo veliko znanja, ki je tudi trajnejše in kakovostnejše.

Namesto učbenika in zvezka uporabljajo disketo; računalniški pouk je tako tudi pomemben dejavnik v projektu Zdrava šola. Učenci so nad računalniškim poukom navdušeni, saj prinaša prijetno in koristno popestritev v sicer pretežno klasičnem načinu izobraževanja.

Rajko Bratož,
doktor, redni profesor,
Oddelek za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Aškerčeva 2

SOCIALNI VIDIKI ŠIRJENJA KRŠČANSTVA (1.–3. stoletje)

Avtor predstavi ob ključnih virih glavne razlike med pogansko in krščansko družbo v 2. in 3. stoletju (moralne norme, zavračanje nekaterih poklicev, abstinenca pri večjem delu manifestacij javnega življenja, drugačne predstave o ureditvi družbe), nato pa glavne očitke poganske družbe na račun krščanstva, tako tiste iz kultiviranih krogov (ateizem, rušenje tradicij) kot one iz nižjih družbenih plasti (odvrtnost krščanskih verskih obredov, krivda za vse nesreče in tegobe).

Žarko Lazarevič,
doktor, višji znanstveni sodelavec,
Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana

GOSPODARSKE PRELOMNICE V ČASU PRVE JUGOSLOVANSKE DRŽAVE

V razpravi avtor obravnava gospodarske učinke vstopa v Jugoslavijo, velike gospodarske krize tridesetih let in druge svetovne vojne na slovenskih tleh.

Anka Vidovič - Miklavčič,
doktorica, znanstvena svetnica,
Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana

KRATEK ORIS KORPORATIVIZMA NA SLOVENSKEM 1929–1941 (drugi del)

V prvem delu prispevka je na kratko predstavljeno s teoretičnih vidikov bistvo korporativne ideje in pomen stanov v družbeni in gospodarski preobrazbi. Zatem so v grobem orisani primeri korporativizma v Italiji, Nemčiji in Avstriji. V drugem delu pa so prikazane nekatere značilne organizacije v katoliškem taboru na Slovenskem 1929–1941, ki so stanovsko idejo vnašale v program in jo na različne načine poskušale uresničevati.

Franček Lasbaher,
profesor angleškega in nemškega jezika,
Zavod Republike Slovenije za šolstvo, predstojnik OE Slovenj Gradec,
Meškova 2, 2380 Slovenj Gradec

ZNAMENITA SREDNJEVEŠKA LISTINA V SLOVENJ GRADCU

Slovenj Gradec, z letnico napredovanja v mesto 1267 eno najstarejših mest, je bilo kot središče zemljiškega srednjeveškega gospostva tako pomemben kraj, da so tudi tu potrjevali luksemburžansko-habsburško dedno pogodbo iz leta 1364.

Zora Torkar,
magistra, višja kustodinja,
Kulturni center Kamnik – Muzej, Muzejska pot 3, 1241 Kamnik

PREDSTAVITEK KULTURNEGA CENTRA KAMNIK

Kulturni center Kamnik strokovno pokriva domžalsko-kamniško območje. V gradu Zaprice ime osrednje stalne in občasne muzejske razstave: zbirko upognjenega pohištva, razstavo o kamniškem meščanstvu v 19. stoletju, skansen tuhinjskih kašč, lapidarij. Galerijska zbirka Miha Maleša ima svoje prostore v hiši na Glavnem trgu v Kamniku. Pedagoške dejavnosti vključujejo strokovna vodstva za različne starostne skupine, 30-minutno multimedijsko predstavitev, občasne delavnice za predšolske in osnovnošolske otroke, predavanja in glasbene večere za odrasle in srednješolsko mladino.

izvlečki

NOVO UČITELJE ZGODOVINE

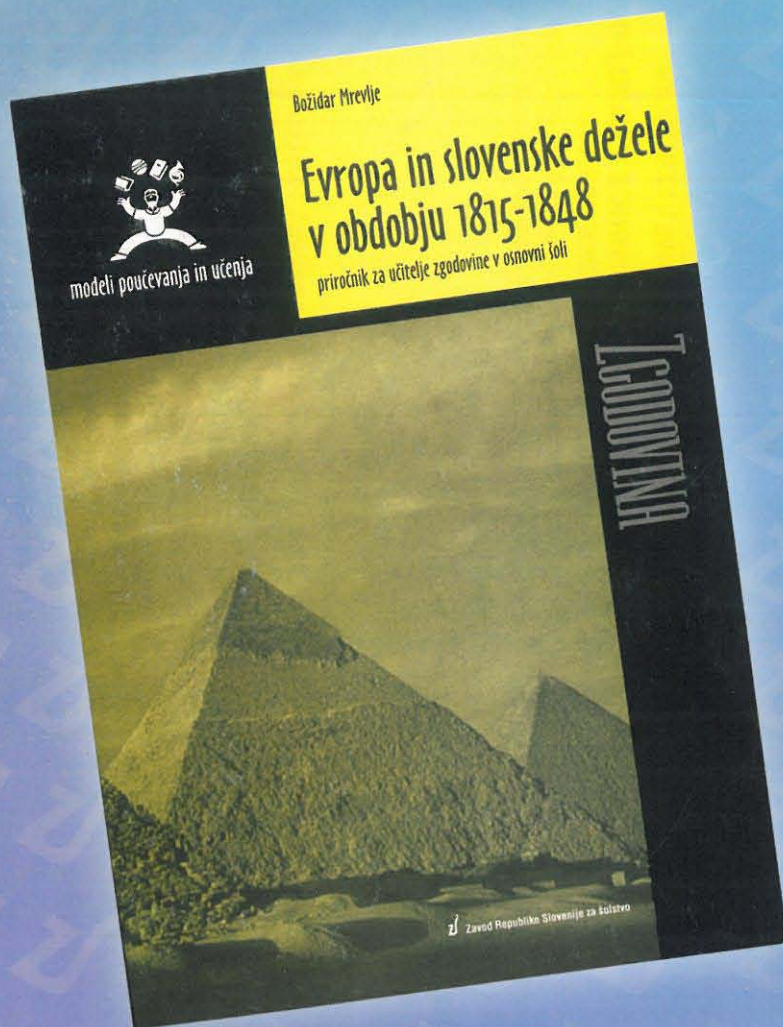
modeli poučevanja in učenja

Evropa in slovenske dežele v obdobju 1815-1848

Avtor Božidar Mrevlje s pričujočim delom nadaljuje serijo priročnikov za učitelje zgodovine v osnovni šoli. Struktura in vsebinska zasnova je enaka kot pri obeh, ki sta že izšla (*Rojstvo moderne Evrope* in *Evropa in svet od 16. do 18. stoletja*); vsako poglavje je sestavljeno iz učno-ciljne strukture, motivacijskega pristopa in strokovno-teoretičnih osnov.

V knjigi so obdelani trije vsebinski sklopi: Evropa in slovenske dežele v obdobju 1815-1848, Slovenci od 1815-1848, Revolucija v habsburški monarhiji in na Slovenskem.

Delo so strokovno pregledali in ocenili: dr. Štefan Trojar, Pavla Karba, Vilma Brodnik in Vojko Kunaver.

Priročnik obsega 100 strani,
cena izvida je 2.300 SIT.

v zbirki Modeli poučevanja in učenja je izšel
nov vodnik

Naročite ga lahko pisno, po telefonu ali faksu na naslov: ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO,
Poljanska 28, 1000 Ljubljana, tel. 061/30 05 100, fax: 30 05 199, e-pošta: Maja.Hribar@guest.arnes.si

Zavod Republike Slovenije za šolstvo